

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ІВАШКІВСЬКИЙ АНДРІЙ ОЛЕГОВИЧ

УДК 378.015:63-057.4

ДИСЕРТАЦІЯ

ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ
АГРАРНОГО ПРОФІЛЮ

015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)»

01 «Освіта/Педагогіка»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ А.О. Івашківський

Науковий керівник
АМЕЛІНА Світлана Миколаївна
доктор педагогічних наук, професор

Київ-2026

АНОТАЦІЯ

Івашківський А.О. Формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)» (01 «Освіта/Педагогіка»). Національний університет біоресурсів і природокористування України. Київ, 2026.

Дисертаційне дослідження присвячено вивченню проблеми формування правової культури майбутніх фахівців у аграрній галузі.

У переломні моменти історії, коли відбувається трансформація суспільного буття й переосмислення соціальних цінностей, особливого значення набуває правове регулювання життєдіяльності суспільства, взаємовідносин між громадянами і державою, трудових і цивільних відносин. На сучасному етапі розвитку суспільства загострюється низка проблем, пов'язаних з його життєдіяльністю, екзистенційними цінностями й перспективами. Кризові економічні й екологічні явища зумовлюють посилення уваги до розуміння наслідків, зокрема, й правових, виробничої діяльності й відповідальності за її результати. Задеклароване прагнення до сталого розвитку безпосередньо відображається у низці обмежень у професійній діяльності співробітників багатьох компаній, задіяних у різних галузях. Все вище зазначене вимагає відповідної орієнтації підготовки майбутніх фахівців, які мають володіти не тільки професійними компетентностями, але й правовою культурою. Тому формування правової культури є важливим не тільки для майбутніх юристів, але й для здобувачів вищої освіти з інших спеціальностей, оскільки право пронизує всі сфери життя і роботи.

Особливого значення набуває проблема формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю. Про це свідчить, насамперед,

загострення продовольчої кризи, нагальні питання захисту клімату, пов'язані з аграрним виробництвом тощо. На окрему увагу заслуговують питання біоетика, які теж належать до правової сфери.

Актуальною проблемою вищої професійної освіти стає формування у майбутніх фахівців правової культури, здатності здійснювати професійну діяльність у обраній галузі, дотримуючись правових норм. Правова культура особистості передбачає не тільки знання законодавства, але й уміння користуватись правовим інструментарієм у практичній діяльності. З огляду на це завданням закладів вищої освіти, у тому числі й аграрної, є формування у студентів правосвідомості й правового мислення, прищеплення основ правомірної поведінки загалом і особливо у сфері власної професійної діяльності. Знання права, розуміння його соціальної сутності має супроводжуватися вмінням користуватися своїми юридичними правами та усвідомленим виконанням своїх юридичних обов'язків.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю.

На основі аналізу розробленості проблеми дослідження у працях вітчизняних і зарубіжних науковців схарактеризовано сутність і структуру правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю. Встановлено, що правова культура є невід'ємним складником духовної культури людства. Завдяки правовій культурі відбувається розвиток правових феноменів суспільства, збереження його правових цінностей та ідеалів. Виокремлюючи спільні риси у трактуванні науковцями поняття правової культури, розглядаємо її як якісний стан правового життя суспільства, відображеного в досягнутому рівні досконалості правових актів, правової і правозастосувальної діяльності, правосвідомості та правового розвитку особистості.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що: вперше визначений, теоретично обґрунтований і експериментально перевірений

комплекс педагогічних умов, які сприяють формуванню правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю у закладах вищої освіти (формування у студентів позитивного ставлення до права і правових засад професійної діяльності, запровадження до змісту підготовки майбутніх фахівців аграрного профілю вивчення юридичних прав і юридичних обов'язків особистості шляхом використання інноваційних технологій, розвиток звички до правомірної поведінки); розроблено модель цього процесу, яка складається з чотирьох взаємопов'язаних блоків (методологічно-цільовий, суб'єктний, змістово-технологічний, діагностико-результативний); схарактеризовано сутність і структуру правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю, яка розглядається як якісний стан правового життя суспільства, відображеного в досягнутому рівні досконалості правових актів, правової і правозастосувальної діяльності, правосвідомості та правового розвитку особистості; уточнено критерії (мотиваційно-ціннісний критерій, когнітивно-інформаційний, діяльнісно-поведінковий, морально-особистісний, оцінно-рефлексивний) з відповідними показниками й рівні сформованості (низький, середній, високий) правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю; подальшого розвитку дістали теоретичні засади і практичні аспекти формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю (розвиток мотивації майбутніх фахівців до опанування новітніми правовими знаннями, застосування інноваційних технологій).

Практичне значення одержаних результатів полягає в обґрунтуванні науково-педагогічних засад і педагогічних умов, які сприяють формуванню правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю. Результати проведеного дослідження можуть бути використані у подальшому розробленні функціональної системи формування правової свідомості і правових знань майбутніх фахівців різних галузей аграрного сектору й інтеграції її у процес їхньої професійної підготовки у вітчизняних закладах вищої освіти. Положення і висновки можуть слугувати основою для розробки навчальних посібників і методичних рекомендацій з подальшим їх

використанням у освітньому процесі закладів аграрної вищої і передвищої освіти.

Експериментальна перевірка ефективності визначених і теоретично обґрунтованих педагогічних умов формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю підтвердила їх ефективність. Перспективними напрямками подальших досліджень є вивчення особливостей адаптації методів і засобів формування правової культури в залежності від спеціальності майбутніх фахівців аграрного профілю.

Ключові слова: професійна підготовка, компетентнісний підхід, соціальна компетентність, професійна компетентність, правова культура, професійна культура, моральна культура, інноваційні технології, заклад вищої освіти, майбутній фахівець, педагогічні умови, аграрний сектор.

ABSTRACT

Ivashkivskiy A.O. Developing a legal culture among future agricultural professionals. Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for the Scientific Degree of Doctor of Philosophy in specialty 015 «Vocational education (by subjects specialization)» (01 «Education/Pedagogy»). National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Kyiv, 2026.

The dissertation research is devoted to the study of the problem of forming the legal culture of future specialists in the agricultural industry.

At critical moments in history, when social existence is transformed and social values are redefined, the legal regulation of the vital activities of society, the relationship between citizens and the state, and labor and civil relations becomes of particular importance. At the current stage of society's development, a number of problems related to its life activities, existential values, and prospects are becoming more acute. Economic and environmental crises require increased attention to understanding the consequences, including legal ones, of production activities and responsibility for their results. The declared desire for sustainable development is directly reflected in a number of restrictions on the professional activities of employees of many companies involved in various industries. All of the above requires an appropriate orientation in the training of future specialists, who must possess not only professional competencies, but also legal culture. Therefore, the formation of a legal culture is important not only for future lawyers, but also for higher education students in other specialties, since law permeates all spheres of life and work.

The problem of forming the legal culture of future agricultural specialists is of particular importance. This is evidenced, first of all, by the aggravation of the food crisis, urgent issues of climate protection related to agricultural production, etc. Bioethics issues, which also belong to the legal sphere, deserve special attention.

An urgent problem of higher professional education is the formation of legal culture in future specialists, the ability to carry out professional activities in the chosen field, adhering to legal norms. The legal culture of an individual involves not

only knowledge of the law, but also the ability to use legal tools in practical activities. In view of this, the task of higher education institutions, including agricultural ones, is to form legal awareness and legal thinking among students, instilling the foundations of lawful behavior in general and especially in the sphere of one's own professional activity. Knowledge of the law, understanding of its social essence must be accompanied by the ability to exercise one's legal rights and conscious fulfillment of one's legal obligations.

The purpose of the study is to theoretically substantiate and experimentally verify the pedagogical conditions for the formation of the legal culture of future agricultural specialists.

Based on the analysis of the development of the research problem in the works of domestic and foreign scientists, the essence and structure of the legal culture of future specialists in the agricultural field are characterized. It is established that legal culture is an integral component of the spiritual culture of humanity. Thanks to legal culture, the development of legal phenomena of society and the preservation of its legal values and ideals take place. Highlighting common features in the interpretation of the concept of legal culture by scientists, we consider it as a qualitative state of the legal life of society, reflected in the achieved level of perfection of legal acts, legal and law enforcement activities, legal awareness and legal development of the individual.

The scientific novelty of the results obtained lies in the fact that: for the first time, a set of pedagogical conditions has been identified, theoretically substantiated and experimentally verified that contribute to the formation of the legal culture of future agricultural specialists in higher education institutions (forming students of a positive attitude towards law and the legal principles of professional activity, the inclusion in the curriculum for future agricultural specialists of the study of an individual's legal rights and obligations through the use of innovative technologies, promoting awareness of the social significance of law and law and order, developing the habit of lawful behavior); a model of this process has been developed, which consists of four interconnected blocks (methodological-targeted, subjective,

content-technological, diagnostic-resultative); the essence and structure of the legal culture of future specialists in the agricultural field are characterized, which is considered as a qualitative state of the legal life of society, reflected in the achieved level of perfection of legal acts, legal and law enforcement activities, legal awareness and legal development of the individual; the criteria (motivational and value criterion, cognitive and informational, activity and behavioral, moral and personal, evaluative and reflective) with the corresponding indicators and levels of formation (elementary, low, medium, high) of the legal culture of future agricultural specialists have been clarified; the theoretical foundations and practical aspects of the formation of the legal culture of future agricultural specialists have been further developed (fostering future professionals' motivation to acquire the latest legal knowledge; applying innovative technologies).

The practical significance of the results obtained lies in substantiating the scientific and pedagogical principles and pedagogical conditions that contribute to the formation of the legal culture of future agricultural specialists. The results of the study can be used in the further development of a functional system for the formation of legal awareness and legal knowledge of future specialists in various branches of the agricultural sector and its integration into the process of their professional training in domestic higher education institutions. Theses and conclusions can serve as the basis for the development of textbooks and methodological recommendations with their subsequent use in the educational process of agricultural higher and pre-higher education institutions.

Experimental verification of the effectiveness of the identified and theoretically substantiated pedagogical conditions for the formation of the legal culture of future specialists in the agricultural field confirmed their effectiveness. Promising areas of further research are the study of the features of the adaptation of methods and means of forming the legal culture depending on the specialty of future specialists in the agricultural field.

Key words: professional training, competency-based approach, social competence, professional competence, legal culture, professional culture, moral

culture, innovative technologies, project work, higher education institution, future specialist, pedagogical conditions, upbringing, agricultural sector.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ
Статті у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових
видань України

1. Івашківський, А. (2024). Формування правової культури майбутніх фахівців як педагогічна проблема. *Гуманітарні студії: педагогіка, психологія, філософія*, 12(1), 17–23.
2. Івашківський, А. (2025). Особливості формування правової культури майбутніх фахівців аграрної сфери. *Наукові перспективи та інновації*, 11(51), 2370–2380.
3. Івашківський, А. (2025). Педагогічні умови формування правової культури майбутніх фахівців аграрної сфери. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*, 44(2), 97–103.
4. Амеліна, С., Івашківський, А. (2026). Зарубіжний досвід формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю. *Наука і техніка сьогодні*, 1(55), 894–904.

Тези наукових доповідей конференцій

5. Івашківський А.О. Формування правової культури майбутніх фахівців як педагогічна проблема. Духовний код української ідентичності у вимірі міжкультурної комунікації. Міжнародна науково-практична конференція. Збірник матеріалів. Київ, 2022. С.171–172.
6. Івашківський А.О. Правова культура майбутніх фахівців аграрного профілю. 2-га міжнародна науково-практична інтернет-конференція Importance of Soft Skills for Life and Scientific Success. Дніпро. 2023. С.41–42.
7. Івашківський А. О. Правова культура майбутніх фахівців аграрного профілю на етапі відновлення України. Сучасний світ та економічна дипломатія: виклики, рішення та відновлення України. Міжнародна науково-практична конференція. м. Київ, 2023. С.99–101.

8. Івашківський А.О. Особливості формування правової культури фахівців аграрної сфери. Сучасні гуманітарні дослідження молодих науковців у глобалізаційному світі: виклики, інновації, безпека. Міжнародна очно-дистанційна науково-практична конференція молодих вчених. Київ, 2023. С.74–76.

9. Івашківський А.О. Формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю в контексті євроінтеграції. Інтеграція теорії у практику: проблеми, пошуки, перспективи в умовах євроінтеграційних процесів. Міжнародна науково-практична конференція. Чернігів, 2024. С.32–33.

10. Івашківський А.О. Особливості формування правової культури майбутніх фахівців аграрної сфери. Україна та світ в умовах російської збройної інтервенції (з 2014 р.). Міжнародна науково-практична конференція. Київ, 2024. С.315–316.

11. Івашківський А.О. Педагогічні умови формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю. Сучасні соціокультурні трансформації: медіа, мова, комунікації. II Міжнародна науково-практична конференція. Київ, 2025. С.133.

12. Івашківський А.О. Формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю на етапі відновлення України. Українська дипломатія: становлення, розвиток та перспективи. Міжнародна науково-практична конференція. Київ, 2025. С.121–122.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	14
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ АГРАРНОГО ПРОФІЛЮ	21
1.1. Формування правової культури майбутніх фахівців як педагогічна проблема.....	21
1.2. Зарубіжний досвід формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю.....	38
1.3. Особливості формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю.....	53
Висновки до першого розділу.....	67
Список використаних джерел до першого розділу.....	70
РОЗДІЛ 2. НАУКОВО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ АГРАРНОГО ПРОФІЛЮ	
2.1 Педагогічні умови формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю.....	76
2.2 Модель процесу формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю.....	89
2.3 Критерії, показники та рівні сформованості правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю.....	100
Висновки до другого розділу.....	106
Список використаних джерел до другого розділу.....	109
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ АГРАРНОГО ПРОФІЛЮ	
3.1 Організація експериментальної роботи	113

3.2	Реалізація педагогічних умов формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю у процесі їхньої професійної підготовки	118
3.3	Аналіз результатів експерименту та перспективи подальшого розвитку правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю.....	138
	Висновки до третього розділу.....	151
	Список використаних джерел до третього розділу.....	153
	ВИСНОВКИ.....	156
	ДОДАТКИ.....	160

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЕГ – експериментальна група

ЗВО – заклад вищої освіти

КГ – контрольна група

ОПП – освітньо-професійна програма

ШІ – штучний інтелект

AR – доповнена реальність

MR – змішана реальність

VR – віртуальна реальність

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У переломні моменти історії, коли відбувається трансформація суспільного буття й переосмислення соціальних цінностей, особливого значення набуває правове регулювання життєдіяльності суспільства, взаємовідносин між громадянами і державою, трудових і цивільних відносин. На сучасному етапі розвитку суспільства загострюється низка проблем, пов'язаних з його життєдіяльністю, екзистенційними цінностями й перспективами. Кризові економічні й екологічні явища зумовлюють посилення уваги до розуміння наслідків, зокрема, й правових, виробничої діяльності й відповідальності за її результати. Задеклароване прагнення до сталого розвитку безпосередньо відображається у низці обмежень у професійній діяльності співробітників багатьох компаній, задіяних у різних галузях. Все вище зазначене вимагає відповідної орієнтації підготовки майбутніх фахівців, які мають володіти не тільки професійними компетентностями, але й правовою культурою. Тому формування правової культури є важливим не тільки для майбутніх юристів, але й для здобувачів вищої освіти з інших спеціальностей, оскільки право пронизує всі сфери життя і роботи.

Особливого значення набуває проблема формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю. Про це свідчить, насамперед, загострення продовольчої кризи, нагальні питання захисту клімату, пов'язані з аграрним виробництвом тощо. На окрему увагу заслуговують питання біоетики, які теж належать до правової сфери.

Актуальною проблемою вищої професійної освіти стає формування у майбутніх фахівців правової культури, здатності здійснювати професійну діяльність у обраній галузі, дотримуючись правових норм.

Правова культура особистості передбачає не тільки знання законодавства, але й уміння користуватись правовим інструментарієм у практичній діяльності. З огляду на це завданням закладів вищої освіти, у тому числі й аграрної, є формування у студентів правосвідомості й правового

мислення, прищеплення основ правомірної поведінки загалом і особливо у сфері власної професійної діяльності. Знання права, розуміння його соціальної сутності має супроводжуватися вмінням користуватися своїми юридичними правами та усвідомленням виконання своїх юридичних обов'язків.

Аналіз наукової літератури та процесу підготовки фахівців аграрного профілю у закладах вищої освіти свідчить про те, що проблема формування правової культури майбутніх фахівців донедавна не була предметом комплексного дослідження, хоч окремі питання цієї теми вивчались вітчизняними науковцями. В. Велігон, О. Ганзенко, С. Мальона, В. Потомахін, О. Шубіна акцентували увагу на індивідуальній правовій культурі як показникові ступеня і характеру правового розвитку особистості. Правову культуру окремих категорій (професійних і соціальних груп) досліджували Ю. Дороніна, Т. Кумеда, Є. Певцова, В. Потомахін, М. Фабріков. Однак, проблема формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю науковцями не вивчалась.

Актуальність формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю у процесі їхньої професійної підготовки зумовлена також необхідністю вирішення низки суперечностей, зокрема:

- підвищенням вимог суспільства до професійної компетентності майбутніх фахівців аграрного профілю з урахуванням правових аспектів їхньої діяльності та неналежним рівнем їхньої готовності до професійної діяльності з усвідомленням її правових наслідків;
- необхідністю підготовки майбутніх фахівців аграрного профілю з високим рівнем сформованості правової культури та недостатньою розробленістю теорії і практики формування зазначеного феномену у освітньому процесі закладів вищої аграрної освіти;
- потребою у розробці комплексу педагогічних умов, які сприятимуть ефективному формуванню правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю та недостатнім навчально-методичним забезпеченням цього процесу.

Суттєва теоретична актуальність проблеми, її недостатня наукова розробка та потреби практичного застосування визначили вибір теми дисертаційного дослідження – «Формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження є складовою науково-дослідної ініціативної теми кафедри педагогіки Національного університету біоресурсів і природокористування України «Теоретико-методичні основи навчально-виховної роботи у природоохоронних та аграрних вищих навчальних закладах» (державний реєстраційний номер 0115U003561). Тему дисертації затверджено вченою радою гуманітарно-педагогічного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України протоколом № 2 від 02 жовтня 2022 р.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування і експериментальна перевірка педагогічних умов формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю.

Гіпотеза дослідження. Актуальність теми, проблема, предмет, мета дослідження дозволили сформулювати гіпотезу дослідження, яка передбачає, що процес формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю буде успішним завдяки запровадженню у освітній процес закладу вищої освіти комплексу необхідних педагогічних умов, а саме: формування у студентів позитивного ставлення до права і правових засад професійної діяльності, запровадження до змісту підготовки майбутніх фахівців аграрного профілю вивчення юридичних прав і юридичних обов'язків особистості шляхом використання інноваційних технологій, розвиток звички до правомірної поведінки.

Відповідно до поставленої мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Здійснити аналіз розробленості проблеми дослідження у працях вітчизняних і зарубіжних науковців з метою з'ясувати сутність і структуру правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю.

2. Визначити й обґрунтувати комплекс педагогічних умов, спрямованих на формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю.

3. Уточнити критерії, показники і рівні сформованості правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю.

4. Експериментально перевірити ефективність педагогічних умов формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю.

Об'єктом дослідження є процес професійної підготовки майбутніх фахівців аграрного профілю у закладах вищої освіти.

Предметом дослідження є педагогічні умови формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених було використано комплекс методів дослідження:

- теоретичних: аналіз, класифікація наукових даних для вивчення стану науково-теоретичного й практичного вирішення досліджуваної проблеми, визначення сутності правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю; синтез, порівняння й узагальнення – для зіставлення різних поглядів учених на питання правової культури фахівців; моделювання – для розробки структурно-функціональної моделі процесу формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю у закладах вищої освіти;

- емпіричних: методи анкетування, тестування, експертного опитування, бесіди, педагогічний експеримент – для визначення стану сформованості правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю та перевірки ефективності визначених педагогічних умов формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю у закладах вищої освіти;

- методів математичної статистики для статистичної обробки даних;
- графічного зображення результатів для оцінювання експериментальних результатів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

– *вперше* визначений, теоретично обґрунтований і експериментально перевірений комплекс педагогічних умов, які сприяють формуванню правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю у закладах вищої освіти (формування у студентів позитивного ставлення до права і правових засад професійної діяльності, запровадження до змісту підготовки майбутніх фахівців аграрного профілю вивчення юридичних прав і юридичних обов’язків особистості шляхом використання інноваційних технологій, розвиток звички до правомірної поведінки); розроблено модель цього процесу, яка складається з чотирьох взаємопов’язаних блоків (методологічно-цільовий, суб’єктний, змістово-технологічний, діагностико-результативний);

– *схарактеризовано* сутність і структуру правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю, яка розглядається як якісний стан правового життя суспільства, відображеного в досягнутому рівні досконалості правових актів, правової і правозастосувальної діяльності, правосвідомості та правового розвитку особистості;

– *уточнено* критерії (мотиваційно-ціннісний критерій, когнітивно-інформаційний, діяльнісно-поведінковий, морально-особистісний, оцінно-рефлексивний) з відповідними показниками й рівні сформованості (низький, середній, високий) правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю;

– *подальшого розвитку дістали* теоретичні засади і практичні аспекти формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю (розвиток мотивації майбутніх фахівців до опанування новітніми правовими знаннями, застосування інноваційних технологій).

Практичне значення одержаних результатів полягає в обґрунтуванні науково-педагогічних засад і педагогічних умов, які сприяють формуванню правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю. Результати проведеного дослідження можуть бути використані у подальшому розробленні функціональної системи формування правової свідомості і

правових знань майбутніх фахівців різних галузей аграрного сектору й інтеграції її у процес їхньої професійної підготовки у вітчизняних закладах вищої освіти. Положення і висновки можуть слугувати основою для розробки навчальних посібників і методичних рекомендацій з подальшим їх використанням у освітньому процесі закладів аграрної вищої і передвищої освіти.

Особистий внесок автора. Дисертація є самостійною науковою працею, у якій висвітлено авторські ідеї і розробки, що дозволило виконати поставлені завдання. Особистий внесок здобувача у статті «Зарубіжний досвід формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю», опублікованій у співавторстві з Амеліною С. полягає у *визначенні шляхів формування правової культури майбутніх фахівців у зарубіжних університетах.*

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Відокремленого структурного підрозділу «Ірпінський фаховий коледж Національного університету біоресурсів природокористування України» (довідка № 23 від 20.02.2026 р.), Відокремленого структурного підрозділу «Немішаївський фаховий коледж Національного університету біоресурсів і природокористування України» (довідка № 16 від 15.02.2026 р.), Відокремленого структурного підрозділу «Рівненський фаховий коледж Національного університету біоресурсів і природокористування України» (довідка № 38 від 16.02.2026 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення, висновки й результати дослідно-експериментальної роботи було оприлюднено на науково-практичних конференціях і семінарах різного рівня: міжнародна науково-практична конференція «Духовний код української ідентичності у вимірі міжкультурної комунікації» (м. Київ, 2022 р.); 2-га міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Importance of Soft Skills for Life and Scientific Success» (м. Дніпро, 2023 р.); міжнародна науково-практична конференція «Сучасний світ та економічна дипломатія: виклики, рішення та

відновлення України» (м. Київ, 2023); міжнародна очно-дистанційна науково-практична конференція молодих вчених «Сучасні гуманітарні дослідження молодих науковців у глобалізаційному світі: виклики, інновації, безпека» (м. Київ, 2023 р.); міжнародна науково-практична конференція «Інтеграція теорії у практику: проблеми, пошуки, перспективи в умовах євроінтеграційних процесів» (м. Чернігів, 2024 р.); міжнародна науково-практична конференція «Україна та світ в умовах російської збройної інтервенції (з 2014 р.)» (м. Київ, 2024 р.); II міжнародна науково-практична конференція «Сучасні соціокультурні трансформації: медіа, мова, комунікації» (м. Київ, 2025 р.); міжнародна науково-практична конференція «Українська дипломатія: становлення, розвиток та перспективи» (м. Київ, 2025 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертації висвітлено в 12 наукових і науково-методичних працях, з яких 4 статті у наукових фахових виданнях України, 8 публікацій у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

Структура роботи. Дисертація складається із анотації, вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (з них 9 іноземними мовами), 4 додатків. Загальний обсяг роботи становить 175 сторінок. Дисертація містить 11 таблиць і 9 рисунків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ АГРАРНОГО ПРОФІЛЮ

1.1. Формування правової культури майбутніх фахівців як педагогічна проблема

Особливим складником духовної культури людства є правова культура, адже вона уособлює досягнення суспільства у розвитку правових феноменів, зберігає правові цінності й ідеали суспільства, презентує реальні здобутки держави щодо захищеності прав і свобод людини. Цей вид культури має власні, притаманні лише їй специфічні властивості та функції, що відрізняють її від інших форм культури завдяки її безпосередньому зв'язку з державою, законодавством, правом. Особливість правової культури полягає у тому, що вона є не лише правом чи його практичною реалізацією, а ефективним інструментом забезпечення порядку в суспільстві, що дозволяє людині захищати свої інтереси та права у разі їх порушення, визначати особливий характер відносин особи із суспільством та державою, забезпечити цивілізоване життя людини згідно з чинним законодавством, сприяти розбудові демократичної, правової держави (Сербин, 2003, с. 11).

Як зазначають дослідники, «в умовах перехідного періоду, демократизації суспільного життя правова культура розглядається як стратегічний феномен, що має зайняти належне місце у розбудові демократичної, правової держави. Будучи різновидом загальної культури і складаючись з духовних і матеріальних цінностей, що належать до правової дійсності, правова культура пронизує саме право, правосвідомість, правові відносини, правотворчу, законотворчу, правоохоронну й іншу правову діяльність. Вона тісно пов'язана із формуванням нового праворозуміння, усвідомленням складної природи діалектичного зв'язку права і закону, з визнанням пріоритетного місця та ролі людини і громадянина у цивільно-правових і державно-правових відносинах, новим баченням держави як

демократичної, суверенної та незалежної. Це означає, що правова культура у цьому контексті дослідження розглядається як один із чинників демократизації суспільства, розбудови демократичної, правової держави» (Сербин, 2003 с. 11).

Поняття «правова культура» вживають для характеристики всієї правової системи суспільства. Вона включає: право, правосвідомість, правові відносини, законність і правопорядок, законотворчу та правозастосовну, а також іншу правову діяльність, всю позитивну юридичну дійсність у функціонуванні та розвитку її складових частин (Хомишин, 2014 с. 106).

Побіжний історичний дискурс питання генези правової культури дає підстави стверджувати, що ідеї, які стали основою для формування основних підходів до її розуміння, розроблялися ще світочами правової думки минулих століть. Так, ще в стародавні часи ідея важливості шанобливого ставлення до права виникла як продукт осмислення проблем походження держави, права, влади, пошуку справедливого способу правління, підвищення ефективності законів. У більш пізній час теоретичним підґрунтям розуміння правової культури стали концепції прав і свобод людини; взаємної відповідальності особи та держави; правової держави тощо, розроблені, зокрема, Т. Гоббсом, Дж. Локком, Б. Спінозою, Ж.Ж. Руссо та ін. «Представники німецької класичної філософії розглядали правову культуру з позицій її ціннісного значення для нормативної та регулятивної діяльності суспільства. Саме тоді було закладено традицію визнання правової культури складовою соціальної культури, результату взаємодії та взаємовпливу загальної культури суспільства та права. Вагомий внесок у розвиток змісту правової культури здійснили представники української суспільно-політичної та політико-правової ідеології, зокрема, Г. Андрузький, В. Вінниченко, М. Грушевський, Д. Донцов, М. Драгоманов, Б. Кістяківський та ін. Отже, поняття «правова культура» має тривалу історію, воно сформувалось у європейській правовій думці, в результаті сполучення філософських понять «культура» та «право»» (Коба, 2019, с. 39).

Станом на цей час вчені не дійшли спільної думки й не мають єдиного визначення, що ж таке «правова культура». Саме тому і виникають труднощі як у теоретичних дослідженнях з питань розвитку теорії правової культури, так і з питань її практичної реалізації. «Нині у науковій юридичній літературі нараховується понад 250 визначень правової культури» (Сербин, 2003, с.12).

Правова культура визначається як система позитивних проявів правової дійсності, що концентрує в собі досягнення юридичної науки і практики. Вона є внутрішньою стороною правової системи та відносить правосвідомість, право, правовідносини, законність і правопорядок (Денисюк, 2020, с. 5).

«Українська правнича енциклопедія» визначає правову культуру як зумовлене соціальним, моральним, духовним, політичним та економічним устроєм якісне становище правового життя суспільства, яке характеризується високим рівнем правових знань, переконань, навичок і дій громадян у соціальній спільноті, якістю законодавства, рівнем правосвідомості громадян, станом гарантованості та захищеності їхніх прав і свобод, здатністю громадян до свідомого та законного використання своїх прав і свобод, без обмежень прав та свобод інших людей (Українська правнича енциклопедія, 2023, с. 578).

На думку О. Щупінської, «правова культура ототожнюється деякими авторами із «поняттям юридичної культури, що в цілому зводиться до характеристики політичних ознак держави та обмежується розумінням її змісту, володінням лише певним рівнем юридичних знань, досвідом, навичками у сфері законодавчої діяльності, рівнем юридичної пропаганди, освіти та знань чинних законодавчих актів, умінням їх тлумачити» (Щупінська, 1998, с. 131).

Дослідженню правової культури та базових чинників державотворчого процесу в Україні в умовах становлення громадянського суспільства присвячено монографії «Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в Україні» та «Правова культура в умовах становлення громадянського суспільства», автори яких розглядають

правосвідомість і правову культуру в політологічному, державознавчому, філософсько-правовому і соціологічному аспектах (Макаренко, 2019).

Розумінню цього поняття присвятила свої дослідження Г. Попадинець. Так, у праці «Правова культура як важливий елемент правової системи України» обґрунтовується розуміння правової культури як важливого елемента правової системи України, системи правових цінностей, що відповідають рівню досягнутого суспільством правового прогресу та відображають у правовій формі ступінь основних прав і свобод людини (Захарова, 2024 с. 319).

М.М. Кейзеров «включає у поняття правової культури політичну оцінку права та правової поведінки, правотворчу діяльність і правову науку» (Шаповалова, 2021, с. 17).

В.П. Сальніков «додає до поняття правової культури особистості її прогресивну діяльність, яка включає всі цінності, так чи інакше пов'язані з функціонуванням права, системи його норм та принципів» (Журавський, 2003, с. 23).

С.С. Алексєєв розглядає правову культуру як юридичну різноманітність, яка відноситься до «духовної культури, правового прогресу, як систему правових цінностей, створюваних у процесі розвитку суспільства, що увібрала в себе досягнення світової юридичної культури. За такого визначення правової культури остання стає органічною частиною загальної культури, світового культурного процесу» (Шаповалова, 2021, с. 214).

Вивчаючи правову культуру, дослідники підкреслюють і суб'єктивний чинник, де значне місце займають особисті, психологічні властивості людини, цілеспрямованість її дій та вчинків, пов'язаних із правовою поведінкою.

В.В. Копейчиков правову культуру визначає як «систему правових цінностей, що відповідають рівню правового прогресу, досягнутого суспільством, і відображають у правовій формі стан свободи особи, інші найважливіші соціальні цінності» (Копейчиков, 1997, с. 140).

Д.О. Вовк вважає, що «правова культура тісно взаємопов'язана з елементами правової системи, адже правова культура – це загальний стан юридичних справ у суспільстві, тобто стан законодавства і роботи суду, всіх правоохоронних органів, правосвідомості всього населення країни, що виражає рівень розвитку права і правосвідомості, їх місце в житті суспільства, засвоєння правових цінностей, їх реалізацію на практиці, здійснення вимог верховенства права» (Вовк, 2012, с. 45).

На думку С.І. Максимова, «правова культура є інтегральною характеристикою розвитку правової системи. Важливий показник правової культури – рівень розвитку правової діяльності, що складається з теоретично дуктивної (діяльність учених юристів) і репродуктивної (юридична освіта у всіх її видах і установах), а також практичної – правотворчої, у тому числі правозастосовної діяльності» (Максимов, 2010, с. 7).

І.В. Яковюк зазначив, що «правова культура є характеристикою якісного стану правової системи, при цьому якісною характеристикою не одного, а всіх правових явищ, які в своїй сукупності утворюють поняття «правова система»» (Яковюк, 2008, с. 46).

Щодо вітчизняного законотворця, то він у п.6 ч.1 ст.1 Закону України від 14 грудня 2010 р. № 2778-VI «Про культуру» визначив її як «сукупність матеріального і духовного надбання певної людської спільноти (етносу, нації), нагромадженого, закріпленого і збагаченого протягом тривалого періоду, що передається від покоління до покоління, включає всі види мистецтва, культурну спадщину, культурні цінності, науку, освіту та відображає рівень розвитку цієї спільноти» (Закон України «Про культуру», 2010).

Однак Преамбула цього акту містить застереження щодо обсягу змісту культури, вказуючи, що предметом правового регулювання виступають «суспільні відносини, пов'язані із створенням, використанням, розповсюдженням, збереженням культурної спадщини та культурних цінностей, і спрямований на забезпечення доступу до них». Тим самим,

вказаний закон звузив обсяг цього явища лише до культурної спадщини та культурних цінностей (Качур, 2019, с. 14-15).

У теоретичних дослідженнях правову культуру розуміють як: 1) структурно-складне цілісне утворення, яке включає в себе якісний стан правового життя суспільства, відображеного в досягнутому рівні досконалості правових актів, правової та правозастосувальної діяльності, правосвідомості та правового розвитку особистості, а також у ступені свободи її поведінки і взаємної відповідальності держави та особистості, що позитивно впливає на суспільний розвиток і підтримання умов функціонування суспільства; 2) сукупність чинників, які характеризують рівень правосвідомості, досконалості законодавства, організації роботи з його дотримання, стан законності й правопорядку, структура якої є не лише багатоаспектною, а й багатогранною, яка складається з багатьох елементів 3) критерій, на основі якого можна здійснити оцінку ступеня розвитку як правової системи, так і її структурних елементів на предмет їх відповідності стану, якого потребує реалізація пануючої в суспільстві моделі державності (Денисюк, 2020 с. 132).

«Наразі детальне обґрунтування у більшості робіт знаходять аксіологічний та філософський підходи до розуміння правової культури. Якщо виходити з того, що аксіологія – це конкретно наукова система знань про походження, вектори і стадії зміни цінностей та множинність форм їх реалізації, то такий підхід передбачає, передовсім, оцінювання корисності та значимості правової культури для особи та суспільства. Відповідно, у межах аксіологічного підходу правова культура розглядається як система правових цінностей, що увібрали в себе передові досягнення юридичної культури людства»» (Коба, 2019, с. 41].

Враховуючи вищевказане, на даний час визначення «правова культура» не має єдиного визначення. Кожен з науковців, які займаються дослідженням правової культури суспільства, надають своє визначення цьому терміну. Навіть в законодавстві нашої держави термін «правова культура» зводиться лише до культурної спадщини та культурних цінностей. Проте, все ж таки

можна виокремити спільне у трактуванні науковцями правової культури як якісного стану правового життя суспільства, відображеного в досягнутому рівні досконалості правових актів, правової та правозастосувальної діяльності, правосвідомості та правового розвитку особистості.

Правова культура виконує низку досить суттєвих функцій, серед яких окремо виділяються інформаційна, виховна і регулятивна (Шаповалова, 2021 с. 33).

Однак Л. Ніколаєва виділяє більш широкий перелік функцій правової культури: адаптивну, пізнавальну, регулятивну, аксіологічну, інтегративну, комунікативну.

«Адаптивна функція виражається в соціально-правовій активності особистості та пристосуванні її до умов середовища (правова соціалізація особистості). Оволодіння правовою культурою дозволяє майбутньому фахівцеві успішно адаптуватися в суспільстві, в правовому просторі і більш повно реалізувати свої інтереси, права і свободи у всіх видах діяльності і правомірної поведінки. Це особливо важливо в умовах соціально-політичної та економічної нестабільності суспільства. Пізнавальна функція реалізується через правові погляди й уявлення, спрямовані на поглиблення правових знань та розвиток правосвідомості і правового мислення» (Коваль, 2020, с. 89-90).

Специфічною функцією правової культури є регулятивна. Право регулює відносини між людьми, а також між людиною і суспільством через різноманітні структури на основі нормативних положень, зведених у закон. Регулятивну функцію в суспільстві виконують і норми моралі, але вони не мають статусу закону, а їх регулює дія, заснована на соціальному схваленні або осудженні різних дій людини в суспільстві з боку цього суспільства або його різних інститутів. Регулятивна функція правової культури дозволяє співвідносити суспільні й особисті інтереси, реалізуючи їх у рамках законності. Виконуючи вимоги норм права або порушуючи їх, здійснюючи права і виконуючи обов'язки, людина очікує позитивного ставлення до своїх вчинків або негативних санкцій, що залежать від рівня її правової культури та

регулятивної ролі соціонормативної системи, яка існує в суспільстві. Високий рівень правової культури особистості дозволяє їй регулювати відносини з іншими соціальними суб'єктами в різних сферах життєдіяльності суспільства, не виходячи за рамки законності, підвищуючи тим самим ефективність реалізації своїх інтересів і потреб (Клімова, 2011, с.292).

Усі функції правової культури, носієм якої є конкретна людина, реалізуються в єдності, взаємно обумовлюючи одна одну і тим самим підсилюючи ефект свого впливу.

Так, наприклад, аксіологічна функція при формуванні нормативно-ціннісних орієнтирів особистості виступає в єдності з пізнавальною, де ідеологічні і психологічні елементи правової культури особистості сприяють реальній правомірній діяльності людини відповідно до правових приписів і моделей правомірної поведінки.

Аксіологічна функція в дослідженні культури полягає у виокремленні тієї сфери людського буття, яка називається світом цінностей. Культура в цьому аспекті є: підсумком усього різноманіття діяльності індивіда; сукупністю матеріальних і духовних цінностей; складною ієрархією ідеалів і смислів, які є значущими для конкретного, історично сформованого суспільства; предметним світом, залежно від його значущості для суб'єкта; реалізацією ціннісних пріоритетів у діяльності та у взаєминах. Отже, головним завданням цієї функції є розуміння сутності та проблеми цінностей.

Однією з найважливіших функцій правової культури є інтеграційна. Це пов'язано з тим, що система законодавства країни створює єдине правове поле, що об'єднує всіх громадян та інших соціальних суб'єктів у єдину соціальну спільність (Коваль, 2020, с. 89).

Майбутній фахівець, опановуючи правову культуру, включається в соціальну спільність як її повноправний член, знає і виконує свої права та обов'язки. Про роль цієї функції свідчать дослідження Л. Ніколаєвої: «...Те, що ми називаємо «правовою акультурацією суб'єкта», під час якої він набуває загальних знань з правової культури, є домінуючою в суспільстві. Саме

набуття цих загальних знань, існування загальних соціальних уявлень про закони та інститути, про відносини між державою і громадянином, про їх формування в ході національної історії, і про спільні цінності, на які вони спираються, забезпечують усіх членів цієї культури «єдиною мовою», дозволяючи їм спілкуватися, розуміти один одного» (Коваль, 2020, с.89).

Отже, людина, яка володіє високою правовою культурою, незалежно від її соціального статусу, регіону проживання, буде завжди діяти в єдиному правовому полі, дотримуватися законності держави, відчувачи себе її повноправним громадянином.

Правова культура виконує і комунікативну функцію. Забезпечуючи спілкування громадян у юридичній сфері, вона існує через це спілкування і впливає на нього. Правова культура конкретного суспільства не може успішно розвиватися без залучення до правових культур інших народів. Вона покликана акумулювати в собі прогресивні досягнення всіх типів правових культур як нинішньої, так і минулих епох.

Правова культура формується в складній органічній єдності з іншими сферами культури: політичною, моральною (моральною чи етичною), естетичною, релігійною культурою тощо. У специфічному змісті правової культури обов'язково проявляються риси й особливості, властиві як панівній культурі певного суспільства, так і окремих її галузей.

З іншого боку, А. Шайдуrow називає право «специфічним регулятором суспільних відносин, що діє двояко: по-перше, разом з іншими соціальними механізмами воно здійснює ідеологічний вплив і, по-друге, наділяє сторони юридичними правами й обов'язками. Правова культура охоплює обидва способи, тому функції правової культури в цілому допомагають більш наочно уявити всі зв'язки між правом і його втіленням у життя. Через функціонування правової культури більшою мірою відбувається залучення громадян до управління суспільством і державою. Не заперечуючи суспільний і особистий рівні правової культури, розуміючи під нею особливе суспільне явище, що забезпечує правову поведінку суб'єктів з метою зміцнення правової основи

державного і суспільного життя», А. Шайдуров вважає, що «функції правової культури не диференціюються стосовно суспільства і особистості» (Коваль, 2020, с.91).

Науковець вважає що основною функцією правової культури є правове забезпечення процесу становлення нової державності. Ця функція є основною функцією правової культури суспільства.

З вказаної функції впливають наступні функції: освоєння і перетворення правової реальності (пізнавально-перетворювальна), ціннісно-нормативна, правовиховна, комунікативна.

Пізнавально-перетворювальна функція правової культури суспільства пов'язана із завданням побудови правової держави. Щоб зрозуміти правову реальність, важливо враховувати кризові процеси, що відбуваються в економіці, політиці та суспільстві.

Ціннісно-нормативна функція правової культури суспільства спрямована на забезпечення стійкого, злагодженого, динамічного та ефективного функціонування всіх елементів правової системи. Правова культура пов'язана як з відображенням правової реальності, так і з активним ефектом зворотного зв'язку. Ця функція правової культури реалізується за допомогою норм права, засвоєння яких необхідно кожному громадянину для його успішної адаптації в рамках держави. Нормативна сторона правової культури суспільства охоплює різноманітні вимоги до духовно-моральних якостей, знань, правових переконань та інших факторів.

Ціннісно-нормативна функція правової культури суспільства охоплює різноманітні явища і факти, які набувають ціннісного значення, відображаючись у людських учинках, соціальних інститутах тощо. Через те, правові норми, інші складові правової культури суспільства є об'єктами оцінки. На цій основі в науці склалося порівняно відокремлене теоретичне спрямування – правова аксіологія, починається тоді, коли вивчається оцінне ставлення особистості до результату, мети її дій, спрямованих на зміну навколишньої правової дійсності, до еталонів, зразків поведінки,

передбаченими нормами права, до поведінки і діяльності інших осіб. Оцінна дійсність у правовій культурі складається у «вимірі» індивідом, суспільством права, законності, правопорядку, правовідносин, механізму правового регулювання шляхом зіставлення з відповідними правовими цінностями (Коваль, 2020 с. 46).

«У правовій культурі статус цінностей отримують і права та свободи кожної особистості. Одним з найважливіших факторів, характерних для ціннісно-нормативної функції правової культури, є ступінь гарантованості державою свободи поведінки особистості в єдності з її відповідальністю перед суспільством, оскільки сутність розвитку – це ступінь цієї свободи, її якісний стан. У цьому випадку правова культура, як і культура в цілому, характеризує ступінь наближення суспільства до того чи того рівня свободи. Розвиток правової культури є розвитком процесу свободи особистості, а її ступінь визначається тим, наскільки людина поставлена в умови, коли вона в змозі пізнавати, опановувати й використовувати існуючі досягнення правової культури. Міра свободи особистості і є головним критерієм людської культури» (Коваль, 2020, с. 47).

«Найважливішою функцією правової культури особи визнається виховна функція – формування в людини навичок правомірної поведінки, дотримання вимог чинного законодавства. Ця функція є інтегративною, оскільки об'єднує інші функції правової культури індивіда: інформаційну, пізнавальну, комунікативну.

Отже, правова культура виконує виховну (що включає інформаційну, пізнавальну та комунікативну) та регулятивну функції.

Функції правової культури повинні бути уніфікованими, відображати всі зміни суспільного, політичного, правового життя держави та регулювати за допомогою своїх важелів найбільш важливі суспільні відносини в державі» (Шаповалова, 2021, с. 33).

Ураховуючи зазначене, науковці виділяють основні функції правової культури, а саме – виховну (інформаційну та комунікативну), та регулятивні

функції. Л. Ніколаєва досліджуючи функції правової культури виділяє адаптивну, пізнавальну, регулятивну, аксіологічну, інтегративну, комунікативну функції. А. Шайдуров вважає основною функцією правової культури – правове забезпечення процесу становлення державності.

Усі функції правової культури взаємопов'язані, доповнюють і збагачують одна одну. Виконання фахівцями своєї основної та постійної діяльності та професійних обов'язків значно вирає від визначених функцій у майбутньому. Хоч проблематика виокремлення функцій правової культури потребує подальшого дослідження, проте є зрозумілим безпосередній вплив її функцій на фахівців кожної із сфер господарювання.

Правова культура невід'ємно пов'язана з професійною культурою, оскільки їх взаємодія формує в суспільній культурі особливий професійно-правовий сегмент. І. Коваленко зазначає, що «цей сегмент формується під впливом двох груп чинників: соціальних і особистісних. До соціальних чинників науковець відносить правову систему конкретної країни, зокрема зміст правових норм, а також специфіку професійної діяльності педагога. Особистісні чинники включають кілька важливих аспектів: рівень правової освіти учасників навчально-виховного процесу, зміст їхньої фахової підготовки, специфіку функціональних обов'язків учителя та соціально необхідні моральні якості. Таким чином, формування професійно-правової культури майбутніх фахівців у галузі педагогіки передбачає не лише набуття правових знань, але й розвиток соціально значущих моральних якостей, що є необхідними для ефективного виконання професійних обов'язків. Професійно-правова культура педагогів відіграє ключову роль у формуванні правосвідомості учнів та сприяє вихованню правомірної поведінки. Відтак, інтеграція правової культури в неперервну гуманітарну підготовку фахівців є важливим кроком для забезпечення якісного правового виховання та підтримання правопорядку в суспільстві» (Коваленко, 2015, с. 150-156).

Правова культура є важливою складовою гуманітарної підготовки фахівців, так як вона не лише забезпечує знання правових норм, але й формує відповідальне ставлення до закону та правопорядку. Відповідно до Національної програми правової освіти населення, однією з основних цілей правової освіти є створення умов для глибокого розуміння прав і обов'язків, а також для підвищення рівня правової культури серед студентів та викладачів. Це має на меті не лише підвищення обізнаності про правову систему, але й розвиток здатності майбутніх фахівців до свідомого правового мислення та правомірної поведінки (Національна програма правової освіти населення, 2001).

З огляду на важливість правової культури, її формування має бути передбачено програмами підготовки фахівців, зокрема майбутніх фахівців аграрної сфери, що стане одним із ключових факторів у їхньому професійному становленні.

«Формування правової культури сприяє вмінню аналізувати правові ситуації, приймати обґрунтовані рішення з врахуванням правового поля, сприяти правовій освіті серед населення. У межах освітнього процесу правова культура допомагає не лише засвоїти правові знання, але й виховує повагу до закону як до основи справедливості. Це забезпечує підготовку фахівців, здатних ефективно виконувати свої професійні обов'язки, в той же час бути носіями високих правових та етичних стандартів, що є вирішальним для становлення правової держави» (Кучук, 2019, с.42).

Отже, правова культура є основоположним компонентом гуманітарної підготовки фахівців, що відіграє важливу роль у формуванні їхньої професійної компетентності. Вона не лише забезпечує володіння правовими знаннями, але й сприяє розвитку правосвідомості, поваги до закону, відповідального ставлення до правових норм та вміння ефективно вирішувати правові ситуації в межах професійної діяльності. Правова культура, будучи інтегрованою в освітній процес, сприяє підготовці майбутніх фахівців, які не тільки володіють правовими інструментами, але й здатні активно

використовувати їх для зміцнення правопорядку та захисту прав людини в суспільстві.

Особливого значення набуває проблема формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю. Це пов'язано з продовольчою кризою, нагальними питаннями захисту клімату, пов'язаними з сільськогосподарським виробництвом, і питаннями біоетики, які також реуюються на законодавчому рівні (Бухун та ін, 2024, с.148).

Актуальною проблемою вищої професійної освіти стає формування у майбутніх фахівців правової культури, здатності здійснювати професійну діяльність у обраній галузі, дотримуючись правових норм.

Правова культура особистості передбачає не тільки знання законодавства, але й уміння користуватись правовим інструментарієм у практичній діяльності. З огляду на це завданням закладів вищої освіти, у тому числі й аграрної, є формування у студентів правосвідомості й правового мислення, прищеплення основ правомірної поведінки загалом і особливо у сфері власної професійної діяльності. Знання права, розуміння його соціальної сутності має супроводжуватися вмінням користуватися своїми юридичними правами та усвідомленим виконанням своїх юридичних обов'язків (Бахновська, 2014).

Формування правосвідомості майбутніх фахівців є проблемою, що вимагає комплексного підходу до її вирішення в усіх ланках навчально-виховного процесу. «Нині необхідно вирішити проблему, щоб кожен випускник закладів вищої освіти, незалежно від того, яку професію він набув, оволодів правовою культурою, чітко усвідомлював соціальну цінність права та його роль, вмів користуватися ним. Важливо виробити таку особистісну та професійну позицію студента, яка б дала змогу йому приймати компетентні самостійні рішення у будь-якій ситуації» (Хаварівська, 2019, с. 13).

Відповідно до ст.61 Закону України «Про вищу освіту» здобувачами вищої освіти є особа, зарахована до закладу вищої освіти з метою здобуття

вищої освіти ступеня молодшого бакалавра, бакалавра чи магістр (Закону України «Про вищу освіту», 2014).

Правова культура студентів ЗВО – це сполучення інтелектуально вольових і морально-психологічних інтегрованих складових, які узгоджено взаємодіють та проявляються у правосвідомості, розумінні та почуттях, навиках і звичках, що регулюють власну поведінку у визначенні правомірної мети, правомірних шляхів та засобів її досягнення, справедливості, нетерплячості до правопорушень, відповідальності, усвідомленій потребі у правовій самоосвіті (Коваленко, 2009, с. 21).

До правової культури студента належить:

- повага до права й переконаність у його соціальній та особистій цінності;
- наявність певного вантажу юридичних знань; – висока загальна культура й широка ерудиція, освіченість;
- принципово вмотивована правомірна поведінка як у навчальному закладі, так і в професійній діяльності та у повсякденному житті;
- висока громадсько-правова активність (Хаварівська, 2019, с. 16).

«На сьогодні вивчення правосвідомості студентів об'єктивно вимагає комплексного використання психоаналітичного і культурологічного підходів, що дає змогу розглядати студентську молодь не тільки як особливу вікову категорію, правосвідомість якої характеризується певними психофізіологічними особливостями, але й як частину соціальної структури суспільства, наділену загальними і специфічними матеріальними й духовними потребами та інтересами, світоглядними уявленнями і переконаннями, які багато в чому визначають відмінні риси її правосвідомості. Якщо розглядати проблему правової культури осіб юнацького віку за ознаками інтелектуальної та духовної діяльності, соціалізації та індивідуалізації, соціального та вікового досвіду, то певну увагу необхідно приділити такій додатковій ознаці, як «соціальний та віковий досвід» юнацтва, а у понятті «особистість» – ознаці «соціалізація та індивідуалізація». Завдяки використанню цих ознак можна з

більшою впевненістю стверджувати про зміст словосполучення «культура особистості», що перетворюється на поєднання «соціального та вікового досвіду» і процесів «соціалізації та індивідуалізації» (Чебикін та ін, 2019 с. 162).

Освітній процес закладів вищої освіти побудований так, що правові знання студенти отримують на різних рівнях: 1) під час вивчення дисципліни «Правознавство» (основи теорії та історії держави і права; галузі права) загальний рівень правових знань, умінь і навиків; 2) під час вивчення дисциплін спеціалізації (нормативно-правових документів, які регламентують їхню майбутню професійну діяльність та якими вони будуть керуватися) – спеціальний рівень правових знань, умінь і навиків (Хаварівська, 2019, с.16).

Є і певні проблеми, з якими стикаються студенти; вони пов'язані з соціальною професійною орієнтацією, з невдоволенням значної частини студентів майбутньою професією. Студенти відчують відсутність в українському суспільстві чіткої системи правовиховної роботи, визначення цінностей та ідеалів для виховання молоді в сучасних умовах. Це також проблеми соціально-психологічного клімату, міжгрупового спілкування у ЗВО (незадоволеність рівнем професійної підготовки, складність працевлаштування, матеріальний стан студентства, кризовий стан суспільства, соціальна напруга).

Аналізуючи правову культуру, важливо зазначити, що «студенти мають знати свої права. За законодавством, до основних прав студентів належать: право на вибір форми навчання; право на безпечні й нешкідливі умови навчання, праці та побуту; можливість користування навчальною, науковою, виробничою, культурною, спортивною, побутовою, оздоровчою базою закладу вищої освіти; право на участь у науково-дослідних, дослідно-конструкторських роботах, конференціях, симпозіумах, виставках, конкурсах, представлення своїх праць для публікацій; можливість студентського самоврядування; право на участь в обговоренні та вирішенні питань удосконалення навчально-виховного процесу, науково-дослідної роботи,

призначення стипендій, організація дозвілля, побуту, оздоровлення; право на участь в об'єднаннях громадян; право на моральне та матеріальне заохочення за успіхи у навчанні та активну участь у науково-дослідній роботі; захист від будь-яких форм експлуатації, зокрема фізичної та психічної; безкоштовне користування у закладах вищої освіти бібліотеками, інформаційними фондами, послугами навчальних, наукових, медичних та інших підрозділів ЗВО; право на пільговий проїзд у транспорті, а також на забезпечення гуртожитком; право на отримання стипендій, призначених юридичними та фізичними особами, які скерували їх на навчання, а також інших стипендій відповідно до законодавства. Водночас студенти зобов'язані дотримуватися законів, статусу та правил внутрішнього розпорядку закладу вищої освіти, виконувати графік навчального процесу та вимоги навчального плану» (Варава та ін, 2022).

Знання і розуміння зазначених положень чинного законодавства щодо правового регулювання поведінки студентської молоді можливе лише за умови підвищення правової культури цієї частини громадян українського суспільства. Для того, щоб знати і розумітися у своїх правах, треба бути всебічно розвиненою людиною, володіти необхідним рівнем правової культури та правосвідомості, а її формування у студентів можливе за умови здійснення загальногромадянського виховання, зокрема й правового.

Засвоєння основ правознавства в освітньому процесі постає одним із оптимальних шляхів формування в молоді правової свідомості та правової поведінки. Саме школа та заклади вищої освіти спроможні певною мірою формувати в молоді правову культуру, чітке розуміння власних прав і свобод, обов'язків перед суспільством і окремою людиною.

Критеріями оцінки рівня сформованості правосвідомості і правової культури студентів на сьогодні є: ступінь правової інформованості, готовності застосовувати правові знання на практиці; ступінь ціннісно-правової спрямованості особи, готовності до соціально корисної поведінки; ступінь сприйняття суті закону як морально значимої для себе цінності; ступінь

сформованості правових навиків і вмінь, правомірної поведінки, соціально-правової активності студента (Хаварівська, 2019, с.17-18).

Ураховуючи вищевказане, правова освіта і виховання мають сприяти становленню молодого фахівця, який би не тільки володів правовими знаннями, вміннями і навичками, а вмів би їх застосовувати в різних життєвих ситуація та в своїй подальшій роботі як провідним фахівцем в своїй галузі знань. Соціально-правова активність молодих фахівців є ознакою та критерієм ефективності правового виховання, й водночас, найважливішим елементом правової культури.

Під час вивчення дисциплін правової спрямованості відбувається формування правової компетентності майбутнього фахівця аграрної сфери через зміст дисциплін, організацію їх вивчення та відповідний характер взаємодії суб'єктів навчання. Під час вивчення дисциплін правової спрямованості особлива увага має приділятися використанню сучасних освітніх технологій, активних форм і методів навчання, що допоможе сформувати стійке позитивне ставлення до навчального матеріалу, а також до формування правових знань та правової культури.

1.2. Зарубіжний досвід формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю

Правовий простір світу складається із існуючих та функціонуючих на сучасному етапі розвитку правових культур. Правові культури в тій чи іншій мірі взаємопов'язані, взаємозалежні та здійснюють вплив одне на одного, адже сучасний світ являє собою складне соціально-культурне та політико-правове утворення, яке еволюціонує під впливом різнопланових тенденцій: глобалізації і локалізації, самозбереження та саморуйнування. Фундаментом західної правової культури виступають чотири складові: вона бере початок з римського приватного права і зберігає його сильний вплив, також в ній проявляється сильний вплив канонічного права, вона має високий рівень

правової культури (в її якісній характеристиці), заснована на принципах легальності та протестантської етики, і притримується загального поняття правової держави, сформованого під впливом природного права.

Родовими особливостями західної правової культури, є прозорість законодавчого процесу, гласність судового процесу, недоторканість приватного договору від втручання з боку держави, оперативне опублікування всіх нормативних актів (як законів, так і підзаконних актів), стабільність і передбачуваність законів (як зазначають багато вчених, закон, який часто змінюється не вартий паперу, на котрому написаний), юридична грамотність населення (тобто хто не знає своїх прав, той їх і не має), законслухняність населення (у всіх справах громадянин повинен себе вести в рамках закону), визнання ролі юриста як гаранта принципу верховенства права в суспільстві, стабільність рішень державних органів і відомств, довіра громадянина до правових структур і готовність звертатись до юридичних процедур в особистих та ділових справах, свобода інформації (надання громадянам вільного доступу до правової інформації). Тому взірцевим для запозичення Україною вважаємо правовий досвід країн Європейського Союзу і самим ЄС як наддержавною структурою (Чебикін та ін, 2019).

Історія розвитку правових систем європейських країн переконливо доводить, що цивілізаційний прогрес значною мірою визначаються такими критеріями, як існування громадянського суспільства та демократії, функціонування вільної, незалежної, соціальної а також правової держави. Історія становлення цивілізації європейських країн доводить, що без розвитку громадянського суспільства та правової культури, ефективний розвиток держави і соціальний прогрес ускладнюються чи взагалі унеможливлюються (Непот, 2014, с. 241).

Як зазначає О. Ганзенко, «...правова культура Європейського Союзу є явищем багатограним та складним. Культуру ЄС характеризують, через призму свободи, адже сутністю об'єднання європейських країн є забезпечення основних чотирьох свобод: свободи пересування людей, товарів, послуг та

капіталів. Таким чином, правова культура всього суспільства і кожного громадянина країни, яка є членом ЄС, передбачає визнання рівнозначними національним прав і свобод громадян інших країн, які також входять до складу Європейського Союзу.

Принцип формальної рівності виступає як інтернаціональний фундамент права, забезпечуючи ще більший захист правових можливостей суб'єкта за допомогою як національних, так і загальноєвропейських правових засобів» (Ганзенко, 2009 с. 24).

«Підґрунтям європейських цінностей стала саме людська гідність, а також людина як особистість та індивідуум. Якщо брати до уваги європейські стандарти, то максимально наближеним до ідеального є суспільство, де забезпечені рівні можливості для розвитку усіх громадян і застосування їхніх потенційних здібностей, а також досягнена основа потреба особистості – потреба в самоствердженні та самовизначенні. Політична, моральна, суспільна безпека та свобода кожної особистості – це найважливіші елементи європейських цінностей.

Тому саме такі правові цінності повинні стати засадами вітчизняної правової культури» (Макеєва, 2015, с. 263).

Особливість отримання міжнародного досвіду у процесі формування правової культури полягає у тому, що вона являє собою імплементацію якісно цінних, прогресивних зразків правової культури усього людства в цілому, або – певної школи праворозуміння; вказує на соціальні досягнення у втіленні ідеалів гуманізму, ступінь дієвості інститутів захисту прав і свобод особи, її честі і гідності, актуалізації найвищої соціальної цінності – людського життя (Попадинець, 2014 с. 124).

З урахуванням наукових підходів до понять «культура», «правова культура», «міжнародне право» міжнародну правову культуру особистості можна визначити як знання нею закономірностей розвитку міжнародноправових норм, розуміння норм та інститутів міжнародного права, особливостей взаємодії міжнародно-правової системи

внутрішньодержавним правом України, дотримання норм міжнародного права, його виконання і застосування та нетерпиме ставлення до будь-яких порушень прав людини як носія суб'єктивних юридичних прав і обов'язків та учасника правових відносин.

Відповідно, наукове дослідження правової культури має здійснюватися не лише з методологічних позицій юридичної доктрини, а й з урахуванням напрацювань психології, соціології, політології, економічної теорії тощо. Такий підхід обумовлює досягнення різноманітних гносеологічних та практичних цілей, і дозволяє під різними кутами зору і з альтернативних позицій здійснити її сутнісний аналіз (Поліщук, 2024, с. 160).

«З огляду на особливості функціонування і взаємодії правових систем сучасності правову культуру суспільства неможливо розглядати у відриві від глобалізаційних змін у світі, які обумовлюють інтернаціоналізацію правових цінностей та ідеалів. Особливо це проявляється у тих регіонах світу, де державно-культурні традиції народів є дотичними і мають спільне історичне коріння: держави Близького Сходу, Середньої Азії, Аравійського півострова, Північної і Південної Америки. Європейський інтеграційний процес в зазначеному аспекті вирізняється особливо. Після Другої світової війни політико-економічне зближення європейських країн призвело до формування нового феномену – правової культури Європейського Союзу. На основі правової культури ЄС правові системи держав-членів ЄС перебувають у процесі безперервної культурної взаємодії» (Павко, 2019, с. 161).

Результатом цього стало запозичення культурними просторами багатьох держав Старого світу елементів правової культури інших країн і кристалізації процесів культурної взаємодії народів.

Останнє десятиліття в історії державотворення України позначилося активізацією її участі у європейських політичних інтеграційних процесах. На рівні національної правової системи це знайшло прояв у нормативній формалізації проєвропейського вектору подальшого цивілізаційного розвитку.

Для сучасної західної правової культури також характерний інститут правової держави. Розуміння правової держави в західному праві, вимірюється такими критеріями: політичний плюралізм, рівність громадян перед законом, поділ влади, невідчужуваність основних прав людини, виборність основних державних органів на основі альтернативності і чесності виборів, конституціоналізм (тобто наявність механізму Конституційного нагляду над законами парламенту і підзаконними актами), незалежність судової влади від політичної влади, недоторканність приватної власності, свобода підприємництва, свобода договору, свобода громадян. У західній правовій традиції поняття свободи громадян включає такі види свободи: свободи слова, свободу вибору місця проживання, недоторканність особи громадянина і його житла, свободу пересування і свободу віросповідання. «Тому і студентів юристів в Європейських країнах навчають правильному розумінню вказаних критеріїв. Європейські науковці серед основних особливостей і детермінант західної правової культури виділяють індивідуалізм і раціоналізм. Тому при формуванні правової культури студентів юридичних закладів освіти здійснюється націлення на раціоналізм і індивідуалізм» (Шай, 2020, с.142-147).

Індивідуалізм розуміється як віра в автономію і повну свободу людини, який часто протиставляється суспільству. Ця концепція діаметрально налаштована проти поняття колективізму, або ідеї підпорядкування людини суспільству. Слід, однак, відзначити, що в рамках континентально права взаємовідношення і протиставлення принципів індивідуалізму та колективізму не так однозначно. Все ж класичний індивідуалізм сформувався в рамках англо-американської правової культури. Раціоналізм означає віру в нескінченні можливості, що дозволяють людському духу знати, структурувати і справлятися з дійсністю в об'єктивній манері. Раціональність європейця універсальна. Вона має тенденцію до граничних узагальнень. Ще однією рисою європейської раціональності є її «приземленість»: раціоналізм має сенс як панівний спосіб розуміння, мотивації і способу життя людини.

Повсякденний побут, матеріальне життя, політика, право сприймаються лише в сітці закономірностей, на основі очевидності детермінізму явищ. Повною мірою ці установки реалізувалися в умовах європейського капіталізму. Західна людина (де б територіально вона не існувала) – це істота політична. Бути нею – значить бути громадянином, членом держави, і, тим самим, бути зобов'язаним жити і діяти відповідно до законів і цілей держави. При формуванні у Європейського студентства правової культури важливу роль відіграють ідеї свободи, громадянського суспільства, закону і природних прав людини (Яворська, 2012, с.90).

«Результати дослідження свідчать, що підприємства в країнах ЄС надають перевагу кваліфікованим робітникам з високим рівнем професійної компетентності, інноваційним мисленням та творчим потенціалом, здатних удосконалювали свої знання, уміння і навички для адаптації до соціальних, технологічних та галузевих змін у суспільстві й бізнесі. Наявність цих критеріїв оцінювання підготовленості сучасних кваліфікованих кадрів є істотним викликом для більшості країн-членів ЄС. Одним з найважливіших рішень європейської програми розвитку професійної освіти є навчання на основі продуктивної (виробничої) діяльності (дуальна освіта), спрямованої на вироблення в майбутніх кваліфікованих робітників здатності до безперервного розвитку та подолання прогалин у знаннях і вміннях під час навчання і професійної діяльності» (Радкевич, 2020, с. 59).

Західна правова цивілізація, яка існує у двох основних формах (романо-германська та англо-американська), має глибокі релігійні, моральні та філософські коріння. Насамперед, це:– багата філософська спадщина давніх греків, які заклали основи європейської морально-правової свідомості;– реалізм і організаційний талант давніх римлян, які поставили емпіризм, раціоналізм і практицизм свого мислення на службу юриспруденції. Це зумовило прагнення до впорядкованості, дисциплінованості, служінню державі. Дотримання законів стало вважатися чи не найвищою чеснотою;– християнська концепція світу, історії та людини. Бог розуміється не тільки як

творець, учитель і вихователь людства, але й як верховний суддя – суворий, але справедливий. Тому вся історія розуміється як процес виховання людини. Особливості формування правової культури зумовлені також європейською ментальністю, головними рисами якої є:– прагнення до чогось нового, відсутність прихильності до минулого й культу традиції;– прагнення виділяти своє індивідуальне «Я» із загального «Ми», готовність боротися за громадянські права і свободи;– практицизм, тобто в практичній діяльності вбачається сенс життя, що часто відсуває духовні цінності на другий план. Висхідною ідеєю формування правової культури у Європі є те, що громадянином не народжуються, ним стають. Громадянин – це особа, здатна втручатися в життя суспільства, що передбачає вміння мислити і згоду публічно обговорювати ці думки. Тому один із основних принципів формування правової культури – створення знання. Проста передача інформації обумовлює формування пасивних громадян, які сприймають знання як щось відсторонене від соціальних, економічних і політичних цілей. Якщо ж знання стає власним світоглядним надбанням, то формується зрілий, вільний, автономний і активний громадянин (Гетьман, 2012, с.248).

Пріоритетним напрямком у розвитку європейського співтовариства є соціокультурна інтеграція, націлена на полікультурний підхід до виховання і перш за все в правовій сфері. Це пов'язано з припливом до Європи переселенців із країн Сходу та Африки, із освітою «паралельних суспільств», не інтегрованих або недостатньо інтегрованих до європейського соціуму.

Полікультурне виховання спрямоване на те, щоб:

- допомогти особистості усвідомити культурне розмаїття як умову розвитку суспільства та індивіда;
- протистояти проявам расизму, націоналізму, сформувати почуття солідарності та взаємодопомоги;
- залучити громадян до національних, міжнаціональних і загальнолюдських цінностей.

Основні цілі полікультурного виховання:

- плюралізм (зберігання культурного розмаїття та повагу до нього);
- рівність (забезпечення рівних прав на освіту й виховання);
- об'єднання (виховання на основі загальнонаціональних політико-правових і духовних цінностей).

Європейська система правовиховної роботи спирається на концепцію безперервного виховання та передбачає послідовність між дошкільними, позашкільними та шкільними закладами, самоосвітою, підготовкою та перепідготовкою громадян.

Формування правової культури у Європі розпочинається в дошкільних закладах. Однак найбільш суттєвою вважається правовиховна діяльність в рамках школи, ліцею та гімназії, оскільки саме в цей період учні досягають громадянського повноліття і набувають виборчих прав.

Майже у всіх західноєвропейських країнах правова освіта стала обов'язковою.

Викладання спрямоване на з'ясування змісту права, а не на розгляд його з суто юридичної точки зору. В учнів формується розуміння природи юридичних правил, уявлення про правову систему в цілому. Найбільш поширеними формами навчання є:

- диспути з суспільних питань, які передбачають роботу з документами (текстами законів, статтями з періодичних видань, відео-, аудіо- та фотодокументами);
- «особистісно-забарвлені праці», які дозволяють не лише ознайомитися з нормами та інститутами, але й творчо усвідомити їх роль.

Особливістю американської моделі формування правової культури є її націленість на освітній процес.

Правовиховна робота в США базується на Конституції, Біллі про права та на Декларації незалежності, в яких закріплено цінності, що становлять основу освітньо-виховної системи. Основними серед цих цінностей є: суспільне благо; індивідуальні права; справедливість; рівність (юридична, політична, економічна, соціальна); свобода; плюралізм; патріотизм.

Зусилля американського суспільства щодо формування правової культури не обмежуються формальною освітою. Вони спрямовані також і на неформальний сектор, охоплюють молодь і доросле населення, насамперед представників маргінальних груп. Даною роботою активно займаються, наприклад, Національний центр освіти в області прав людини в Атланті (штат Джорджія), Інститут виховання жінок-керівників у Сан-Франциско (штат Каліфорнія) і. т. д.

У США в роботу щодо формування правової культури задіяні й релігійні організації. Вони здійснюють просвітницьку роботу з прав людини, видають навчальні посібники, присвячені гендерній рівності, застосуванню смертної кари тощо.

Важливим напрямком правовиховного процесу в США є реалізація заходів щодо запобігання неправомірної поведінки серед населення, насамперед серед неповнолітньої молоді. Значну допомогу в формуванні правової культури підлітків надають молодіжні центри, добровільні трудові табори, в яких підлітки залучаються до позитивних форм діяльності. Молодь, схильна до девіантної поведінки, залучається в спортивні клуби, організації з військовою специфікою (за типом скаутів), освоює окремі спеціальності.

Правова культура в Японії формувалася одночасно під впливом азійської та європейської цивілізацій, з їх ідеологіями та системами цінностей. У період раннього Середньовіччя право Японії зазнало впливу філософських, культурних і юридичних концепцій Китаю, звідки Японія прийняла буддизм і конфуціанство. Сьогодні законодавство Японії є змішаним, в ньому присутні як традиційні елементи, так і елементи романо-германського та англо-американського права. В якості джерел права поряд з нормативно-правовими актами та договорами особливе значення мають звичаї та традиції. Послідовна передача звичаїв і традицій від одного покоління до іншого забезпечує стабільність соціальної організації Японії. Слід зазначити, що серед розвинених країн світу Японія має найнижчий рівень злочинності. До соціальних чинників, які впливають на законослухняність японців, відносять:

- високий рівень соціально-економічного розвитку країни;
- демократичні умови життя суспільства;
- загальний високий рівень культури населення;

У формуванні установок на правомірну поведінку японців велике значення має система освіти. Особливу роль при цьому грають суспільствознавство і етика. Програма цих предметів спрямована: – на впровадження певних норм у свідомість молоді у вигляді моральних цінностей і групових орієнтирів;

- на «інтернаціональне» виховання, орієнтоване на широкі міжнародні контакти;

- на впровадження ідеї про причетність кожної дитини до японських традицій (Скуріхін, 2020).

Враховуючи вказане, в кожній зарубіжній країні Європи, а також в Сполучених Штатах Америки та в країнах східного регіону вплив на формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю має культурна особливість кожної країни. Дана культурна особливість формує правову культуру. Так в західноєвропейських країнах правова освіта стала обов'язковою.

Викладання спрямоване на з'ясування змісту права, а не на розгляд його з суто юридичної точки зору. В учнів формується розуміння природи юридичних правил, уявлення про правову систему в цілому.

У свою чергу, в США є реалізація заходів щодо запобігання неправомірної поведінки серед населення, насамперед серед неповнолітньої молоді. Значну допомогу в формуванні правової культури підлітків надають молодіжні центри, добровільні трудові табори, в яких підлітки залучаються до позитивних форм діяльності. В Японії, ж наприклад велике значення має система освіти. Особливу роль при цьому грають суспільствознавство і етика. Програма цих предметів спрямована:

- на впровадження певних норм у свідомість молоді у вигляді моральних цінностей і групових орієнтирів;

– на «інтернаціональне» виховання, орієнтоване на широкі міжнародні контакти;

– на впровадження ідеї про причетність кожної дитини до японських традицій.

Сутність правової культури студентів як майбутніх фахівців пов'язана, на думку зарубіжних науковців і практиків, з наявністю у них базових знань, розумінням і здатністю до практичної реалізації своїх прав і обов'язків. Вони визначають три ключові компоненти правової культури, а саме:

1. Глибоке знання правових норм та розуміння їх актуальності для практики – це дозволяє людям «робити все правильно».

2. Суворе дотримання професійної етики – це дозволяє людям «робити все правильно».

3. Повага до принципів прав людини, рівності та соціальної справедливості – це дозволяє людям застосовувати «правове мислення» при прийнятті рішень (Braye, S. & Preston-Shoot, M., 2021).

Формування цих компонентів правової культури здійснюється різними способами в залежності від університету чи коледжу, спеціальності, освітнього ступеня.

Зокрема, оволодіння базовими правовими знаннями може відбуватись шляхом інтеграції відповідних дисциплін у навчальний план підготовки фахівців. Наприклад, у профілі магістра з харчових наук і технологій Віденського університету ґрунтознавства, який є одним із світових лідерів у своїй галузі, одним із компонентів є «Менеджмент і право» («Management und Recht», де зазначено, що випускники володіють практичними знаннями в галузі харчового права і можуть вирішувати юридичні питання у співпраці з юристами-фахівцями (Universität für Bodenkultur Wien, 2025). При цьому дисципліна «Менеджмент і право» входить до навчального плану як обов'язкова для вивчення під час першого року навчання у магістратурі в обсязі 10 кредитів ECTS, а, крім того, як вибіркова за фахом на другому році навчання у обсязі не менше, ніж 3 кредити ECTS. Таким чином, вже під час

навчання в університеті у майбутніх фахівців формується правова культура з акцентом на професійній діяльності. У Единбургському коледжі на рівні здобуття диплома з управління персоналом передбачено вивчення курсу з трудового права «Specialist Employment Law» (CIPD Associate Diploma in People Management RQF Level 5).

Університет Редінга, який належить до провідних університетів Великої Британії й пропонує великий перелік освітніх програм, в тому числі кілька з них для майбутніх фахівців у галузі аграрного виробництва (біоветеринарні науки, сільське господарство, менеджмент аграрного бізнесу, екологія), надає студентам широкий вибір додаткових модулів комплексного характеру, що охоплюють питання підприємництва, права і професійної етики (BSc Bioveterinary Sciences).

Варто відзначити, що у інших країнах існує практика створення й актуалізації практичних посібників для підтримки фахівців щодо розвитку правової грамотності та її використання у їхній практиці. Зокрема, вони містять інформацію і ресурси, спрямовані на сприяння розумінню природи юридичної грамотності у сфері професійної діяльності й надання інструментів для підтримки інтеграції юридичної грамотності у професійну практику. Такий посібник є не детальним викладом законодавства, а оглядом теми правової грамотності. Його мета полягає в тому, щоб визначити, чому правова грамотність важлива; надати можливості для перевірки знань; показати, як різні підходи до взаємозв'язку між законом та практикою допомагають у прийнятті рішень; продемонструвати, як юридично грамотне мислення може підтримувати професійні міркування; запропонувати вказівки до подальших детальних ресурсів, щоб допомогти практикам володіти актуальними даними (Braye, S. & Preston-Shoot, M., 2021).

Заслуговує на увагу те, що Європейський Союз підтримує проекти й розробки науковців, спрямованих на формування й розвиток правової грамотності молоді. Прикладом може бути проєкт «Law in Everyday Life» («Право в повсякденному житті»), розроблений колективом авторів –

M. Rodrigues, M. Carola і P. Costa. Цей проєкт сприяє поширенню спільних цінностей, громадянської активності та участі громадян, наголошуючи на базовій правовій грамотності як одній із компетентностей, необхідних для того, щоб людина була активною у своїй демократичній спільноті на будь-якому рівні. Проєкт розглядає базову правову грамотність та її просування в освіті та інших освітніх закладах як передумову для якісної демократичної системи в ЄС та державах-членах. Він може слугувати базою для викладачів, на основі якої вони вибудують свою роботу зі студентами. Рамка компетентності з правової грамотності, розроблена авторами для 18-річних студентів, передбачає такі аспекти:

- основи правового порядку та організації держави (ієрархія правових норм, тобто знання про державу та її елементи – нація, територія, суверенітет; уміння інтерпретувати основні принципи національної Конституції й описати механізми прийняття та зміни законів; здатність розрізняти незаконність та неконституційність; взаємодія між національним та наднаціональним правом (наприклад, правом ЄС, правом Ради Європи або Організації Об'єднаних Націй); поняття і фундаментальні принципи державного бюджету);

- основні права і обов'язки, пов'язані з проживанням у державі (основи самоврядування, шляхи правового захисту в судовій системі та адміністративній системі);

- основи цивільного права (основи спадкування; основи договорів, що найчастіше використовуються на практиці);

- підприємництво і праця (основи діяльності компаній, основна інформація про права у трудових відносинах) (Rodrigues M., 2023. с. 18-24).

Доцільно звернути увагу також на просвітницьку позауніверситетську діяльність в аспекті підвищення рівня правової грамотності, зокрема, практику створення громадських об'єднань із залученням до них студентів, а також студентських клубів. Наприклад, у Австралії з нагоди святкування 800-річчя Великої хартії вольностей був створений «Освітній центр з питань

верховенства права» («Rule of Law Education Centre») як незалежна, безпартійна, неполітична організація для надання інформації щодо Великої хартії вольностей і основних механізмів захисту громадян у сучасній Австралії. Його діяльність зосереджується на принципах верховенства права, які включають рівність перед законом, незалежну судову систему, розподіл влади, презумпцію невинуватості, свободу слова та типові зобов'язання сторін у судовому процесі. Чітко та прямо викладаючи ці принципи в школі та університеті, австралійці готові не лише розуміти та дотримуватися законів, але й конструктивно взаємодіяти з законом та урядом, а також оскаржувати їх, коли це необхідно.

Центр представляє звичайних, законослухняних австралійців, які бажають підтримувати демократичні свободи та захист, що забезпечує верховенство права. Однією з фундаментальних рис австралійської системи управління є те, що кожен несе відповідальність за власну оцінку дебатів щодо державної політики. Це означає прийняття того, що частиною ціни життя у вільному суспільстві є те, що хибні ідеї повинні вільно поширюватися разом з тими, що є гідними. Розпізнавання різниці – це роль поінформованих громадян, а не урядів та їхніх посадовців («Rule of Law Education Centre»).

Серед напрямів діяльності «Освітнього центру з питань верховенства права» важливими є проведення так званих «Юридичних днів» («Law Day Outs») і надання навчальних матеріалів вчителям і викладачам.

У багатьох країнах на державному рівні функціонують платформи, які надають інформацію, консультації й підтримку студентам щодо юридичних питань. Таким чином, студенти можуть у випадку необхідності вирішити проблему, з якою вони зіткнулись. З іншого боку, у цей спосіб підвищується також рівень їхньої правової компетентності/правової культури. Зокрема, така платформа створена у Великій Британії. Як зазначає М. King, важливо знати про існування прав студентів у Великій Британії. Вони можуть звернутись за підтримкою, якщо хочуть поскаржитися на якість навчання, що надається їм, оскаржити виставлені оцінки або опротестувати несправедливе ставлення в

університеті чи щодо студентського житла. Автор відзначає кілька поширених причин, чому студенти подають скарги до університету, зокрема:

Академічні апеляції – коли студенти незадоволені отриманою їм класифікацією ступеня та відчувають несправедливе ставлення.

Страйкові дії – втрата навчання або викладання як прямий наслідок страйку.

Неефективне надання послуг – це стосується поганих умов, викладання або студентських послуг в університеті.

Фінансові послуги – це коли студенти вважають, що правила фінансування або доступні пакети фінансової підтримки розподілені неправильно або непослідовно.

Дисциплінарні стягнення – коли студенти вважають, що дисциплінарні провадження були проведені несправедливо або непропорційно.

Придатність до практики – коли заклад вищої освіти визнав студента непридатним до практики за курсом або професією, і студент вважає це рішення несправедливим.

Сексуальні домагання та неправомірні дії – скарги між студентами та за участю персоналу університету, включаючи неправильне проведення університетом початкової процедури розгляду скарг.

Рівність, доступ та інвалідність – коли студенти з інвалідністю вважають, що був неадекватний підхід до рівності та доступу або недостатній розгляд скарг.

Права споживачів – У деяких випадках студенти скаржаться на відсутність належного забезпечення, яке відповідає фінансуванню, яке вони повинні сплачувати за навчання (King M.). Як бачимо, перелік причин, з яких студенти можуть звертатись за допомогою, є досить широким і стосується практично усіх сторін студентського життя – від навчання до організації повсякденного життя.

Варто відзначити, що у Великій Британії регулярно публікуються й оновлюються рекомендації щодо законодавства про захист прав студентів як

споживачів і містять низку нових зобов'язань для закладів вищої освіти. Актуальна версія була прийнята у 2023 році – «UK higher education providers – advice on consumer protection law» (UK higher education providers –advice on consumer protection law, 2023). Узагальнений перелік вимог до закладів вищої освіти наведено нижче:

1. Надання інформації: забезпечення того, щоб студенти отримували попередню, чітку, своєчасну, точну та вичерпну інформацію
2. Забезпечення справедливих умов взаємовідносин між закладами вищої освіти і студентами.
3. Забезпечення того, щоб процеси та практики розгляду скарг постачальниками вищих навчальних закладів були доступними, зрозумілими і справедливими для студентів.

У рекомендаціях прописані також кроки, які можуть здійснити студенти у випадку порушення їхніх прав, а також дії закладів освіти і їх зобов'язання щодо дотримання і забезпечення прав студентів. Наприклад, студент має право скасувати та відкликати контракт на навчання протягом 14 днів з дати його укладення. При цьому студентам потрібно надавати копію зразка для скасування такого договору, навіть, якщо вступник не буде його використовувати. Як стає очевидним, інформуванню студентів з правових питань приділяється велика увага. Студенти набувають відповідних знань також поза аудиторним процесом навчання.

1.3. Особливості формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю

Право є частиною культурного цілого держави. Зміни в правовому полі регулюються закономірностями, що визначають динаміку культури держави. Сьогодні стає очевидним, що набуття громадянами України необхідного мінімуму правових знань та компетенцій, їх практичної реалізації забезпечується розгалуженою мережею загальноосвітніх, спеціалізованих

професійних, вищих освітніх закладів, незалежно від форм власності; інформуванням через ЗМІ; культурно-освітні установи; різнопланові інституції громадянського суспільства тощо.

Правова освіта та виховання мають здійснюватися в усіх дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних, а також закладах вищої і післядипломної освіти, засобом формальної, неформальної та інформальної освіти. Формування правової культури студентів у ЗВО є важливим завданням власне здобувачів освіти, педагогів, ЗМІ, громадських організацій, правових органів, державних інституцій. Право в умовах сьогодення є одним із найважливіших факторів, що впливають на суспільне життя і є частиною культури суспільства. Правову культуру можна визначити як загальну нормативну модель поведінки, що визначає пов'язані з цією моделлю цінності. У світі існує багато типів правових культур, оскільки в результаті історичного, геополітичного, соціального, демографічного, технологічного розвитку різні країни сформували різні правові культури (Чубінська, 2023, с. 93).

Так, наприклад А. Стаканов «визначає сутність та завдання правового виховання особистості без яких формування правової культури студентів було б не повним: «Виходячи з визначення поняття правового виховання, можна, на наш погляд, встановити три його основних завдання:

- формування правосвідомості;
- формування правомірної поведінки;
- формування правової культури.

Першочергове завдання правового виховання – формування правосвідомості»» (Стаканов, 2003, с.207).

Правова культура – це центральне поняття для юридичних наук і соціології права. Вона у своїй сутності об'єднує ідеї, цінності, ставлення та переконання певної групи людей щодо закону і механізмів його дотримання.

Поряд з питаннями формування правової культури особистості необхідно також розглядати проблему правового виховання дітей та молоді.

Обґрунтовуючи інструментальну складову правового виховання, вчені дослідники з'ясували її найбільш дієві форми і засоби, зокрема:

- «юридичну освіту, яка складається із навчання і спеціальної підготовки кадрів вищої і середньої кваліфікації для науки, державного і суспільного апарату;
- систему юридичної підготовки інших працівників різних органів, які пов'язані із нормотворчою роботою, яка проте не вимагає спеціальної юридичної освіти;
- систему форм правової освіти широких мас, особливо молоді;
- форми правового виховання у процесі правоза-стосувальної державної діяльності, зокрема виховний вплив примусу й заохочення;
- масові засоби формування суспільної думки у сфері права;
- використання літератури й мистецтва з метою правового виховання і підвищення правової культури» (Кашук, 2011, с. 88-93).

Формування правової культури становить собою досить тривалий та не простий процес, характеризується значною кількістю об'єктивних факторів, що не залежать від бажання, поглядів, намірів особистості, тому його не можна швидко вирішити шляхом прийняття лише певних правових актів. Питання щодо чинників, які впливають на формування правової культури громадян є достатньо поширеним та багатоаспектним. Дана проблематика дискутується і до тепер, оскільки її вирішення має не аби яке значення. Саме від факторів, їхніх особливостей залежить правова культура кожної особистості та населення в цілому, а, відповідно, і стан розвитку та функціонування всіх сфер як суспільного, так і державного життя.

«Впливовими чинниками формування правової культури в умовах сьогодення являється рівень правової свідомості та правового виховання громадян, стан правозаконності й правопорядку в країні, соціальні, духовні, політичні та економічні фактори суспільного життя, правова соціалізації, процеси глобалізації, тощо. На нашу думку, найбільшого значення для становлення правової культури має правове виховання населення, від якого і

залежатиме правова свідомість громадян, рівень правового порядку та законності, а також вагомого впливу сьогодні набувають глобалізаційні процеси» (Залюбовська, 2017, с. 299).

Найважливішим компонентом правової культури майбутніх фахівців є правове виховання. Зазначене поняття є різноманітним. Так, Н.Оніщенко та О. Зайчук вважають, що «правове виховання є цілеспрямованою, організованою, послідовною та системною діяльністю держави, її органів, установ та організацій, а також інших учасників правовиховної діяльності, що має на меті формування в особи належного рівня правосвідомості та правової культури, законослухняності, правомірної поведінки, а також прагнення до соціальноправової активності» (Зайчук та ін, 2006, с. 235).

Слід пам'ятати, що засвоєння правових цінностей, норм, правової поведінки відбувається впродовж всього життя особистості. Ще у самому ранньому віці людина починає оволодівати першими елементами правової культури. Будучи дитиною ми вже набуваємо певних навичок, засвоюємо зразки належної поведінки, отримуємо перші «юридичні» уявлення із казок, рольових ігор у розумінні поганого та доброго, дозволеного та забороненого. А вже з віком, в наслідок розширення кола спілкування, зайняття певною діяльністю людина збагачується різними правовими знаннями, відбувається інтенсивніший розвиток її правової свідомості (Залюбовська, 2017, с. 300).

Тож головним акцентом у підвищенні рівня правової культури є правове виховання, що здійснюється у формі правового навчання, інформування населення про існуючі у державі правові приписи, їх наслідки. Саме правове навчання (освіта) дає змогу отримати необхідні знання про існуюче право, сприяє формуванню ставлення до правових положень держави, спираючись не лише на економічні та політичні особливості, а на ціннісні, етичні, філософські та інші критерії. (Дудченко, 2011, с. 258). Особливістю правового виховання є те, що воно ґрунтується на загальнолюдських моральних засадах, гуманістичному підході до взаємовідносин із особистістю, повазі до її прав, свобод та інтересів. Як зазначає Смілик А. С., «принцип цілісності та

всебічності виховного процесу передбачає використання засобів, способів та методів правового впливу з метою забезпечення взаємозалежного впливу на основні сфери людської психіки – на свідомість, почуття, інтереси, волю» (Смілик, 2016 с. 32).

Особливу увагу сьогодні слід зосереджувати саме на правовому вихованні молоді, оскільки вона перебуває на стадії переходу до самостійного життя, до повного виконання соціальних функцій, у їхній поведінці проявляються вікові особливості емоцій, волі, інтелекту тощо. Такі особливості зумовлюють недостатнє вміння визначати істинне значення певного факту або події, надавати правильну оцінку поведінці чи діянні та необхідність здійснення правового виховання молодого покоління в дусі поваги до правових норм та приписів. Основними напрямками правового виховання сучасної молоді є: формування громадянської позиції, навичок правослухняної поведінки; підвищення загального рівня моральності громадян; поширення інформації правового змісту; вироблення таких якостей, як повага до права, почуття законності та правового обов'язку.

Не менш вагомого впливу та значення має правове самовиховання особистості як важлива форма правового виховання, що полягає у систематичній, повсякденній, цілеспрямованій діяльності щодо оволодіння знаннями у правовій сфері, формування навичок правомірної поведінки.

Правове самовиховання є складовою цілісного процесу самовиховання особи, що охоплює всі сфери соціального життя. Однак, процес такого правового виховання може мати позитивний результат тільки тоді, коли сама особа має до цього бажання, її не примушують, вона сама має прагнення жити відповідно до загальнолюдських цінностей, положень діючого законодавства, до основних правових засад, поважати права та інтереси кожної людини.

Також на правову культуру, як і на всі сфери суспільного життя, впливає процес глобалізації, що суттєво впливає на зміни, модернізацію державно-правових інститутів, норм, стимулює та оновлює процеси універсалізації у

правовій сфері. Особливо чутливими до глобалізаційних впливів є національні правові культури та правосвідомість громадян.

«Глобалізацію розуміють як об'єктивний процес розвитку людства, який постійно і всесторонньо впливає на суспільство, на національні та світові інститути і процеси. Козлітін В. Д. зазначає, що політико-правова глобалізація характеризується адаптацією національного законодавства до міжнародних норм, пріоритетністю міжнародного законодавства над національним, а також формуванням наднаціональної системи правового регулювання» (Козлітін, 2004, с. 27).

Формування правової культури – тривалий процес, що реалізується в основному у системі освіти. Причому у вирішенні завдань формування правової освіти громадян визначальна роль належить саме закладам вищої освіти, у яких готують майбутніх фахівців, які, зокрема, мають бути компетентними у питаннях забезпечення прав людини у суспільстві, трудового законодавства, правового захисту у вибраній професійній галузі. В освітньому процесі ЗВО студенти отримують основи правових знань, беруть участь у виховних заходах правозахисної тематики, займаються самоосвітою й науковими дослідженнями, стикаються з реаліями правового стану України у квазіпрофесійній діяльності тощо.

Правова культура випускників стає однією з вимог їх загальної підготовки у ЗВО, оскільки без розуміння правових норм як основи трудових відносин у будь-якій сфері діяльності майбутні фахівці не здатні якісно виконувати професійні обов'язки, уникати неправових дій, захистити себе у різних ситуаціях, що можуть складатися у професійній сфері (Петриченко, 2020, с. 61).

Так, Підлісний Є.В. дає визначення «правова культура особистості», та тлумачиться це як ступінь і характер правового розвитку особистості в суспільній правовій культурі, її ціннісне ядро, ґрунтоване на певному рівні розвитку позитивної правосвідомості, що реалізується в активній творчій правозастосовчій діяльності».

Так, Підлісний Є.В. виснує, що «правова культура особистості визначається правовою освіченістю людини, зокрема, її розвиненою правосвідомістю, вміннями і навичками реалізовувати свої права, підпорядкувати поведінку вимогам правових норм. Це є додатковим свідченням значущості правової освіти особистості саме у системі освіти, особливо у ЗВО, де забезпечується формування у майбутнього фахівця таких визначених у сучасних дослідженнях Хаварівської Г.С. та Підлісного Є.В. складників правової культури, як: повага до права й переконаність у його соціальній та особистій цінності; наявність певного вантажу юридичних знань, розуміння норм права; висока загальна культура й широка ерудиція, освіченість; правові навички, виражені в умінні ефективно використовувати правові засоби для досягнення власних цілей, реалізації суб'єктивних прав і свобод; принципово вмотивована правомірна поведінка, що виявляється як під час отримання освіти в ЗВО, так і в подальшій професійній діяльності й у повсякденному житті; висока громадсько-правова активність».

Н. Коваленко пропонує «розуміти сполучення інтелектуально-вольових і морально-психологічних інтегрованих складників, які узгоджено взаємодіють та проявляються у правосвідомості, позначаються на світогляді та почуттях, навичках та звичках, що регулюють поведінку майбутнього фахівця у разі визначення правомірної мети, правомірних шляхів та засобів її досягнення, ґрунтуються на принципах справедливості, нетерплячості до правопорушень, відповідальності, усвідомленій потребі у правовій самоосвіті» (Петриченко, 2020 с. 62).

Характеризуючи право та правові явища ми часто користуємося відповідним лексиконом, який відображає його сутнісні характеристики, а саме:

- правові норми;
- інститути права;
- вирішення спорів;
- порядок і конфлікти;

- права;
- обов'язки;
- контроль;
- держава;
- правові акти тощо.

Так, Н. Чубінська зазначає, що «часто педагоги вказують власне на важливість правового виховання громадян. В останні роки наголошується на проблемі формування правової культури особистості, хоча ці питання не можуть розглядатися як сепаровані і самодостатні. У середовищі студентства у рамках процесу формування правової культури здобувачів освіти і правове виховання є надважливим. Серед суттєвих і значимих передумов та механізмів правового виховання вченими визначаються:

- формування почуття законності;
- свідоме виконання законів;
- правова освіченість особистості;
- попередження злочинів;
- профілактика правопорушень;
- формування моральних переконань (Чубінська, 2023, с. 94).

Окремо слід наголосити на сутності дефініції “правова свідомість”, оскільки вона є пріоритетною у процесі формування правової культури студентів. Учені-дослідники основними компонентами індивідуальної правосвідомості вважають:

1. Систему (рівень, обсяг) правових знань.
2. Ставлення особи до наявної або бажаної системи права і законодавства. Це виражається у повазі до права, до закону на підставі внутрішніх переконань. А це означає, що самі собою правові знання мало що значать, якщо не поважати, або ігнорувати чинне законодавство.
3. Готовність особи до соціально-правової активності. Цей компонент пов'язаний з правовою діяльністю особи, з її правомірною або протиправною поведінкою. Суспільство і держава зацікавлені у тому, щоб діяльність і

поведінка здійснювались свідомо і на основі поваги до чинного права і правопорядку (Стаканков, 2003, с. 48).

Заклад вищої освіти як освітнє середовище формування правової культури студентів повинен відповідати певним вимогам з тим, щоб результативно і конструктивно виконувати означену функцію. До них ми відносимо:

- системне інформування студентів про право, закон і все, що з цим пов'язане;
- строге і беззаперечне дотримання тих норм і правил, які є чинними у певному закладі освіти і забезпечують його функціонування;
- широке залучення усього загалу студентів до усіх форм і способів роботи, які прямо чи опосередковано стосуються права, законів, правових норм, громадянського життя суспільства;
- заохочення студентів до участі у життя суспільних інституцій різних рівнів;
- розбудова студентського самоврядування як важливої складової щодо формування правової культури особистості;
- участь студентства в громадських об'єднаннях товариствах як формах суспільного життя;
- пропагування здорових правових норм суспільного життя як умови розбудови демократичного суспільства;
- включення у різноманітні освітні складові навчального процесу (навчальні плани, програми, компоненти освітнього процесу, методичне забезпечення) інформації щодо правового життя держави з прикладами їх успішної імплементації у життя тощо.

«Власне у такий спосіб у студентів формується правосвідомість, яка зумовлює не лише формальне, зовнішнє прийняття суспільних норм права, але й визначає суб'єктну, свідому і активну позицію особистості у питаннях права» (Магдик, 1999, с. 95).

Складовою правової культури є правова освіта. Під правовою освітою розуміється процес передачі студентам спеціальних знань, формування вмінь та навичок, що слугують засвоєнню ними позитивного соціального досвіду і розвитку базових соціальних компетентностей. Це комплексна система організації різних видів педагогічної діяльності, стрижнем якої є правова політична та моральна освіта і виховання, що реалізується як у рамках навчально-виховного процесу, так і за допомогою створення демократичного правового освітнього середовища (Фатхутдінова, 2012 с. 172).

Процес формування правової культури майбутнього молодого фахівця має безперервний особистісно-діяльнісний характер, коли знання, уміння, навички, цінності і якості індивіда органічно взаємодіють, інтегруються і виявляються в особистісному саморозвитку та професійному самотворенні на основі усвідомлення моральних і правових норм. Технологія формування правової культури майбутніх фахівців має бути запроваджена упродовж років одержання ними освітньо-кваліфікаційного рівня. Заняття необхідно проводити з опорою на розроблені показники достатнього рівня сформованості правової культури майбутнього молодого фахівця аграрного профілю.

Головними факторами процесу формування правової культури студентів є соціалізація та організований у навчальному закладі навчально-виховний процес.

Провідними функціями правової підготовки є: розвивальна, компенсуюча, адаптуюча, виховна, профорієнтаційна (Дьоміна, 2007 с. 12-13). Керуючись класифікацією методів навчання, розробленою Ю. Бабанським, визначено методи формування правової культури майбутніх молодших спеціалістів, упровадження яких є доцільним у межах реалізації етапів технології.

На інформаційно-теоретичному етапі здійснюється формування правової культури майбутнього молодшого спеціаліста в культурно-освітньому, соціально-педагогічному та науково-дослідному аспектах.

Розкриваючи принципи функціонування системи формування правової культури студентської молоді у ЗВО, Петриченко Л.О. зазначає, що реалізація нової освітньої парадигми в системі освіти України може бути забезпечена на основі поступового системного впровадження в її різні підсистеми принципів відкритої освіти.

Це відповідає сучасним світовим тенденціям розвитку освітніх систем, забезпечує органічну інтеграцію національної системи освіти у світовий освітній простір. Відповідно, й обґрунтована система має бути відкритою й інтегрованою у загальну систему освіти ЗВО та соціальну систему суспільства загалом (Петриченко, 2020, с. 63).

Відомо, що суб'єктами освітнього процесу є надавачі освітніх послуг, споживачі освітніх послуг, а також освітні стейкхолдери.

Вважаю, що встановлення між вказаними суб'єктами правовідносин і є основою існування у ЗВО системи формування правової культури студентської молоді.

У процесі обґрунтування системи формування правової культури студентської молоді слід звернути увагу, що організаційно-змістова структура, яка забезпечує взаємодію учасників освітнього процесу, визначається структурою освітнього процесу ЗВО загалом, зокрема, такими його детермінантами, як: зміст навчання студентів, специфіка виховної роботи та рівень студентського самоврядування.

Так, Войтанович О.Й. відзначає, що «основними орієнтирами формування правової культури студентської молоді у ЗВО мають стати:

- прозорість, оперативність і законність у роботі керівництва ЗВО, відсутність або мінімізація фактів корупції, максимальне відображення результатів роботи ЗВО у засобах масової інформації;
- оперативне правове інформування студентів про зміни в трудовому законодавстві, відкриття осередків безкоштовної юридичної допомоги;
- залучення студентів до волонтерської роботи у вирішенні правових питань, забезпечення прав і свобод людини, розвиток різних форм участі

молоді в охороні громадського порядку подібно до добровільних народних дружин, громадських об'єднань з охорони громадського порядку;

- активне використання можливостей Інтернету для проведення правової агітації і пропаганди, мобільне правове інформування і консультування в соціальних мережах;

- створення тематичних груп на форумах з обговорення правових питань способів захисту прав і свобод людини у різних ситуаціях студентського життя та професійної діяльності;

- використання у виховній роботі вітчизняних художніх і документальних фільмів, присвячених правовим питанням тощо» (Войтанович, 2014, с. 55-60).

Правова культура особи – це обумовлені правовою культурою суспільства ступінь і характер прогресивно-правового розвитку особи, які забезпечують її правомірну діяльність. Сюди віднесемо: знання законодавства; переконаність у необхідності і соціальній корисності законів і підзаконних актів; уміння користуватися правовим інструментарієм у практичній діяльності.

Правова культура особи має у своєму змісті: правосвідомість і правове мислення, правомірну поведінку, а також результати правомірної поведінки і правового мислення. Ці важливі структурні компоненти є великою мірою об'єктом виховання, тобто правову культуру належить формувати. Формування – це надання певної форми, завершеності процесу становлення особистості, досягнення нею рівня зрілості та стабільності. Процеси формування, розвитку й виховання особистості взаємопов'язані та взаємозумовлені.

Найважливішим фактором формування високого рівня правової культури молоді є правове виховання, формування системи знань, переконань, мотивів, настанов та звичок соціально активної поведінки. У вказаному контексті варто звернути увагу на формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю.

Виховання правової культури пов'язано, насамперед, із правовою соціалізацією особистості, засвоєнням нею правових цінностей, норм, установок, вироблених суспільством.

Надзвичайно важливим у справі забезпечення господарства країни спеціалістами, її економічного розвитку має не тільки підготовка фахівців аграрного профілю з високим рівнем кваліфікації, а й формування у них ціннісно-правових орієнтацій, які визначають соціально-правомірну поведінку у різних сферах діяльності, що відповідає вимогам суспільства, сприяють їх соціалізації, захищаючи від невігластва і порушень законності.

О. Попова та Ю. Титаренко зазначають, що «соціалізація особистості розглядається як прилучення індивіда до культури, як спрямоване навчання (з боку соціуму) і мотивоване засвоєння (сторона індивіда) соціальних норм, цінностей, установок, ролей і правил поведінки, властивих даному суспільству» (Ткачова, 2012, с.63).

Нарізне, відокремлене від майбутньої професійної діяльності викладання права призводить до нівелювання соціальної значущості фахівця аграрного профілю як правової особистості, а тому, гальмування розвитку суспільства, оскільки професійне становлення спеціаліста органічно пов'язане із соціальним призначенням професійної правової освіти.

Завдання педагога – сформувати належну правову культуру у майбутнього фахівця, професійні якості особистості, які забезпечують його соціальну успішність; виховати високу соціальну відповідальність за свою роботу; здатність мислити масштабно, категоріями суспільства, держави, а не тільки дотримуватись своїх власних інтересів.

В основі методології формування правової культури домінуючими мають стати загальнолюдські цінності – правові ідеали, як стрижень духовного світу особистості. Щоб майбутній фахівець аграрного профілю міг успішно працювати у галузі обраної їм професії, необхідно під час навчання формувати у нього не тільки спеціалізовані професійні знання, а й сприяти

напрацюванню правового імунітету, вихованню правових ідеалів, переконань, що зумовлює цілеспрямовану правомірну поведінку.

На професійну цій основі відбувається формування правової культури, яка має важливе значення для підготовки майбутнього фахівця. Професійне навчання, відірване від правової освіти та правового виховання, втрачає свій сенс і сутність, оскільки сформованість професійної правової культури – форпоста суспільних відносин – більш високий результативний рівень підготовки спеціаліста, ніж сформованість лише тільки спеціалізованих професійних знань.

Правова культура студентів – це сполучення інтелектуально-вольових і морально-психологічних інтегрованих складових, які узгоджено взаємодіють та проявляються у правосвідомості, розумінні та почуттях, навичках та звичках, що регулюють власну поведінку у визначенні правомірної мети, правомірних шляхів та засобів її досягнення, справедливості, нетерплячості до правопорушень, відповідальності, усвідомленій потребі у правовій самоосвіті. Як багатовимірне, системне і динамічне особистісне утворення правова культура студентів є сукупністю правових знань, відношення до права як до цінності і правомірної поведінки; як соціально-педагогічне явище – досліджується як міра та спосіб творчої самореалізації особи у правовому регулюванні своєї майбутньої професійної діяльності.

«Питання про правову культуру студентів все більше набуває практичного значення. Правова культура у практичному аспекті необхідна майбутньому фахівцеві для того, щоб він добре орієнтувався у «новому світі», знаходив правильний вихід із ситуації, в яку все частіше потрапляє через відсутність елементарної правової грамотності, добре знав свої права і обов'язки, вмів їх реалізовувати й за допомогою правових засобів ефективно захищати; щоб він знав і поважно ставився до прав і обов'язків своїх контрагентів – громадян, трудових колективів, державних чи громадських органів, посадових осіб, вмів грамотно вирішувати завдання практичної поведінки у правовій сфері. Правове навчання, формування правової культури

студентів – майбутніх фахівців стає важливим державним завданням. Велику відповідальність несуть освітні установи усіх рівнів за формування дієздатних фахівців, їх соціально правової готовності до життєдіяльності у громадянському суспільстві» (Гусенко, 2016, с.28).

Навчання у ЗВО формує у майбутнього фахівця пізнавальне ставлення до правових цінностей, почуття поваги до закону, переконаність у необхідності й соціальній значимості зміцнення правової основи державного й громадського життя. У свою чергу, вказане є передумовою подальшого розвитку в студентів потреби дотримувати, виконувати і використовувати правові норми, необхідною умовою формування ціннісно-правової орієнтації на правомірну соціально значиму поведінку.

У мотивації соціально значимої правомірної поведінки студентів цінності правового культурного комплексу діють не безпосередньо, а опосередковано через формування інформації про сукупність своїх прав і обов'язків, способи їх реалізації, потреби у психолого-педагогічній підготовці до правового виховання, переконаності в доцільності соціально значимої поведінки, тобто через сформовані соціально-психологічні якості студентів.

Висновки до першого розділу

На основі аналізу публікацій вітчизняних і зарубіжних науковців встановлено, що правова культура є невід'ємним складником духовної культури людства. Завдяки правовій культурі відбувається розвиток правових феноменів суспільства, збереження його правових цінностей та ідеалів. На окрему увагу заслуговує захищеність прав і свобод людини й відповідне спрямування законодавчої діяльності держави.

Попри наявність численних досліджень з питань правової культури серед наукоців не існує єдиної думки щодо визначення поняття «правова культура». Виокремлюючи спільні риси у трактуванні науковцями правової культури, розглядаємо її як якісний стан правового життя суспільства,

відображеного в досягнутому рівні досконалості правових актів, правової і правозастосувальної діяльності, правосвідомості та правового розвитку особистості. Більшість дослідників виділяє три основні функції правової культури, до яких віднесено інформаційну, виховну і регулятивну. Водночас існують думки щодо більш широкого переліку функцій правової культури, який охоплює, зокрема адаптивну, пізнавальну, пізнавально-перетворювальну, регулятивну, аксіологічну, ціннісно-нормативну, інтегративну, комунікативну, правовиховну. Хоч усі функції правової культури є важливими і органічно взаємопов'язаними у своїй сукупності, однією з найважливіших функцій є виховна, оскільки вона спрямована на формування у людини навичок правомірної поведінки і дотримання вимог чинного законодавства.

Правова культура існує й функціонує у поєднанні з іншими видами культури, зокрема професійною. Взаємозв'язок правової і професійної культури сприяє високому рівню професійної компетентності, який передбачає сформованість фахових умінь, повагу до законів і їх дотримання, професійну відповідальність.

Дослідження теоретичних праць і практики закладів вищої освіти у країнах світу засвідчило посилення уваги до формування й розвитку правової культури майбутніх фахівців. Зарубіжні науковці частіше послуговуються поняттями «правова грамотність», «правова компетентність», ніж «правова культура». Процес формування правової культури здійснюється різними шляхами: запровадженням до навчального плану окремих дисциплін (як обов'язкових, так і вибіркових), розширення можливостей додаткового вибору дисциплін відповідного спрямування; висвітлення тем, пов'язаних із юридичними й етичними аспектами майбутньої професійної діяльності в межах фахово орієнтованих дисциплін; організація спеціальних семінарів і вебінарів з правових питань; юридичне консультування щодо захисту прав студентів; просвітницька позанавчальна діяльність у формі громадських об'єднань, студентських клубів тощо. На особливу увагу заслуговують

платформи, створені, зокрема, й на державному рівні, які містять інформацію щодо прав студентів і можуть надавати їм відповідну підтримку. Отже, використання зарубіжного досвіду та імплементація описаних позитивних практик щодо формування й розвитку правової культури студентів сприятиме підвищенню рівня правової культури майбутніх фахівців в Україні.

Актуальною проблемою вищої професійної освіти стає формування у майбутніх фахівців правової культури, здатності здійснювати професійну діяльність у обраній галузі, дотримуючись правових норм. Вона не лише забезпечує володіння правовими знаннями, але й сприяє розвитку правосвідомості, поваги до закону, відповідального ставлення до правових норм та вміння ефективно вирішувати правові ситуації в межах професійної діяльності. Правова культура, будучи інтегрованою в освітній процес, сприяє підготовці майбутніх фахівців, які не тільки володіють правовими інструментами, але й здатні активно використовувати їх для зміцнення правопорядку та захисту прав людини в суспільстві.

Особливого значення набуває проблема формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю. Це пов'язано з продовольчою кризою, нагальними питаннями захисту клімату, пов'язаними з сільськогосподарським виробництвом, і питаннями біоетики, які також реуюються на законодавчому рівні.

Формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю має відбуватися як до вступу до ЗВО, так і під час безпосереднього навчання в закладі освіти. Для формування правової культури необхідно організовувати освітній процес таким чином, щоб майбутній фахівець отримував не тільки знання з майбутньої спеціальності, а й безпосередньо знання з правових наук, які б допомагали виховувати його не тільки як висококваліфікованого фахівця, а й насамперед як законослухняного громадянина держави, який би міг використовувати здобуті правові знання як в своїй професійній галузі, так і в повсякденному житті. Особливістю правового виховання є те, що воно

ґрунтується на загальнолюдських моральних засадах, гуманістичному підході до взаємовідносин із особистістю, повазі до її прав, свобод та інтересів.

Список використаних джерел до першого розділу

Бахновська І. П. (2014) Поняття та цінність правової культури суспільства / І. П. Бахновська // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2014. – Вип. 24. – С. 7-10.

Бухун А., Грищенко Л., Кіндяк О. (2024) Правова культура як вагомий аспект неперервної гуманітарної підготовки фахівців. *Українська професійна освіта*. 2024. №16. С.148-149.

Варава, І., Темченко, Я., & Григоренко, М. (2022). ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДІ ЯК СУСПІЛЬНО-ПРАВОВА ПРОБЛЕМА: ТЕОРЕТИЧНИЙ І ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ. Молодий вчений, 1 (101), 1-5. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-1-101-1>.

Вовк Д.О. Правова традиція: розуміння у контексті співвідношення з правовою системою і правовою культурою. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 2 (69). С. 45.

Войтанович О.Й. (2014) Особливості правового виховання громадян України в сучасних умовах. *Форум права*. 2014. № 4. С. 55–60.

Ганзенко О. О. Теоретичні аспекти інтеграції України в європейський культурно-правовий простір. *Вісник Запорізького національного університету*. 2009. Вип. 1. С. 24.

Гетьман А.П., Данилян О.Г., Дзьобань О.П. Філософія правового виховання : навч. посіб. Харків: Право, 2012. 248 с.

Гусенко А. А. (2016) Поняття та сутність правової культури студентів. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"*. Серія : Педагогіка. 2016. Т. 270, Вип. 258. С. 28.

Денисюк С.Ф. (2020) Дослідження правової культури військовослужбовців національної гвардії як чинник формування правової

держави. *Юридична наука. Адміністративне право і процес.* 2020. - №2 (104). С. 131. doi: 10.32844/2222-5374-2020-104-2.16

Дудченко В.В. Класична юридична освіта у центрі правової культури України / В.В. Дудченко. Наукові праці НУ ОЮА. 2011. С. 258.

Дьоміна О.С. Формування правової культури студентської молоді в умовах сучасного українського суспільства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2007. С.12-13.

Журавський В.С. Правові системи сучасності. Глобалізація. Демократизм. Розвиток. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 328 с.

Загальна теорія права: підручник. За ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2020. 161 с.

Зайчук О.В., Оніщенко Н.М. Теорія держави і права: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 235 с.

Залюбовська А. (2017) Фактори формування правової культури. Новітні кримінально-правові дослідження – 2017: збірник наукових праць / відп. ред. д-р юрид. наук, проф О.В. Козаченко. Миколаїв: Іліон, 2017. 299 с.

Захарова Н.М. (2024) Правова культура як важливий елемент системи духовних цінностей. *Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського: зб. наук. праць.* Вип. 71 НАН України, НБУ ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. 2024. С. 319.

Качур В.О. (2019) До визначення поняття «Правова культура» у правознавстві. *Право. Людина. Довкілля.* 2019. №10 (1). С.14-15.

Кащук М.Г. Зміст та завдання правового виховання старшокласників. *Наукові записки: зб. наук. ст.,* Нац. педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. Вип. ХСІХ (99). С. 88–93.

Клімова Г. П. Структура та функції правової культури / Г. П. Клімова // Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого. – 2011. – № 11. – С. 292-298.

Коба М. М. (2019) Поняття правової культури у юриспруденції. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2019. №2 (51). С. 39.

Коваленко І.П. Формування правової культури майбутніх тележурналістів в умовах становлення ринкових відносин. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2015. №47. С.150-156.

Коваленко Н. Ю. Формування правосвідомості і правової культури студентівв Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к. юрид. н. : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Київ, 2009. 21 с.

Коваль Д. Функції правової культури. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2020. Вип. 2, ч.2. С.89

Козлітін В. Д. Основні напрями світових глобалізаційних процесів кінця ХХ – початку ХХІ с. 36 наук. праць. Серія «Історія та географія». 2004. Вип. 17. С. 27.

Копейчиков В.В. Загальна теорія держави і права. Київ: Юрінком, 1997. 257 с.

Кучук А. М. (2019) Правова культура: необхідність зміни парадигми. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 3. С. 42–47. doi: 10.31733/2078-3566-2019-3-42-47.

Магдик О.О. Правове виховання школярів: теорія, досвід, проблеми. *Постметодика*. 1999. No 2–3–4. С. 58–59.

Макаренко Л. О. Правова культура: теоретико-методологічні основи дослідження: монографія. Київ: Парлам. вид-во, 2019.

Максимов С.І. Правова культура як інтегральна характеристика правової системи. *Правова система України: проблеми і тенденції розвитку : матеріали наук.-практ. конф. (3 червня 2010 р. Харків)*. Харків : НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування, 2010. С. 7.

Макеєва О. М. Правова культура: ціннісний вимір в умовах інтеграційних процесів. *Альманах права*. 2015. Вип. 6. С. 263.

Національна програма правової освіти населення: Указ Президента України від 18 жовт. 2001 р. Взято з <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/992/2001>

Непот Л. (2014) Політика Європейського союзу щодо розвитку громадянського суспільства. *Наукові записки*. 2014. Випуск. 2 (70). С. 241.

Павко А. Феномен правової культури. *Електронне видання газети «Голос України»* від 07.06.2019 р.

Петриченко Л.О. (2020) Формування правової культури студентства у закладах вищої освіти як основа духовної безпеки молоді у сучасному світі. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. 2020. Вип. 90. С. 61

Про вищу освіту. Закон України від 01.07.2014 р. №1556 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.

Поліщук Т.С. Засоби формування правової культури особи в Україні: дис... док філос за спец. 081. Заклад вищої освіти «Університет Короля Данила», ІваноФранківськ, 2024. 160 с.

Попадинець Г. (2014) Правова культура як важливий елемент правової системи України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. *Юридичні науки*. 2014. № 782. С. 124.

Радкевич О.П. Розвиток правової культури педагогічних працівників закладів професійної освіти: теорія і практика: монографія. Київ: Майстер Книг. 2020. 59 с.

Сербин Р. А. Правова культура – важливий фактор розбудови правової держави. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12. Київ, 2003. 11-12 с.

Скуріхін С.М. Морфологія і динаміка правової культури: навч. посіб. Одеса : Фенікс, 2020. 314 с.

Смілик А. С. (2016) Правослухняність як вияв правового виховання й культури особи. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. – Вип. 19. С. 32.

Стаканков А.В. Теорія і практика правового виховання в історії вітчизняної педагогічної думки другої половини ХІХ – початку ХХ століття: дис. ... канд. пед. наук. Харків, 2003. 207 с.

Ткачова Н. Професійна правова культура, її зміст та роль у подальшому цивілізованому розвитку України. *Юридичний вісник*. 2012. №3 (24). С.156.

Українська правнича енциклопедія. За заг. Ред. В.М. Тертишника, Р.Л. Наливайко, А.Є. Фоменко, В.В. Ченцова. Київ: Алерта, 2023. 760 с.

Фатхутдінова О.В. Правова освіта у дискурсі формування правової свідомості. Київ : ВІР УАН, Макарів : Софія, 2012. С.172

Хаварівська Г.С. (2019) Теоретичні аспекти формування правової культури студентів закладів вищої освіти в Україні. *Ефективність державного управління*. 2019. №4 (61). С.15-16.

Хомишин І. Ю. (2014) Роль правової культури у забезпеченні порядку суспільства. *Вісник Національного університету “Львівська політехніка”*. Серія: “Юридичні науки”. 2014. Том 1. № 810 (4). С. 106.

Чебикін О. Я., Булгакова В. О. Психологічні основи правової культури та умови її корегування: монографія. Одеса, 2019. 162 с.

Чубінська М., Попко М. (2023) Заклад вищої освіти як освітнє середовище формування правової культури студентів. *Молодь і ринок*. № 11–12 (219–220), 2023. С. 93-94

Шаповалова І.О. (2021) Науково-теоретична характеристика правової культури. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. №8. С.32 doi.org/10.32782/2524-0374/2021-8/6

Шай Р. Вплив правової культури на формування та розвиток правового суспільства в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2020. № 4 (28). С. 142–147. [doi: http://doi.org/rn.23939/law2020.28.142](https://doi.org/rn.23939/law2020.28.142).

Щупінська О. Загальне і особливе у співвідношенні категорій правової та юридичної культури. *Право України*. 1998. № 11. С. 131-135.

Яворська Г. Х. Теоретичні засади міжнародної правової культури майбутніх юристів-міжнародників. *Наука і освіта: науково-практичний журнал*. 2012. № 1. С.90 .

Яковюк І.В. Правова культура і її вплив на розвиток правової системи. *Вісник Академії правових наук України*. 2008. № 1 (52). С. 46.

Braye, S. &Preston-Shoot, M. (2021). Legal literacy in adult social care: Strategic Briefing. Dartington: Research in Practice for Adults.

BSc Bioveterinary Sciences. Course overview. Retrieved from <https://www.reading.ac.uk/ready-to-study/study/subject-area/bioveterinary-sciences-ug/bsc-bioveterinary-sciences>

CIPD Associate Diploma in People Management RQF Level 5 (SCQF Level 9). Course overview. Retrieved from <https://www.edinburghcollege.ac.uk/courses/browse/cipd-associate-diploma-in-people-management-rqf-level-5-scqf-level-9-th1dpm5a25>.

King M. Understanding Your Rights as a University Student: UK Student Rights & Regulations. Retrieved from <https://wearehomesforstudents.com/blog/understanding-your-rights-as-a-university-student-uk-student-rights-regulations>

Rodrigues M., Carola M., Costa P. Law in Everyday Life. 2023. Rule of Law Education Centre. Retrieved from <https://www.ruleoflaw.org.au/about-us/>

UK higher education providers –advice on consumer protection law. 2023.

Universität für Bodenkultur Wien. Curriculum für das Masterstudium. Lebensmittelwissenschaften und –technologie. 2025.

РОЗДІЛ 2. НАУКОВО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ АГРАРНОГО ПРОФІЛЮ

2.1. Педагогічні умови формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю

Одним з важливих складників процесу формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю є педагогічні умови, за яких відбуватиметься зазначене формування.

Важливим завданням є формування особистості, яка братиме участь у розвитку та вдосконаленні громадянського суспільства. Проте, як показує практика, студенти закладів вищої освіти не завжди замислюються над своєю поведінкою, вчинками в межах правового поля, що проявляється в зневажливому ставленні до громадської оцінки своїх дій. Відсутність знань правових норм, що в свою чергу впливає на незнання правових наслідків своєї поведінки, веде до негативних явищ, а саме нездатності інтегруватися в соціальне середовище, а також в соціально-економічні відносини в своїй діяльності.

Особливого значення набуває проблема визначення і практичного застосування педагогічних умов, за яких у майбутніх фахівців формуватиметься правова культура.

Правова культура особистості завжди була у полі зору великої кількості науковців, зокрема: теоретико-методологічні аспекти правової культури як специфічного соціально зумовленого феномену розкрито у працях С. Алексєєва, С. Комарова, В. Малахова, В. Лазарева, В. Сальникова, А. Семитко та ін.; психолого-педагогічні основи формування правової культури особистості й суспільства загалом відображено у дослідженнях Б. Ананьєва, П. Блонського, К. Вентцель, А. Макаренка, В. Сластьоніна, Л. Виготського, П. Лесгафта, В. Сухомлинського, І. Кона, К. Ушинського, С.

Шацького, П. Якобсона та ін.; науково-методичні засади формування правової культури молоді розкривають праці Т. Будиліної, Н. Вербицького, В. Головченко; педагогічних умов формування й розвитку правової культури здобувачів вищої освіти висвітлено у дослідженнях В. Бондуровського, С. Нужнова, В. Паршина, Л. Петриченко та ін.

«Стан правової культури будь-якої держави є важливим показником зрілості конкретно-історичної правової системи. Історичний розвиток кожної країни і народу знаходить своє відображення у рівнях сформованої правової культури. Позитивні зміни в сучасній освіті зумовлюють необхідність нового підходу до осмислення правової культури та активізації теоретичних досліджень у її галузі. Пріоритетна роль у цьому належить вищій школі, яка покликана забезпечити відтворення і розвиток правової культури як складної системи загальнолюдських цінностей, технологій і творчості». (Коваль, 2020, Окладна, 2016)

Зміст правової свідомості особистості, її правова інформованість, оцінювання правової дійсності, мотивація правомірної поведінки визначаються соціальними зв'язками та середовищем, в якому ця особистість існує, ступенем її залучення до правової культури суспільства. Правовий досвід особистості не тільки визначає правову свідомість, але й мотивує її поведінку й діяльність. За відповідних зовнішніх і внутрішніх умов правова культура як система ціннісних орієнтацій стає частиною загальної культури особистості.

Проблема виховання законослухняної особистості не є новою для теорії і практики освіти. Вона завжди була в центрі уваги педагогів – дослідників і практиків. Водночас, як засвідчують результати наукових досліджень, переважна кількість педагогів, педагогічні колективи загальноосвітніх шкіл зазнають значних труднощів в організації і проведенні навчально-виховної роботи, зорієнтованої на правову освіту і правове виховання дітей. Щоденна практика будування і регулювання взаємин між усіма учасниками педагогічного процесу, повсякденний досвід правового поведіння у будь-

яких ситуаціях засвідчують, що в педагогічній практиці продовжує зберігатися тенденція відчуження дитини від цінностей правової культури, що виявляється в поширенні авторитарності, правової неграмотності виконавців на всіх рівнях функціонування педагогічного процесу (Шульгіна, 2021, Коваленко, 2016).

Правова культура держави тісно пов'язана з правовою культурою особи. Згідно з теорією права, остання характеризується кількома ознаками: 1) знання законодавства; 2) переконаність у необхідності та соціальній користі законів; 3) уміння користуватися правовим інструментарієм (наприклад, законами) у практичній діяльності (Лебедєва, 2020, с. 131).

До об'єктивних факторів, які суттєво впливають на стан (або удосконалення) правової культури у певному суспільстві, на нашу думку, відносяться: існуюча правова система, правові ідеали, правовідносини, правові традиції, правовий менталітет, людський фактор, у тому числі управлінський вплив, створення ефективних соціальних інститутів із формування правової культури, визначення основних напрямків організації цих інститутів (Данильян, 2009 с. 19).

Шлях до вдосконалення правової людини пролягає через сприйняття ідеалу правового суспільства. Правове суспільство передбачає наявність автономного суб'єкта. Щоб автономна особистість набула відповідних якостей, слід приділити належну увагу її правовому вихованню — організованому процесу, що впливає на свідомість громадян України, створює в правосвідомості систему правових переконань, правових знань, правових цінностей, а також виробляє усвідомлену звичку правової поведінки (Сліпенчук, 2015 с. 123).

Важливим елементом у процесі формування правової культури виступає правове виховання. Поняття «правове виховання» є багатоманітним. Так, на думку Н. Оніщенка та О. Зайчука, правове виховання є цілеспрямованою, організованою, послідовною та системною діяльністю держави, її органів, установ та організацій, а також інших учасників правовиховної діяльності, що

має на меті формування в особи належного рівня правосвідомості та правової культури, законслухняності, правомірної поведінки, а також прагнення до соціальноправової активності (Зайчук, 2006, с. 235).

В свою чергу В. Маляренко зауважує, що «чим вище рівень правової культури суспільства, чим природніша та популярніша ідея правослукняності, тим менше правових норм приймається у державі. Він звертає увагу, що можливо існує певна межа, за якою велика нормотворчість наказового характеру втрачає свій сенс і лише шкодить державі та суспільству» (Маляренко, 2005, с. 339).

Враховуючи вищевказане, правова культура має важливе значення як для кожного громадянина так і для держави в цілому. «Правова культура містить в собі основні сфери правового життя суспільства, а саме: законодавство, правосвідомість, права та обов'язки громадян. Аналіз поняття «правова культура» надає можливість розглядати її як здатність людини в межах нормативних вимог самостійно віднайти своє місце у житті за допомогою усвідомлення особистих цілей, засобів їх досягнення та відповідальності за прийняті рішення і наслідки їх реалізації» (Яковюк, 2017, с.483-486).

Сучасні тенденції в економічному, духовно-культурному, соціально-політичному житті країни висувають принципово нові цільові орієнтири до освітнього процесу – формування у підростаючого покоління певних особистісних якостей: комунікабельності, толерантності, готовності до самовдосконалення та особистісного зростання, здатності до усвідомленого і відповідального життєвого вибору відповідно до норм, правил, цінностей громадянського правового суспільства. В цих обставинах важливим завданням закладів освіти, зокрема фахової передвищої, і одним з актуальних напрямів педагогічної теорії і практики стає проблема формування правової компетентності майбутніх фахівців, оскільки «професійне навчання, відірване від правової освіти та правового виховання, втрачає свій сенс і сутність», а сформованість правової компетентності забезпечує «більш результативний

рівень підготовки спеціаліста, ніж сформованість лише спеціалізованих професійних знань» (Петриченко, 2020, с. 61).

Формування правової культури – тривалий процес, що реалізується в основному у системі освіти. Причому у вирішенні завдань формування правової освіти громадян визначальна роль належить саме закладам вищої освіти, у яких готують майбутніх фахівців, які, зокрема, мають бути компетентними у питаннях забезпечення прав людини у суспільстві, трудового законодавства, правового захисту у вибраній професійній галузі. В освітньому процесі ЗВО студенти отримують основи правових знань, беруть участь у виховних заходах правозахисної тематики, займаються самоосвітою й науковими дослідженнями, стикаються з реаліями правового стану України у квазіпрофесійній діяльності тощо. Правова культура випускників стає однією з вимог їх загальної підготовки у ЗВО, оскільки без розуміння правових норм як основи трудових відносин у будь-якій сфері діяльності майбутні фахівці не здатні якісно виконувати професійні обов'язки, уникати неправових дій, захистити себе у різних ситуаціях, що можуть складатися у професійній сфері.

Грунтуючись на аналізі наукових досліджень, вітчизняні автори наголошують, що ефективність організації й управління освітнім процесом безпосередньо залежить від глибини пізнання сутності цього процесу, його рушійних сил, властивостей і закономірностей. Разом із тим учені підкреслюють, що з урахуванням підвищення ролі інтеграційних підходів у професійній підготовці під час вирішення дослідницьких завдань усі процеси доцільно вивчати й аналізувати з позицій внутрішньої єдності сукупності складників освітньої системи (Степанченко, Бріскін, Матвійчук, 2018).

Отже, формування правової культури студентства варто розглядати з позицій системного підходу. Це забезпечить розуміння того факту, що правовим вихованням мають бути охоплені всі компоненти освітнього процесу, всі освітні структури ЗВО. Крім того, моделюючи систему формування правової культури студентської молоді у ЗВО, варто враховувати,

що така система має відкритий характер, перебуваючи під впливом соціальних та соціально-педагогічних систем, основним призначенням яких є, за твердженням В. Бикова, «необхідність реагування на потреби людини, на суспільні виклики, що утверджує у суспільстві нову освітню парадигму, яка полягає у необхідності забезпечення рівного доступу до якісної освіти для всіх тих, хто повинен навчатися, хто має бажання, потребу навчатися впродовж життя і хто має для цього можливості» (Биков, 2008).

Формування правосвідомості майбутніх фахівців є проблемою, що вимагає комплексного підходу до її вирішення в усіх ланках навчально-виховного процесу. Нині необхідно вирішити проблему, щоб кожен випускник закладів вищої освіти, незалежно від того, яку професію він набув, оволодів правовою культурою, чітко усвідомлював соціальну цінність права та його роль, вмів користуватися ним. Важливо виробити таку особистісну та професійну позицію студента, яка б дала змогу йому приймати компетентні самостійні рішення у будь-якій ситуації (Хаварівська, 2019, с.15). Ст. 61 Закону України “Про вищу освіту” до здобувачів вищої освіти саме і відносить студентів як осіб, зарахованих до закладу вищої освіти з метою здобуття такої освіти ступеня молодшого бакалавра, бакалавра чи магістра («Про вищу освіту» Закон України).

Ключовими завданнями системи формування правової культури студентської молоді у ЗВО є: створення у закладі атмосфери поваги до прав і свобод людини, поширення наочності, створення доступного для всіх категорій осіб просторового дизайну тощо; ґрунтовна підготовка адміністрації та науково-педагогічного складу ЗВО до побудови прозорих взаємин в освітньому процесі; збагачення змісту освіти освітніми дисциплінами, змістовими модулями та темами правозахисного спрямування; поширення серед студентства правових принципів та понять, що забезпечували б правову поведінку молоді, формування поваги і соціальної довіри до держави та її органів; поширення практик правомірної поведінки, заохочення вияву активної життєвої позиції в правовій сфері, популяризація негативного

ставлення до корупції, насилля, дискримінації, правопорушень, заохочення прагнення студентів взяти участь у боротьбі з негативними соціальними явищами, запровадження волонтерської активності та заохочення студентського самоврядування; проведення індивідуальної роботи з подолання у поведінці окремих студентів протиправних проявів.

«Правова культура студентів ЗВО – це сполучення інтелектуально вольових і морально-психологічних інтегрованих складових, які узгоджено взаємодіють та проявляються у правосвідомості, розумінні та почуттях, навиках і звичках, що регулюють власну поведінку у визначенні правомірної мети, правомірних шляхів та засобів її досягнення, справедливості, нетерплячості до правопорушень, відповідальності, усвідомленій потребі у правовій самоосвіті» (Коваленко, 2009, с. 21).

До правової культури студента належить:

- повага до права й переконаність у його соціальній та особистій цінності;
- наявність певного вантажу юридичних знань; – висока загальна культура й широка ерудиція, освіченість;
- принципово вмотивована правомірна поведінка як у навчальному закладі, так і в професійній діяльності та у повсякденному житті;
- висока громадсько-правова активність.

Основні принципи функціонування системи формування правової культури студентської молоді у ЗВО такі: вплив на молодь ґрунтується на поінформованості та знаннях; студентам надається необхідна правова допомога і підтримка; застосовується індивідуальний підхід та толерантне ставлення до кожної особистості; в освітньому процесі гарантується дотримання прав студентів та їхньої безпеки; поширюється гендерна рівність і недискримінація.

На нашу думку, заклади вищої освіти спроможні формувати у майбутніх фахівців правову культуру, чітке розуміння своїх прав і свобод, обов'язків перед суспільством. Саме засвоєння основ правознавства в навчальному

процесі є одним із шляхів формування в молоді правової свідомості та правової поведінки.

У Національному університеті біоресурсів і природокористування України викладаються для студентів першого та другого року навчання такі дисципліни як «Правовий захист агробізнесу», «Заснування власної справи». У ході проведення експерименту студентам які вивчають вищевказані дисципліни було запропоновано надати своє визначення «правова культура», зазначити їхнє знання щодо своїх прав та обов'язків як громадянина держави, визначити наявність мотивації щодо формування та розвитку правової культури, бажання отримувати нові правові знання, які можливо використовувати в своїй подальшій діяльності, застосування правових знань в повсякденному житті та в своїй майбутній професії зокрема.

Проведений експеримент надав можливість зробити висновок про низький рівень сформованості правової культури у майбутніх фахівців, що полягає у відсутності розуміння того, що таке правова культура, поверхнєве знання своїх прав та обов'язків, неналежне правове виховання, відсутність мотивації для формування та розвитку правової культури, низький рівень застосування правових знань в повсякденному житті, що пов'язано з низьким рівнем отриманих правових знань в школі. Лише незначна кількість студентів виявила розуміння того, що отримані правові знання в університеті, практика їх застосування в своїй майбутній спеціальності, наявність мотивації до формування правової культури надасть можливість стати не тільки якісним фахівцем, але й в першу чергу свідомим громадянином.

За результатами експерименту виявилось, що 65 % студентів мають низький рівень сформованості правової культури, і тільки у 35% студентів було визначено середній і високий рівні сформованості правової культури з мотивацією до її формування.

З метою надання більш глибоких правових знань для молодих спеціалістів в закладах вищої освіти з неюридичними спеціальностями

необхідно вводити такі спецкурси: «Правова культура», «Правове виховання», «Правова освіта» тощо.

Формування правової культури студентів можна розглядати, зважаючи на зміст і конкретні особливості правової культури університетського колективу й за допомогою з'ясування послідовності впливу правових культурних цінностей на правосвідомість і поведінку студентів у правових відносинах і правовій діяльності. До колективів ЗВО студенти долучаються із вже частково сформованою під впливом родини, школи, неформального спілкування правовою культурою. У процесі подальшої соціалізації студенти все більше долучаються до базової правової культури суспільства, засвоюють конкретно визначені норми й цінності та набувають визначене ціннісно-правове орієнтування. Включення студентів у правову культуру колективу може відбуватися у двох напрямках: по-перше, у навчально-виховному процесі, де вони отримують інформацію про право і правові відносини; по-друге, шляхом особистої участі в соціально-правовій діяльності колективу.

Важливою складовою для формування правової культури у майбутніх фахівців аграрної сфери є саме педагогічні умови її формування. Педагогічні умови формування правової культури студентів розуміємо як сукупність взаємопов'язаних можливостей, обставин і заходів їх реалізації, що допомагають у формуванні правової культури.

Проаналізувавши доробки вітчизняних дослідників, варто звернути увагу на те, що серед науковців відсутнє однозначне розуміння педагогічних умов формування і розвитку правової культури (Шемшученко, 2003, Бачинський, 2011, Макарова, 2015 та ін).

Дефініція «умови» є міждисциплінарним поняттям. Так у великому тлумачному словнику сучасної української мови «умову» визначено як: «необхідну обставину, що уможлиблює здійснення, створення, утворення чого-небудь» «обставини, особливості реальної дійсності, за яких відбувається або здійснюється що-небудь (Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2009).

Педагогічна наука визначає умови як «обставини, від яких залежить та відбувається цілісний продуктивний педагогічний процес професійної підготовки фахівців, що опосередковується активністю особистості» (Ничкало 2000, с.143), а також як сукупність перемінних природних, соціальних, зовнішніх та внутрішніх впливів, що продукують фізичний, психічний, моральний розвиток людини, її поведінку; виховання і навчання, формування особистості (Семенова, 2006).

В свою чергу, Н. Бакланова «до педагогічних умов формування правової компетентності майбутніх учителів зараховує: «наявність освітнього (правового) середовища, що підтримує правові установки і соціально-правові цінності; реалізація правової освіти студентів в межах навчально-професійної, наукової, соціокультурної діяльності; доповнення змісту навчальних дисциплін психолого-педагогічного та соціально-гуманітарного циклів питаннями професійно-правового характеру; запровадження спецкурсів, що за змістом сприяють формуванню правової освіти та правового виховання»» (Бакланова, 2016 с. 120-121).

В контексті стратегії формування правової компетентності майбутніх соціальних працівників А. Мекшун реалізує педагогічні умови, що «відображають особливості педагогічного процесу формування» досліджуваної компетентності, а саме: «формування правових знань, умінь і навичок; різноманітність змісту, форм і методів інтерактивного навчання, орієнтація на специфіку правової підготовки відповідно до спеціальності; розробка моделі формування правової компетентності, зміст якої відповідає вимогам реальної ситуації; створення нового освітнього середовища, в якому передбачається сукупність інтерактивних форм і методів навчання» (Мекшун, 2016, с. 34).

Три педагогічні умови щодо формування правової компетентності майбутніх інженерів визначає дослідниця І. Огороднійчук а саме: «спрямування навчального і виховного процесів на розвиток правової свідомості та правової культури майбутніх інженерів; інтеграція правових

знань з дисциплінами гуманітарного циклу; насичення навчального і виховного процесів активними методами навчання правового змісту» (Огороднійчук, 2019; с. 217-218).

До умов, що ефективно впливають на формування правової компетентності майбутніх менеджерів охорони здоров'я, В. Пугач відносить: «використання потенціалу навчальних дисциплін для вивчення правових ідей; доповнення теоретичних правових положень відомостями про можливості їхнього практичного застосування; засвоєння відомостей, що дають змогу майбутнім фахівцям моделювати професійну й повсякденну діяльність; створення умов для участі студентів в активній правозахисній діяльності під час освітнього процесу; організація навчання на вербально-діяльнісній діалогічній основі, орієнтованій на індивідуально-творчий розвиток студента; введення до навчального плану правових спецкурсів».

Таким чином, відповідно до підходів більшості вітчизняних дослідників, формування правової компетентності може бути успішним за дотримання такої низки умов:

- актуалізація правової інформованості студентів за рахунок засвоєння змісту правових дисциплін;
- використання можливостей практики в удосконаленні соціально-правового досвіду студентів;
- організації освітнього середовища закладу освіти, що підтримує правові установки та цінності;
- підвищення значення наукової, соціально-культурної, навчальної діяльності у формуванні мотиваційних установок, правових цінностей студентів;
- активізація позанавчальної діяльності, посилення її правової спрямованості;
- використання в освітньому процесі практико-орієнтованих, інноваційних методів і технологій навчання, що спрямовані на формування позитивного відношення до правових явищ, побудови діалогового

спілкування на засадах взаємодії, взаєморозуміння, спільного вирішення задач.

Варто зазначити, що важливою складовою для роботи із студентами щодо формування їхньої правової культури є застосування педагогічних технологій. Педагогічні технології – один з напрямів педагогічної науки, покликаний забезпечити досягнення запланованих завдань, підвищувати ефективність педагогічної взаємодії, гарантувати високий рівень результатів.

Серед сучасних педагогічних технологій дослідники виокремлюють такі різновиди: проблемного навчання; ігрові; диференційовані; інформаційні; особистісно зорієнтованого навчання; розвивального навчання; колективного способу навчання; розвитку критичного мислення; програмного навчання; інтерактивного навчання; модульного навчання; колективного творчого виховання; дистанційного навчання тощо (Пугач, 2020, с.132-137).

В свою чергу, Б. Коровяк «пропонує такі педагогічні умови формування правової компетентності, а саме: лекційний курс в рамках викладання правознавчих дисциплін передбачає використання таких форм організації навчання, як лекція-візуалізація, проблемна лекція, лекція-провокація, лекція-діалог, а також пояснювально-ілюстративних, дискусійних та ігрових методів. В контексті практичних занять доводять свою ефективність такі методи, як дискусія, ділові та рольові ігри, аналіз конкретних ситуацій (case-study), моральна дилема, вирішення і складання правових задач, методика позаконтекстних операцій, тестові завдання, метод мозкового штурму тощо» (Коровяк, 2024, с.5).

З урахуванням вищевказаного, для формування правової культури майбутніх спеціалістів аграрного профілю слід створити педагогічні умови, які спрямовані на формування правової культури. Основним напрямом є впровадження системи знань про сутність правової культури, особистісно-професійні цінності, формування у студентів мотивації для отримання правових знань та використання їх як у своїй професійній діяльності, так і в повсякденному житті. Окрім визначених напрямів, також необхідними

аспектами для майбутніх фахівців є підтримання правопорядку, законослухняності та саморозвитку для формування правової культури. Вказані напрями доцільно формувати, зокрема, шляхом проведення «круглих столів».

Ще однією педагогічною умовою є введення такі спецкурсів: «Правова культура», «Правове виховання», «Правова освіта» тощо. Особливу увагу варто звернути на стимулювання самонавчання майбутніх фахівців шляхом подальшого використання отриманих знань, а саме: проектування проблемних ситуацій та шляхи їх вирішення, проведення «мозкових штурмів», підготовка доповідей. У молоді має формуватися зацікавленість в отриманні нових правових знань, вміння їх використовувати в різних життєвих ситуаціях, а також в своїй майбутній спеціальності.

Окрім зазначених педагогічних умов, ще однією умовою є створення освітнього середовища, в якому майбутній фахівець буде включений в різні форми і види правової діяльності. Цей етап передбачає стимулювання бажання студента до формування правової культури шляхом вибору поведінки в різних життєвих ситуаціях. Також основоположною на даному етапі є допомога майбутньому фахівцю щодо сприйняття правових цінностей та їх дотримання в повсякденному житті.

Спираючись на результати досліджень науковців щодо формування правової культури, вважаємо, що формуванню правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю сприятимуть такі педагогічні умови:

- формування у студентів позитивного ставлення до права і правових засад професійної діяльності;
- запровадження до змісту підготовки майбутніх фахівців аграрного профілю вивчення юридичних прав і юридичних обов'язків особистості шляхом використання інноваційних технологій;
- розвиток звички до правомірної поведінки.

Визначені педагогічні умови будуть запроваджені у процес підготовки майбутніх фахівців аграрного профілю з метою експериментальної перевірки їх ефективності.

2.2. Модель процесу формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю

Правова культура є вкрай важливим надбанням особистості, що покликане забезпечувати програму її професійної діяльності. Як зазначають науковці, правова культура втілює в собі «сукупність поглядів, оцінок, переконань, установок, що полягають у визнанні важливості, необхідності, соціальної цінності права і забезпечують якісне дотримання, виконання, використання та застосування правових норм».

«Разом із соціальним і психологічним забезпеченням процесу формування правової культури особливого значення набувають педагогічні умови, пов'язані з визначенням і передачею майбутнім працівникам аграрної сфери необхідних знань, умінь, навичок» (Мукан та ін.)

Відповідно до розробленої за участю Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Української юридичної академії, Академії правових наук України і Спілки юристів України Концепції розвитку юридичної науки і освіти України зазначається, що «завдання розбудови України як незалежної, демократичної і правової держави вимагають принципово нового підходу до проблеми докорінного поліпшення державно правових досліджень і підготовки юридичних кадрів. Існуючий стан справ у цій галузі не задовольняє потреб суспільства і держави».

Організаційно-педагогічні зміни, що визначені Концепцією розвитку юридичної науки і освіти України мають бути поєднані з подальшим удосконаленням навчально-виховного процесу. Цієї думки дотримуються дослідники, які підкреслюють, що головна тенденція пов'язана з призначенням правової освіти максимально узгоджувати швидко зростаючий освітній рівень особистості з новими умовами на ринку праці. Суперечності

між невинним нарощуванням обсягів наукової і соціальної інформації та обмеженими термінами навчання у закладах освіти, між зростаючими масштабами освіти і браком індивідуального підходу до навчання і виховання, мета якого забезпечити розвиток потенційних здібностей кожного студента, висувають на порядок денний потребу реформи правової освіти. Це передбачає якісну зміну всього навчального процесу, пошук нових форм і методів активізації навчання (Іваній, 2017, с.86-88)

Проблема формування правової культури у майбутніх працівників аграрної сфери вимагає свого ефективного вирішення. Для цього необхідна відповідна модель формування правової культури, яка б в свою чергу органічно вбудовувалася в освітній процес, мала б повне навчально-методичне забезпечення, реалізовувалася через сукупність окремих форм, технологій, методів навчання, що відображаються в усіх формах навчання.

Слід зазначити, що проблема формування правової культури особистості завжди була об'єктом дослідження вчених філософів, педагогів, психологів. Зокрема, можна визначити наступних вчених – Г. Балла, А. Видра, Н. Волошко, М. Бойко, А. Винеславська, Е. Климова, А. Просфора, В. Рибалка та ін. Щодо наукових аспектів формування та розвитку правової культури особистості, то вивченням зазначеної тематики займалися – Н. Головка, К. Волинка, Г. Балюк, Л. Герасіна, І. Голосніченко, В. Камінська, М. Кейзеров, О. Скакун, А. Сухарьова, Н. Фоменко, І. Хомишин, Ю. Шемчушенко (Шемшученко, 2003, с.37 та ін).

На даний час важливого значення набуває необхідність високого рівня правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю, формування у них європейських цінностей (верховенство права, пріоритет прав людини, захист прав громадян), системи юридичних знань, якими має володіти майбутній фахівець, щоб якісно використовувати отримані знання в своїй професійній діяльності, особистісних якостей. Актуальність та складність проблеми формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю у

процесі фахової підготовки зумовлюють необхідність моделювання цього процесу як одного з найбільш оптимальних шляхів її вирішення.

Проблеми педагогічного моделювання ґрунтовно досліджувалися у працях вітчизняних учених В. Беспалька (1977), В. Бикова (2008), Н. Волкової, О. Тарнопольського (2013), Б. Грудиніна (2016), А. Кільченко (2013), З. Курлянд (2007), Н. Кононец (2016), О. Кустовської (2005), Є. Лодатка (2010), О. Муковоза (2016), М. Панфілова (2005) та ін. Слушною видається думка О. Муковоза, який стверджує, що у педагогічному моделюванні найчастіше використовуються структурно-функціональні моделі, при побудові яких дослідники розглядають об'єкт як цілісну систему, яку необхідно розділити на складові частини (компоненти, елементи, підсистеми тощо) (Янченко, 2018, с. 47).

Моделі посідають важливе місце в різних педагогічних системах. Вони поєднують теорію та практику, види роботи, методи, відповідають визначенню провідних цінностей та кінцевої мети, які супроводжують процес підготовки справжнього фахівця.

Вибір методів формування правової компетентності майбутніх фахівців аграрного профілю призводить до диференціації моделей, які акцентують увагу на аналізі професійної діяльності педагогічних працівників, засвоєнні знань, аналізі цінності і новизни інформації, на розвитку мислення особистості, модифікації її поведінки, на організації самостійного пошуку інформації, створенню власного стилю своєї професійної діяльності. Такі моделі передбачають стимуляцію навчання, вони пов'язані із задоволенням потреб суб'єкта у самовдосконаленні, з активізацією його сприйняття, пошуком-структуризацією нової інформації.

Модель (фр. *modèle*, італ. *modello*, від лат. *modulus* – міра, мірило, зразок, норма). Слово «модель» застосовується в українській мові в різних значеннях, модель – еталон, зразок, стандарт чого-небудь; модель розвитку, самовдосконалення; тимчасове, вибіркове усвідомлення усієї важливості впровадження інтерактивних технологій навчання в навчальному – виріб з

будь-якого матеріалу; моделями називають зображувані об'єкти; і нарешті, модель – пристрій, що відтворює будову і дію будь-якого об'єкта в наукових, практичних та інших цілях. Модель, в широкому розумінні цього слова, це образ, умовний або уявний, який може бути представлений у вигляді зображення, опису, схеми, креслення, логіко-математичної формули та ін. Модель може бути прообразом якого-небудь об'єкта або системи об'єктів. Модель завжди має на увазі з одного боку абстракцію, з іншого боку модель є прообразом оригіналу.

У педагогіці модель найчастіше використовують з пояснювальною та з евристичною метою, моделювання сприяє отриманню нових знань, аналіз модельованого явища, процесу дозволяє робити певні висновки, умовиводи. Модель в педагогіці – це засіб пізнання об'єкта. Модель є прагненням формалізувати певні стосунки, дії, зв'язки між об'єктами, які відображають основні істотні властивості системи, з метою їх глибокого, повного усвідомлення, можливості коригування в залежності від поставлених цілей і завдань. Модель є формою відображення дійсності, вона передбачає абстрагування і ідеалізацію, відображення істотних властивостей об'єкту, що вивчається, з точки зору мети дослідника, і абстрагованість від несуттєвих властивостей. Модель компактно відображає, відтворює у спрощеному вигляді структуру, взаємозв'язки, взаємозалежності між елементами досліджуваного об'єкта. Моделювання в педагогіці передбачає побудову системи, яка в дійсності здатна функціонувати відповідно зі зв'язками відображеними в моделі в повному її утриманні. Модель дозволяє схематично виразити висунуті припущення, що стосуються теоретичної або практичної проблеми, і, в ході експерименту, перевірити їх істинність, знайти обґрунтування.

В. Олійник під моделлю розуміє систему об'єктів чи знаків, яка відображає основні істотні властивості системи – оригіналу і дозволяє отримати інформацію про можливі стани системи в майбутньому і шляхи їх здійснення (Олійник, 2003, с. 594).

В педагогічній літературі наголошується, що завдяки моделюванню стає можливим:

- 1) компактно організовувати факти;
- 2) визначати структурні компоненти моделі та їх взаємозв'язки і взаємозалежності;
- 3) планувати експеримент;
- 4) застосовувати систему на практиці;
- 5) вносити корективи;
- 6) виконувати кількісні розрахунки.

У науковій літературі типи моделей класифікують наступним чином: описові, статичні, динамічні, історичні, емпіричні, нормативні. У науковій літературі також ще умовно виділяються більш узагальнені типи моделей: фізичні (мають подібну з оригіналом природу); матеріально – математичні (їхня фізична природа відрізняється від прототипу, але можливий математичний опис поведінки оригіналу); логіко-семіотичні (конструюються зі спеціальних знаків, символів і структурних схем).

Процес побудови моделі в наукових джерелах має назву – моделювання.

В. Маслов, «доводить, що моделювання є не тільки методом, а й підсистемою (самостійною стадією) управління, яка має специфічні функції та форми прояву» (Маслов, 2007 с. 112).

Взагалі побудова педагогічної моделі відбувається за допомогою визначених цілей, закономірностей, принципів, визначення змісту, форм, методів, системи контролю та оцінки результату. Таким чином, перелічене є характеристикою дидактичного процесу, процесу формування та розвитку компетенцій.

У процесі побудови моделі виділяють певні етапи. Серед них можна виділити наступні: постановка задачі; конструювання моделі; перевірка побудованої моделі на достовірність; застосування; оновлення.

Моделювання надасть можливість створити оптимальні передумови для експериментальної апробації формування правової культури майбутніх фахівців аграрної сфери.

З метою формування оптимальної моделі формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю було проаналізовано моделі для формування правової культури майбутніх педагогічних працівників, майбутніх юристів та майбутніх фахівців морського профілю.

Кожну з вказаних моделей не можливо виділити в цілому для використання в формуванні моделі необхідної для фахівців аграрного профілю.

Тому, враховуючи проаналізовані моделі, а також практичну складову вважаю за необхідне запропонувати наступну модель формування правової культури майбутнього фахівця аграрного профілю, яка у фаховій підготовці охоплює процес від отримання правових знань, умінь, навичок, правових поглядів, мотивів, ціннісних орієнтацій, уявлень, ставлення до правових норм як до цінності, до прояву правової культури в правовій поведінці і правовій активності особистості.

Оптимальною моделлю формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю вважаємо модель, яка складається з чотирьох блоків (рис. 2.1, 2.2).

Створення моделі розвитку правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю розпочинається з визначення та формулювання її мети як основного компонента методологічно-цільового блоку. Метою створення моделі є потреба суспільства в молодих фахівцях закладів аграрної освіти з високим рівнем розвитку правової культури.

Мета розвитку правової культури майбутніх фахівців аграрної сфери визначається низкою завдань: розвиток мотивації майбутніх фахівців до опанування новітніми правовими знаннями; створення в аграрних закладах вищої освіти освітньо-правового середовища; включення до змісту підготовки майбутніх фахівців професійно спрямованого правового матеріалу;

застосування інноваційних технологій; поєднання підвищення кваліфікації майбутніх фахівців з їх правовою самоосвітою тощо.

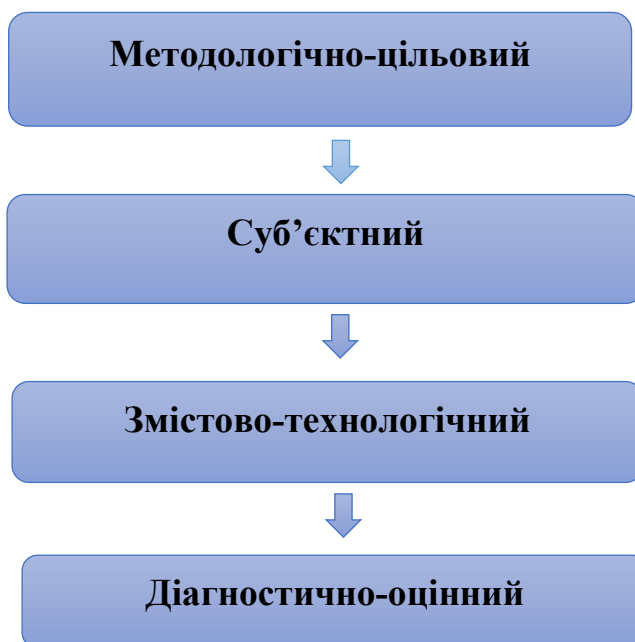

Рис. 2.1. Блочна структура моделі формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю

Джерело: складено автором

Завданням даної моделі є 1) диверсифікація змісту фахових дисциплін за рахунок акцентуації уваги студентів на реалізації норм права в сфері професійної діяльності майбутнього фахівця аграрної сфери; 2) встановлення структурно-логічних міжпредметних зв'язків правових, економічних та педагогічних навчальних дисциплін для комплексного впливу на формування правової культури; 3) перенесення пріоритету з інформаційного компонента змісту правової підготовки на освоєння процедур і способів професійно-правової дії за допомогою проектування навчання на основі вирішення професійно орієнтованих правових задач.

У структурі методологічно-цільового блоку виділено системний, культурологічний, особистісно орієнтований, аксіологічний, синергетичний, середовищний, андрагогічний, компетентнісний, діяльнісний, інформаційний, інтеграційний, технологічний та інші наукові підходи.

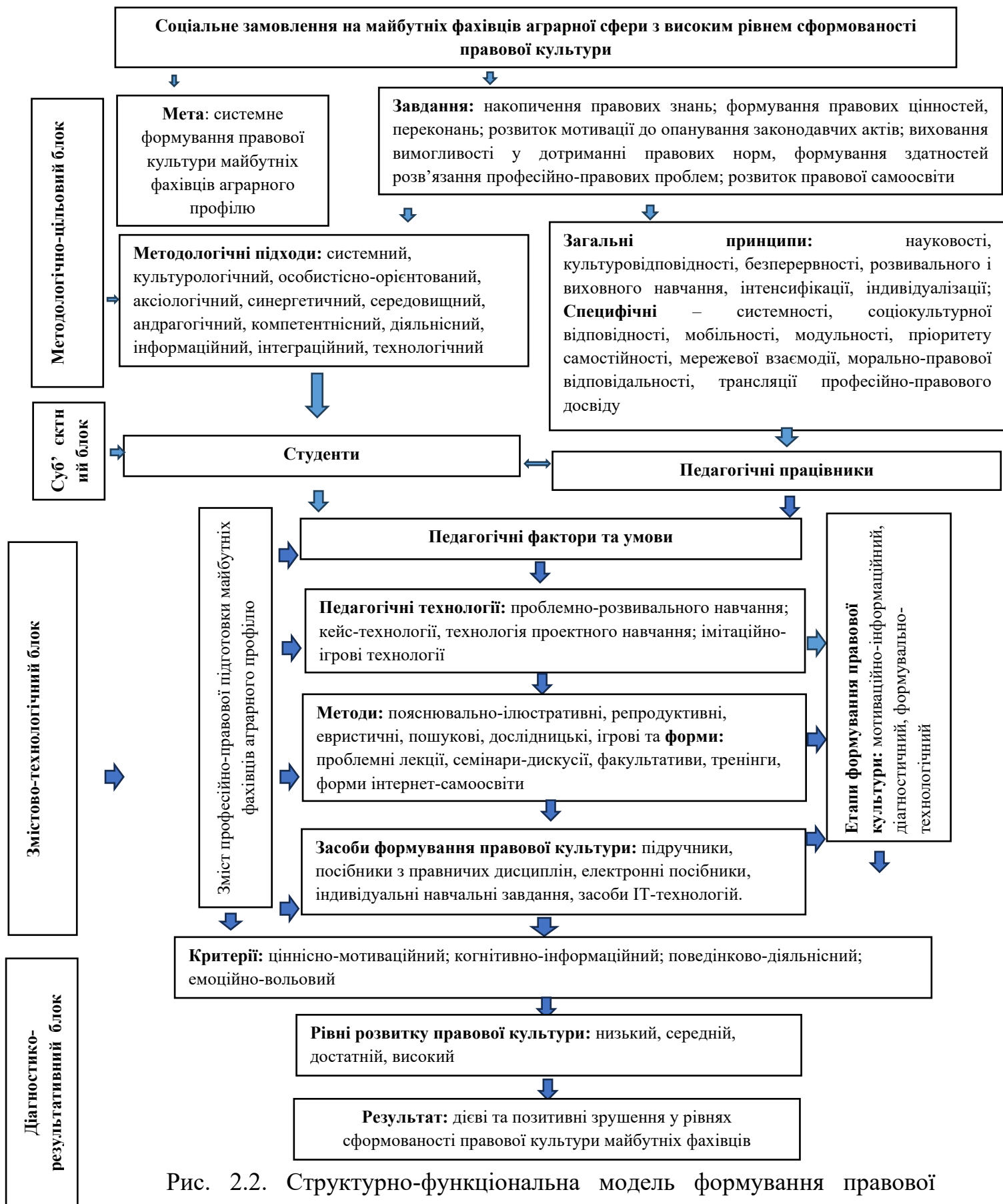

Рис. 2.2. Структурно-функціональна модель формування правової культури фахівців аграрного профілю

Джерело: складено автором

Мета, завдання і методологічні підходи зумовили визначення принципів: загальних (науковості, культуровідповідності, безперервності, розвивального і виховного навчання, інтенсифікації, індивідуалізації); специфічних – безперервного розвитку правової культури педагогічних працівників закладів професійної освіти (системності, соціокультурної відповідності, мобільності, модульності, пріоритету самостійності, мережевої взаємодії, морально-правової відповідальності, трансляції професійно-правового досвіду).

У вищевказаній моделі до структури введено суб'єктний блок. Це пов'язано з тим, що система має поєднувати усіх суб'єктів освітнього процесу і, зокрема, професійно-правової взаємодії – викладачів, керівників закладів вищої освіти аграрного спрямування, методистів, здобувачів освіти, роботодавців.

Для цілеспрямованого формування правової культури слід дотримуватись таких методологічних підходів: культурологічного, компетентнісного, системного, особистісно-орієнтованого, аксіологічного та діяльнісного.

Культурологічний підхід забезпечує процес формування правової культури студентів за допомогою активного освоєння основних її елементів: правових знань, умінь, ціннісних орієнтирів. Суть даного підходу полягає у вивченні духовності особистості в контексті її культурного існування, в гармонізації духовного світу особистості в процесі опанування існуючих культурних програм.

Компетентнісний підхід передбачає набуття цілісного досвіду вирішення життєвих проблем, виконання ключових функцій, соціальних ролей. Основою реалізації компетентнісного підходу є застосування педагогічних технологій або методик, які гарантують досягнення запланованих освітніх результатів (Радкевич, 2020, с. 28).

Системний підхід це єдина загальнонаукова методологія, яка досліджувані об'єкти розглядає як систему. Структурно система формування

правової культури об'єднує цілі, зміст, форми, методи, засоби правової освіти, педагогічну діяльність викладача, навчально-пізнавальну діяльність студентів та контроль результатів професійно-правової підготовки майбутніх кваліфікованих майбутніх фахівців аграрної сфери. Саме системний підхід дає змогу в єдності розглянути вказані компоненти освітнього процесу, забезпечити цілісність розвитку феномену.

Особистісно-орієнтований підхід передбачає свободу вибору професійно-правової освіти з метою задоволення освітніх, духовних, культурних і життєвих потреб особистості, можливості самоорганізації в культурно-освітньому середовищі. Методологія зазначеного підходу дає змогу проаналізувати підготовку студента як планомірний, безперервний педагогічний процес, спрямований на розвиток майбутнього фахівця з урахуванням інтересів, здібностей, індивідуальних особливостей.

Аксіологічний підхід спрямований на набуття майбутніми кваліфікованими молодими спеціалістами аграрного профілю сенсів своєї діяльності в діалозі з соціумом та культурою. При цьому підході, правову культуру потрібно сприймати як систему правових цінностей, що створюються у процесі суспільного розвитку та містить у собі передові досягнення правової культури людства.

Діяльнісний підхід у формуванні правової культури майбутніх фахівців спрямовує педагогічну взаємодію на розвиток форм професійно-правової діяльності студентів. З огляду на дане дослідження діяльнісний підхід стверджує ідею формувального і розвивального призначення діяльності, ідеї моделювання професійно-правових ситуацій у навчанні.

Реалізація мети та завдань формування рівнів правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю здійснюється протягом трьох послідовних етапів: мотиваційно-інформаційного, діагностичного, формувально-технологічного. Функціонально ці етапи відображають змістово-технологічний блок моделі комплексом методів опанування правовим матеріалом (розповідь, пояснення, бесіда, дискусія, переконання,

моральне заохочення, змагання, вправи, які за діяльністним характером студентів можуть бути пояснювально-ілюстративними, репродуктивними), форм професійно-правової підготовки (проблемні лекції, семінари-дискусії, факультативи, тренінги, форми інтернет-самоосвіти.) та відповідні засоби, основними елементами яких виступають слово, образ та діяльність (підручники, посібники з правничих дисциплін, електронні посібники, індивідуальні навчальні завдання, засоби ІТ-технологій).

У моделі методи, форми та засоби професійно-правової підготовки здійснюються на етапах технології навчального проектування, технології проблемно-розвивального навчання, імітаційно-ігрового навчання, кейс технології та ін.

Вибір методів, форм, технологій професійно-правової підготовки майбутніх кваліфікованих фахівців аграрної сфери зумовлено педагогічними умовами, пов'язаними зі цілеспрямованим формуванням потреби студентів у професійно-правових знаннях та застосуванням інноваційних педагогічних технологій у професійно-правовій підготовці.

Упровадження та ефективна реалізація моделі формування правової культури майбутніх фахівців можливе лише на основі конкретного змісту. Під змістом слід розуміти сукупність правових та професійних знань, умінь та навичок, цінностей та ідеалів, норм поведінки, елементів матеріальної і моральної складової соціуму, які спрямовані на формування правової культури та підлягають перетворенню у внутрішній світ особистості.

Діагностико-результативний блок моделі, складається з критеріїв, показників, рівнів сформованості правової культури та прогнозованого результату. Цей блок побудовано на принципі, та за умови цілісної реалізації розробленої методики буде досягнуто результатів, які відповідатимуть визначеним критеріям оцінювання рівнів сформованості правової культури майбутніх фахівців аграрної сфери.

Враховуючи вищевказане, запропонована модель відображає результати проектування системи розвитку правової культури молодих фахівців

аграрного профілю, упорядковує теоретико-методологічні знання про досліджуване інтегративне утворення особистості та систематизує практико-технологічні дії щодо цілеспрямованого розвитку феномена.

2.3. Критерії, показники та рівні сформованості правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю

В сучасних умовах, коли Україна активно рухається до європейського співтовариства, актуальним є дослідження формування правової культури у студентів аграрних спеціальностей як однієї із основних елементів правової культури молоді на шляху до європейського співтовариства. Неможливо виховати з студента високопрофесійного фахівця, який буде затребуваний в європейських країнах, якщо він порушує чинне законодавство, Конституцію України та не здійснює впровадження в свою практичну діяльність дотримання законів. Це є вимогою сьогодення, та формується під час навчання за допомогою правового виховання під час занять та виховної роботи.

Правова культура – це система позитивних правових цінностей, що створюються й накопичуються суспільством під час соціально-правової діяльності; вона виражає соціальну цінність права, що втілюється у сукупності чинників, які характеризують рівень правосвідомості, досконалості законодавства, стан законності та правопорядку. Крім вказаного, правова культура – це особливий різновид культури, спосіб духовнопрактичної діяльності й відносин, які відображають, закріплюють та реалізують головні правові цінності, формують правові погляди, знання й навички участі громадян у суспільно-правовому житті України.

Правова культура і правова свідомість громадян є важливою складовою у системі гуманітарної політики держави як з точки зору забезпечення конституційних прав людини, так і з позиції реалізації фундаментальних цілей внутрішньої та зовнішньої політики. В свою чергу низька правова культура населення призводить до численних негативних проявів у суспільному і

державному житті, гальмуючи проведення реформ і трансформаційних процесів, негативно впливаючи на міжнародний статус нашої держави. І навпаки – високий рівень правосвідомості та правової культури сприяє суспільній консолідації та, як наслідок, ефективній реалізації цілей державного будівництва. Саме тому формування високої правової культури як населення в цілому так і правової культури майбутніх фахівців аграрної сфери є нагальним завданням держави.

Правове виховання це виховна діяльність школи, сім'ї, закладів вищої освіти, спрямованих на формування правової свідомості, правової культури, правових навичок і звичок, з метою правомірної діяльності і поведінки особистості.

Основними завданнями правового виховання студентів аграрних спеціальностей на шляху євроінтеграції є:

- виховання високого гуманістичного світогляду;
- формування свідомого ставлення до своїх прав і обов'язків перед суспільством і державою;
- формування глибокої поваги до законів і правил людського співжиття;
- формування високої правосвідомості і правової культури;
- формування готовності дотримуватися і виконувати закони і вимоги Конституції України.

Правове виховання молодих фахівців загалом та молодих фахівців аграрних спеціальностей на етапі євроінтеграційних процесів має бути зосереджене на глибокі знання в галузі права з метою ефективного вирішення завдань в галузі аграрної політики.

Успішна робота по правовому вихованню майбутніх фахівців можлива за умови професійної підготовки, яка б забезпечила належний рівень професіоналізму, відповідну ефективність здійснення правовиховної роботи серед студентства.

Аналіз наукової літератури свідчить про те, що існує значна кількість наукових праць, присвячених аналізу правової культури, її критеріїв,

показників і рівнів сформованості в різних аспектах (цим питанням займалися А.В. Аверін, А.М. Морозов, В.В. Ряйко, М.М. Козяр, С.М. Совва, С.І. Нефедов та інші вчені) (Соколова, 2021 с. 189).

Для того, щоб виміряти ступінь сформованості кожного компонента правової культури майбутнього магістра медицини, потрібно використати певне «мірило», яким слугує поняття «критерій».

Аналіз підходів до самого терміна «критерій» говорить про неоднозначність трактування цього поняття. О. Матвеева, аналізуючи довідкову літературу, пропонує такі основні визначення поняття «критерій»: «мірило оцінки, судження»; «ознака, на підставі якої проводиться оцінка, визначення або класифікація чого-небудь, мірило судження, оцінки»; «критерій істини – засіб перевірки істинності або хибності того або іншого твердження, гіпотези, теоретичного положення тощо» (Матвеева, 2015, с. 267).

В. Ягупов зазначає, що «критерії практично визначають зміст і перебіг навчально-пізнавальної діяльності студентів та безпосередньо встановлюють її результативність» (Шульга, 2020, с. 246).

І. Ісаєв «виокремлює такі загальні вимоги до визначення критеріїв: об'єктивність; відображення того, що вимірює дослідник; відображення суттєвих ознак досліджуваного явища, охоплення його типових сторін; критерії мають розкриватися через низку показників, з огляду на вияв яких можна дійти висновку про ступінь виявлення певного критерію; критерії мають відбивати динаміку якості, що вимірюється, в часі та просторі (Ісаєв, 2006, с. 63–72). В. Безпалько зазначає такі вимоги до визначення критеріїв: індивідуальність, систематичність, тематична спрямованість, об'єктивність, оптимальність, всебічність, дієвість і гуманність» (Твердохліб, 2003 с. 411–412).

З поняттям «критерій» співвідноситься поняття «показник» (від пізньолат. *indicator* – показник).

Спочатку слід внести визначеність у зміст терміна «критерій». Різні словники дають приблизно однакове визначення поняття «критерій». Критерій (від грец. *kriterion* – засіб для судження) – це:

- а) ознака, на підставі якої проводиться оцінка, визначення або класифікація чого-небудь; мірило судження, оцінки якого-небудь явища;
- б) ознака, що є основою для оцінки, може бути розбита на показники діяльності, теоретично розроблені показники рівня сформованості якості особистості, з якими порівнюються досягнуті результати (Соколова, Костіна, 2021, с. 189).

На думку А.В. Твердохліба, «поняття «критерій» тлумачать як ідеальний зразок, еталон, що виражає вищий, найдосконаліший рівень сформованості будь-яких якостей особистості, порівняно з яким можна встановити ступінь відповідності й наближення реального до ідеального, до рівня норми, еталону, ідеалу» (Твердохліб, 2003, с.78)

Питання визначення критеріїв, показників, рівнів сформованості правової культури різних фахівців розглядалося багатьма науковцями. Зокрема, С.С. Сливка основними критеріями правової культури юриста називає:

- знання правових та інших соціальних норм (моральних, естетичних, корпоративних тощо);
- повагу правника до права (як позитивного, так і природного), моральних норм, почуття службового обов’язку;
- вміння і навички правоохоронця реалізовувати правові, психологічні та інші норми і знання;– готовність виконувати свій службовий обов’язок, діяти правомірно у будь-якій ситуації;
- власна правомірна поведінка юриста при здійсненні його професійної діяльності. (Сливка, 2002, с.69).

У проблеми вимірів у педагогіці поки що немає однозначного вирішення. Під час виміру завжди має бути присутній об’єкт виміру, спостерігач, міра виміру (еталон, за яким визначаються показники), вимірник

(інструмент, за допомогою якого проводяться виміри), метод виміру (сукупність прийомів або операцій, за допомогою яких визначаються значення показника), результат виміру, виражений в абсолютних або відносних одиницях.

Якісна сформованість, ступінь виявлення критерію виражається в конкретних показниках. Критерій за своїм обсягом є ширшим поняттям, ніж показник, а останній характеризується низкою ознак.

В даному дослідженні пропонуємо виділити критерії оцінки сформованості правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю, кожен з яких оцінено показниками.

Перший критерій стосується мотивів і правосвідомості (мотиваційно-ціннісний критерій), другий – правової освіченості (когнітивно-інформаційний), третій – освітньо-правової діяльності (діяльнісно-поведінковий), четвертий – дотримання морально-правових норм (морально-особистісний), п'ятий – педагогічно-правової рефлексії (оцінно-рефлексивний критерій).

Мотиваційно-ціннісному критерію відповідають такі показники, як мотиви вивчення освітнього права; інтерес до освітнього законодавства; розуміння (усвідомлення) цінності освітнього права; стійкість правових поглядів і переконань; свідоме ставлення до правових норм освітнього законодавства і необхідності їх виконання.

Когнітивно-інформаційному критерію відповідають такі показники, як знання освітнього права (обсяг, глибина, системність); розуміння основних освітньо-правових понять і категорій; конкретні й специфічні знання освітнього законодавства; практичні знання щодо вирішення правових завдань і розв'язання правових ситуацій у сфері освіти; опанування правового досвіду.

Діяльнісно-поведінковий критерій характеризується такими показниками: дотримання правових норм і правослухняна поведінка; уміння аналізувати правові явища й ситуації та прогнозувати можливі правові наслідки дій; моральноправові орієнтації у суб'єкт-суб'єктних відносинах;

уміння використовувати в роботі різні види джерел освітньо-правової інформації.

Морально-особистісний критерій передбачає такі показники: глибока переконаність у необхідності свідомого виконання вимог освітнього законодавства, сприйняття освітнього права і права взагалі як найвищої соціальної цінності; готовність до виконання професійного обов'язку; уміння переконливо відстояти свою точку зору в складних правових ситуаціях, аргументувати свою позицію; дотримання норм професійної етики у спілкуванні з іншими людьми.

Оцінно-рефлексивний критерій вимірюється такими показниками: усвідомлення рівня власних знань і умінь, здатність критично оцінювати результати власної роботи, адекватність самооцінки, уміння виявляти й виправляти помилки, прагнення до самовдосконалення.

Враховуючи вищевказані критерії, на їх основі вважаємо за можливе виділити чотири рівні сформованості правової культури майбутнього фахівця аграрного профілю: високий, середній, низький.

Низький рівень характеризується такими позиціями: студенти мають часткові правові знання і не знають, як ці знання можна використати в майбутній фаховій діяльності; вони не виявляють бажання вдосконалювати свої знання, фаховий рівень, виявляють епізодичний інтерес до опанування обраною професією, що стимулюється лише зовнішніми чинниками. В процесі навчання знання засвоюються формально, студент не вміє працювати самостійно, діє за підказкою і не може пояснити свої дії та прогнозований результат.

Середній рівень: студентам властива нестійка позитивна мотивація, епізодичний інтерес до формування правових знань та навичок. У цієї групи сформовані вміння для розв'язання типових професійних завдань, однак творчо працювати матеріал вони не можуть через брак знань та навичок. Студентам притаманне усвідомлення недоліків своєї підготовки та

необхідності у самовдосконаленні, однак мотивами цього процесу є зовнішні фактори.

У цій групі сформовані вміння для розв'язання типових професійних завдань, однак творчо опрацювати матеріал вони не можуть через брак знань та навичок. Студентам притаманне усвідомлення недоліків своєї підготовки та необхідності у самовдосконаленні, однак мотивами цього процесу є зовнішні фактори.

Високий рівень: властива стійка мотивація до опанування правових знань, наявне прагнення пошуку нестандартних рішень, сформовані навички самостійної роботи. Вони адекватно оцінюють рівень власної підготовленості, знаходять шляхи його покращення. У них наявне свідоме розуміння мети, прогнозування своїх дій; вони знають реальну оцінку своїх можливостей, у них сформовано прагнення до творчості, здатність до самоаналізу та самооцінки.

Отже, визначені компоненти (мотиваційно-ціннісний, когнітивно-інформаційний, діяльнісно-поведінковий, морально-особистісний та оцінно-рефлексивний) дали змогу виокремити критерії та показники рівнів сформованості правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю.

Показники згруповані відповідно до рівнів – низького, середнього та високого, що дасть змогу здійснити діагностику сформованості правової культури у студентів вищих аграрних закладів освіти. Для забезпечення ефективності сформованості правової культури майбутніх фахівців аграрної сфери як сукупності взаємоузгоджених компонентів вважаємо за можливе виокремити педагогічні умови формування правової культури фахівців аграрної сфери. Одним із завдань професійної підготовки майбутніх фахівців є створення такої педагогічної системи, що допоможе сформувати у студентів правову культуру як одного із складників професійної компетентності.

Висновки до другого розділу

На основі узагальнення результатів досліджень науковців щодо формування правової культури виокремлено педагогічні умови формування

правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю, а саме: формування у студентів позитивного ставлення до права і правових засад професійної діяльності; запровадження до змісту підготовки майбутніх фахівців аграрного профілю вивчення юридичних прав і юридичних обов'язків особистості шляхом використання інноваційних технологій, розвиток звички до правомірної поведінки.

Для вирішення проблеми формування правової культури у майбутніх працівників аграрного профілю доцільним є розробити відповідну модель формування правової культури, яка б органічно вбудовувалася в освітній процес. Розроблена структурно-функціональна модель формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю складається з чотирьох блоків: методологічно-цільовий, суб'єктний, змістово-технологічний, діагностико-результативний.

Методологічно-цільовий блок моделі охоплює мету, завдання, методологічні підходи і педагогічні принципи – загальні й специфічні. Суб'єктний блок передбачає залучення усіх суб'єктів освітнього процесу (викладачів, керівників закладів вищої освіти аграрного спрямування, методистів, здобувачів освіти, роботодавців) і їхню взаємодію. Змістово-технологічний блок відображає реалізацію мети та завдань формування рівнів правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю здійснюється протягом трьох послідовних етапів: мотиваційно-інформаційного, діагностичного, формувально-технологічного. Діагностико-результативний блок містить критерії з відповідними показниками, рівні сформованості правової культури та прогнозований результат.

Сформованість правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю визначається за такими критеріями: мотиваційно-ціннісний критерій, когнітивно-інформаційний, діяльнісно-поведінковий, морально-особистісний, оцінно-рефлексивний.

Показниками сформованості мотиваційно-ціннісного критерію є мотиви вивчення освітнього права, інтерес до освітнього законодавства, розуміння

цінності освітнього права, стійкість правових поглядів і переконань, свідоме ставлення до правових норм освітнього законодавства і необхідності їх виконання.

Когнітивно-інформаційному критерію відповідають такі показники, як знання освітнього права, розуміння основних освітньо-правових понять і категорій, конкретні й специфічні знання освітнього законодавства, практичні знання щодо вирішення правових завдань і розв'язання правових ситуацій у сфері освіти, опанування правового досвіду.

Діяльнісно-поведінковий критерій характеризується такими показниками: дотримання правових норм і правослукхняна поведінка, уміння аналізувати правові явища й ситуації та прогнозувати можливі правові наслідки дій, морально-правові орієнтації у суб'єкт-суб'єктних відносинах, уміння використовувати в роботі різні види джерел освітньо-правової інформації.

Морально-особистісний критерій визначається такими показниками: глибока переконаність у необхідності свідомого виконання вимог освітнього законодавства, сприйняття освітнього права і права взагалі як найвищої соціальної цінності, готовність до виконання професійного обов'язку, уміння переконливо відстояти свою точку зору в складних правових ситуаціях і аргументувати свою позицію, дотримання норм професійної етики у спілкуванні з іншими людьми.

Оцінно-рефлексивний критерій вимірюється такими показниками: усвідомлення рівня власних знань і умінь, здатність критично оцінювати результати власної роботи, адекватність самооцінки, уміння виявляти й виправляти помилки, прагнення до самовдосконалення.

На основі уточнених критеріїв і показників виокремлено три рівні сформованості правової культури майбутнього фахівця аграрного профілю: високий, середній, низький.

Список використаних джерел до другого розділу

Бакланова Н.М. (2016) Формування правової компетентності майбутніх учителів. *Освітологічний дискурс*. 2016. №2 (14). С.115-124.

Бачинський Т. (2011) Правова культура: деякі сучасні підходи до її розуміння / Т. Бачинський // *Юридична Україна*. – 2011. – № 8. – С. 16-20.

Великий тлумачний словник сучасної української мови. (2009) Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ – Перун, 2009. 1736 с. С. 1506.

Гусенко А. А. (2016) Поняття та сутність правової культури студентів / А. А. Гусенко. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Серія: Педагогіка. 2016. Т. 270, Вип. 258. С. 27-30.

Данильян О.Г. (2009) Деякі напрямки оптимізації формування правової культури в перехідному суспільстві. *Правова культура та правосвідомість українського суспільства: стан та напрямки вдосконалення: зб. тез наук. доп. міжнар. наук.-практ. конф., (28 жовт. 2009 р., Харків)*. Харків, 2009. С. 19–21.

Зайчук О.В., Оніщенко Н.М. *Теорія держави і права: підручник*. (2009) Київ: Юрінком Інтер, 2006. 235 с.

Іваній О. М. (2017) Аналіз правової культури української молоді в контексті інтеграційних процесів. *Національна самосвідомість та правова культура в умовах європейської інтеграції: збірник тез 98 Всеукраїнської науково-практичної конференції 17 лютого 2017 року*. Суми: СумДПУ імені А.С.Макаренка. 2017. С. 86-88.

Ісаєв І.Ф. (2006). Розвиток професійно-педагогічної культури викладача за умов модернізації педагогічної освіти. *Педагогіка та психологія: збірник наук. праць*. Харків, 2006. Вип. 29. С. 63–72.

Коваленко Н. Ю. (2016) Сутність взаємозв'язку правової культури та правового виховання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. – Вип. 38. – С. 15- 18.

Коваленко Н. Ю. Формування правосвідомості і правової культури студентів в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к. юрид. н.: спец.

12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Київ, 2009. 21 с.

Коваль Д. (2020) Педагогічні умови формування правової культури майбутніх учителів історії та правознавства у фаховій підготовці. Інноватика у вихованні. Вип.11, Том 1. 2020. С.201. doi.10.35619/iiu.v1i11.255

Коровяк Б.Е. Горохівська Т.М. (2024) Педагогічні умови формування правової компетентності студентів закладу фахової передвищої освіти. *Академічні візії*. 2024. Вип.30. С.5

Лебедєва Ю.О. (2020) Особливості формування правової культури в українському суспільстві. *Політологічний вісник*. №84. 2020. С.131

Макарова О. В., Крилова Ю. І. (2015) Проблеми формування правової культури в українському суспільстві / О. В. Макарова, Ю. І. Крилова // *Право*. – 2015. – Вип. 30. – С. 104-108.

Маляренко В. Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 514 с.

Маслов В.І. Наукові основи та функції процесу управління загальноосвітніми навчальними закладами. Тернопіль: Астон, 2007. 150 с.

Матвєєва О. (2015) Підходи до визначення критеріїв ефективності системи педагогічної діагностики у вищій музично-педагогічній освіті. *Гірська школа Українських Карпат*. 2015. № 12-13. С. 266–269.

Мекшун А.Д. (2016) Стратегія формування правової компетентності у майбутніх соціальних працівників. *World science*. 2016. №11 (15). Vol. 3. P. 32-36.

Огороднійчук І.А. (2019) Новітні підходи щодо формування правової компетентності майбутніх інженерів. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки*. 2019. №2 (18). С.215-219.

Окладна М. Г., Перевалова Л. В. (2016) Проблеми формування правової культури української молоді / М. Г. Окладна, Л. В. Перевалова // *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. – 2016. – Вип. 32. – С. 35-47.

Олійник В.В. Наукові основи управління підвищенням кваліфікації педагогічних працівників профтехосвіти. Київ: Міленіум, 2003, 594 с.

Петриченко Л.О. (2020) Формування правової культури студентства у закладах вищої освіти як основа духовної безпеки молоді у сучасному світі. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. 2020. Вип. 90. С. 61

Про вищу освіту. Закон України від 01.07.2014 р. №1556 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.

Професійна освіта: словник: навч. посіб. уклад. С. Гончаренко, та. ін; за ред. Н. Ничкало. К.: Вища шк., 2000. 380 с.

Пугач В. Формування правової компетентності майбутніх менеджерів охорони здоров'я у професійній підготовці. Нова педагогічна думка. 2020. Т.102. №2. С.132-137.

Радкевич О.П. Розвиток правової культури педагогічних працівників закладів професійної освіти: теорія і практика: монографія. Київ: Майстер Книг. 2020.

Сливка С.С. Юридична деонтологія : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 736 с.

Сліпенчук В. О. (2015) Виховання правової людини як шлях до побудови правового суспільства у сучасній Україні. *Проблеми законності*. 2015. Вип. 128. С. 118- 124.

Словник-довідник з професійної педагогіки. За ред. А.В. Семенової. Одеса: Пальміра, 2006. 220 с.

Соколова С.В., Костіна Л.С. Критерії, показники та рівні сформованості правової культури педагогів професійного навчання. *Інноваційна педагогіка*. 2021, Вип. 38. С.189.

Степанченко Н.І., Бріскін Ю.А., Матвійчук Т.Ф. (2018) Модель системи професійної підготовки фахівців фізичної культури і спорту в закладах вищої освіти. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт*. 2018. Вип. 154(2). С. 74–79

Твердохліб Л.В. Формування правової культури старшокласників у навчальних закладах нового типу: навч. посіб. Луганськ: РВВ ЛАВС, 2003. 263 с.

Хаварівська Г.С. (2019) Теоретичні аспекти формування правової культури студентів закладів вищої освіти в Україні. *Ефективність державного управління*. 2019. №4 (61). С.15.

Шемшученко Ю. С. Правова культура. Юридична енциклопедія: в 6 т. Т. 5: П–С / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол. редкол.) та ін. Київ: Укр. енцикл., 2003. С. 37.

Шульгіна О.В. (2021) Розвиток правової культури педагогічних працівників центрів професійно-технічної освіти державної служби зайнятості, як педагогічна проблема. *Вісник післядипломної освіти*. № 17(46) «Серія «Педагогічні науки». 2021. С.178. doi.org/10.32405/2218-7650-2021-17(46)-176-192.

Шульга Н.В. (2020) Рівні сформованості правової культури майбутніх магістрів медицини. *Теорія і методика професійної освіти*. 2020. Вип. 28. С.246.

Яковюк І. В. Правова культура. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 3: Загальна теорія права / редкол.: О. В. Петришин (голова) та ін. Харків: Право, 2017. С. 483–486.

Янченко П. (2018) Структурно-функціональна модель формування правової культури майбутніх юристів у процесі фахової підготовки. *Педагогічні науки*. 2018. № 71. С.47

РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ АГРАРНОГО ПРОФІЛЮ

3.1 Організація експериментальної роботи

З метою перевірки ефективності визначених і теоретично обґрунтованих педагогічних умов проведено педагогічний експеримент на базі Національного університету біоресурсів і природокористування України та його відокремлених підрозділів, у якому взяли участь 280 студентів. З них 143 були в складі контрольної групи, а 136 – експериментальної групи.

Експериментальне дослідження було спрямоване на виконання таких завдань:

- визначити стан усвідомлення студентами важливості володіння правовою культурою, необхідності формування її компонентів під час навчання у закладі вищої освіти;
- виявити рівень мотивації майбутніх фахівців до формування в них правової культури;
- визначити початковий стан рівнів сформованості правової культури у студентів, які увійшли до складу контрольних і експериментальних груп;
- здійснити вибір і, у випадку необхідності, адаптувати відповідним чином методики визначення початкового та кінцевого стану рівнів сформованості правової культури у студентів контрольної і експериментальної груп;
- провести експериментальну перевірку ефективності визначених педагогічних умов формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю.

Діагностування вихідного стану сформованості правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю здійснювалось під час констатувального етапу експерименту відповідно до визначених критеріїв і показників (табл. 3.1.).

Таблиця 3.1

Критерії і показники сформованості правової культури

Критерії	Показники
Мотиваційно-ціннісний	мотиви вивчення освітнього права, інтерес до освітнього законодавства, розуміння цінності освітнього права, стійкість правових поглядів і переконань, свідоме ставлення до правових норм освітнього законодавства і необхідності їх виконання
Когнітивно-інформаційний	знання освітнього права, розуміння основних освітньо-правових понять і категорій, конкретні й специфічні знання освітнього законодавства, практичні знання щодо вирішення правових завдань і розв'язання правових ситуацій у сфері освіти, опанування правового досвіду
Діяльнісно-поведінковий	дотримання правових норм і правослухняна поведінка, уміння аналізувати правові явища й ситуації та прогнозувати можливі правові наслідки дій, морально-правові орієнтації у суб'єкт-суб'єктних відносинах, уміння використовувати в роботі різні види джерел освітньо-правової інформації
Морально-особистісний	глибока переконаність у необхідності свідомого виконання вимог освітнього законодавства, сприйняття освітнього права і права взагалі як найвищої соціальної цінності, готовність до виконання професійного обов'язку, уміння переконливо відстояти свою точку зору в складних правових ситуаціях і аргументувати свою позицію, дотримання норм професійної етики у спілкуванні з іншими людьми
Оцінно-рефлексивний	усвідомлення рівня власних знань і умінь, здатність критично оцінювати результати власної роботи, адекватність самооцінки, уміння виявляти й виправляти помилки, прагнення до самовдосконалення

Джерело: складено автором

Для визначення рівнів сформованості компонентів правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю були використані апробовані методики,

адаптовані до проблеми дослідження. Для вимірювання сформованості мотиваційно-ціннісного компонента використовувалось модифікована методика Т. Ільїної «Мотивація навчання у закладі вищої освіти», когнітивно-інформаційного компонента – на основі визначення засвоєння обсягу і глибини знань за відповідною формулою (П. Москаленко), діяльнісно-поведінкового компонента – методика І. Зимньої «Діяльнісна компетентність», морально-особистісного компонента – методика М. Рокича «Ціннісні орієнтації», оцінно-рефлексивного компонента – методика В.Смекала і М.Кучера «Спрямованість особистості».

Узагальнені дані, отримані під час проведення констатувального етапу педагогічного експерименту, представлено на рисунках 3.1 і 3.2.

Рис. 3.1. Узагальнені результати рівнів сформованості правової культури (констатувальний етап, контрольна група)

Джерело: складено автором на основі отриманих даних

Впродовж усієї тривалості формувального етапу експерименту були використані різні форми і методи, як традиційні, так і інноваційні: бесіди, дискусії, «круглі столи», тренінги, розгляд кейсів, рольові ігри, зустрічі з практиками. Це сприяло формуванню позитивній мотивації студентів до майбутньої професійної діяльності в аспекті її правового підґрунтя, поглибленню інтересу до оволодіння основами правових знань, усвідомленню важливості й необхідності дотримання правових норм у майбутній професійній діяльності, під час взаємодії з іншими фахівцями, а також у повсякденних ситуаціях.

Рис. 3.2. Узагальнені результати рівнів сформованості правової культури (констатувальний етап, експериментальна група)

Джерело: складено автором на основі отриманих даних

Варто відзначити, що важливу роль на початку експерименту з формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю відіграло проведення бесід. Шляхом цілеспрямованого розгляду обраних тем і доречно сформульованих запитань спонукали студентів до актуалізації вже відомих їм правових знань і набуття нових шляхом самостійних роздумів, структурування думок і формулювання висновків. Використання бесід дозволило активізувати мислення студентів, спонукати їх до висловлення власних думок і логічних узагальнень. Крім того, бесіди надавали можливість здійснювати вплив на процес пізнання у вигляді невимушеного засвоєння нових знань.

Тематика бесід, які були спрямовані на сенсibilізацію студентів до формування правової культури і підвищення мотивації до набуття правових знань, охоплювала, зокрема, такі: «Давайте поговоримо про право», «Усі ми різні, усі ми рівні», «Чи знаю я свої права?», «Які у мене є обов'язки?», «Значення правової культури».

Для досягнення ефективності бесіди поєднувались з інноваційними методами роботи, наприклад – використанням проблемних запитань, інтерактивними вправами, дискусіями.

Особливе місце під час експерименту займали інноваційні освітні технології, завдяки яким процес формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю був більш гнучким, інтерактивним і персоналізованим. На підвищення ефективності впливало застосування, зокрема, імерсивних технологій, гейміфікації і мікронавчання.

Віртуальна реальність (VR), доповнена реальність (AR) та змішана реальність (MR) дозволяють зробити абстрактні поняття відчутними, тобто подолати розрив між сухою теорією та практикою, створюючи інтерактивні тривимірні навчальні сценарії. Навчання у такий спосіб стає більш привабливим для студентів, а засвоєння нових знань – більш ефективним завдяки стимулюванню емоційних реакцій.

Наприклад, шляхом використання засобів доповненої реальності можна здійснити відвідування бібліотеки, під час якого безпосередньо в полі зору користувача будуть відображатися тексти законів, важливих для професійної діяльності майбутніх фахівців аграрного профілю, або коментарі до них. Таким чином закони «оживають» і перетворюють навчання на цікавий процес, що сприяє кращому засвоєнню матеріалу.

Завдяки імерсивним технологіям студенти можуть вийти за межі рутини, навчитись долати стресові ситуації, наближатись до реальних дій у професійному житті завдяки їх симуляції. Варто зазначити, що під час вивчення фахових дисциплін можуть бути відтворені просторові ситуації, пов'язані з професійною діяльністю, що полегшує розуміння фактів і дій. У контексті нашого дослідження пов'язували ці ситуації з правовою проблематикою, зокрема, щодо наслідків і відповідальності.

Гейміфікація сприяла підвищенню привабливості навчального контенту, мотивації до його вивчення та залученості студентів завдяки ігровим елементам, зокрема, інтерактивним вікторинам, які, хоч і потребують затрат

часу на їх підготовку, проте їх проведення відбувається досить швидко, а отримання результату є прозорим і очевидним.

Метод мікронавчання, який передбачає поділ великих блоків знань на короткі тематичні блоки, які набагато легше зрозуміти і запам'ятати, виявився у нашому дослідженні дуже доречним. Він дозволи здійснити «вкраплення» правових знань під час вивчення дисциплін фахового спрямування.

3.2 Реалізація педагогічних умов формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю у процесі їхньої професійної підготовки

Експериментальна робота, проведена під час дисертаційного дослідження, була спрямована на перевірку ефективності визначених і теоретично обґрунтованих педагогічних умов формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю. Такими умовами є:

- формування у студентів позитивного ставлення до права і правових засад професійної діяльності;
- запровадження до змісту підготовки майбутніх фахівців аграрного профілю вивчення юридичних прав і юридичних обов'язків особистості шляхом використання інноваційних технологій;
- розвиток звички до правомірної поведінки.

Важливість забезпечення позитивної мотивації майбутніх фахівців до професійної діяльності відзначається практично в усіх психолого-педагогічних теоріях та концепціях. Тому для досягнення високого рівня професійної підготовки майбутніх фахівців аграрного профілю доцільним є запровадження відповідної педагогічної умови у освітній процес.

Реалізація педагогічної умови, яка передбачає формування у студентів позитивного ставлення до права і правових засад професійної діяльності, відбувалась з урахуванням їхніх уявлень про майбутню професійну діяльність та її особливості, пов'язані з правовими засадами. При цьому викладачам

фахових дисциплін було запропоновано доповнити їх зміст темами і матеріалами з конкретними прикладами, які відповідають сутності певної професії у аграрному секторі. Така робота розпочиналась, зазвичай, у межах дисципліни «Вступ до спеціальності».

Наприклад, студентів освітньої програми «Ветеринарна медицина» інформували, насамперед, про те, що професійна діяльність ветеринарів у нашій країні регулюється Законом України «Про ветеринарну медицину та благополуччя тварин». Цей Закон встановлює вимоги до фахової підготовки, ліцензування практики, обігу ветеринарних препаратів (включаючи рецептурні обмеження) та державного контролю. Варто відзначити, що для багатьох майбутніх ветеринарів стало справжнім відкриттям усвідомлення того, що розуміють під поняттям «благополуччя тварин». Цей термін означає «фізичний і ментальний стан тварин, пов'язаний з умовами їхнього життя і смерті, що передбачають відсутність у них: голоду, спраги і недоїдання; страху і страждань; фізичного і температурного дискомфорту; болю, травм і хвороб; умов життя, що унеможливають прояв тваринами їхньої типової поведінки» (Закон України «Про ветеринарну медицину та благополуччя тварин», 2026). Відповідно увагу студентів акцентували на необхідності дотримання у їхній професійній діяльності умов забезпечення благополуччя тварин. Лікар зобов'язаний дотримуватися стандартів гуманного поводження, забезпечувати захист від жорстокого поводження та страждань, і студенти мають бути готовими до такого поводження із тваринами.

Важливим для професійної діяльності ветеринарів є також Закон України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, ветеринарну медицину та благополуччя тварин». Цей закон регламентує, зокрема, службові обов'язки державних ветеринарних інспекторів. Безумовно, частина нинішніх студентів буде працювати на таких посадах і здійснювати «заходи державного контролю харчових продуктів тваринного походження, кормів тваринного походження, побічних продуктів тваринного походження, сіна, соломи,

здоров'я тварин та/або благополуччя тварин» (Закон України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, ветеринарну медицину та благополуччя тварин», 2025).

На окрему увагу заслуговує ознайомлення студентів з «Правилами видачі ветеринарних рецептів», адже ветеринарні лікарі призначають ветеринарні лікарські засоби і тому повинні знати, що в Україні діє чіткий рецептурний контроль щодо призначення таких препаратів, як антибіотики, вакцини і гормони («Правила видачі ветеринарних рецептів», 2022).

Для студентів, які навчаються за освітніми програмами, пов'язаними із майбутньою професійною діяльністю в галузі тваринництва, зокрема, «Тваринництво», «Водні ресурси та аквакультура», важливим є усвідомлення того, що їхня діяльність має слугувати забезпеченню продовольчої безпеки, розвитку сільських територій і збереженню біорізноманіття. В залежності від підгалузей тваринництва (скотарство, свинарство, птахівництво, вівчарство, рибництво), в тому числі й підгалузей з більш вузькою спеціалізацією (конярство, кролівництво і звірівництво, бджільництво, рибництво (аквакультура)) майбутнім фахівцям необхідні знання щодо особливостей правового регулювання у конкретній підгалузі. Наприклад, це стосується племінної справи, виробництва молока та молочних продуктів, якості сільськогосподарської продукції тощо. Майбутнім фахівцям у галузі тваринництва необхідно знати, що, відповідно до законодавства, тварини в нашій країні підлягають обов'язковій ідентифікації і реєстрації в Єдиному державному реєстрі тварин. Таким чином забезпечується можливість їх обліку, а у подальшому – відстеження походження тваринної продукції, що сприятиме безпеці харчових продуктів. Крім того, необхідно забезпечувати тваринам умови, що відповідають їхнім біологічним, видовим та індивідуальним потребам. Йдеться про дотримання вимог щодо санітарних площ, мікроклімату, особливостей годівлі тощо. Ті, хто утримує тварин і доглядає за ними, повинні належним чином їх годувати, утримувати

відповідно до їх поведінки, створюючи таким чином умови для забезпечення благополуччя тварин. Набуття цих правових знань є обов'язковим для високої кваліфікації фахівця і його успішної професійної діяльності.

Варто зауважити, що останнім часом з'являються нові аспекти діяльності у галузі тваринництва, які будуть пов'язані з правовим регулюванням. Це стосується впливу утримання тварин на навколишнє середовище і заходи щодо пом'якшення наслідків. Наприклад, моніторинг викидів у повітря (аміак, метан, пил, запах) і зменшення викидів аміаку шляхом управління кормами завдяки годівлі зі зменшенням вмісту азоту і фосфору. Від правової свідомості фахівців у галузі тваринництва залежить раціональне використання ресурсів (енергія, вода) і захист ґрунтів та води.

Доцільно врахувати, що законодавство про тварин впливає на різноманітне коло осіб та професійних категорій (наприклад, підприємств, фермерів, приватних власників тварин, організацій із захисту тварин тощо).

У процесі підготовки майбутніх фахівців спеціальності «Харчові технології» важливо сформувати у них позитивне ставлення до правових засад, на основі яких здійснюється управління питаннями якості, безпеки, стандартизації та сертифікації сільськогосподарської продукції в період її виробництва, транспортування, переробки, зберігання і реалізації. Доцільно формувати позитивне ставлення до правових принципів професійної діяльності у галузі харчових технологій шляхом наближення до практичного досвіду, унаочнення прав споживачів. Йдеться про те, щоб майбутні фахівці не просто оволодівали знаннями «сухих» положень законів, а усвідомили, що в харчовій галузі ці знання та їх дотримання часто слугує захисту людських життів і забезпеченню існування бізнесу.

Правові засади для діяльності фахівців щодо захисту і карантину рослин охоплюють низку законів і підзаконних актів, що регламентують фітосанітарну безпеку, захист від шкідників, використання пестицидів. Студентів інформували про відповідні закони, а саме: Закон України «Про карантин рослин», який визначає правові, організаційні та економічні засади

карантину, повноваження органів контролю, а також права та обов'язки землевласників; Закон України «Про державне регулювання сфери захисту рослин», що встановлює вимоги до простежуваності рослин і засобів їх захисту рослин, обов'язковість паспортів рослин та реєстрацію всіх етапів їх обігу; Закон України «Про пестициди і агрохімікати», у якому передбачено регулювання питань ввезення, реєстрації, транспортування, зберігання та безпечного застосування засобів захисту рослин.

Особливу увагу студентів акцентували на прийнятті закону «Про державне регулювання у сфері захисту рослин», який ще тільки набуде чинності й на який майбутнім фахівцям потрібно буде спиратись у своїй професійній діяльності. Цей закон спрямований на запровадження європейської моделі регулювання, відстеження та цифровізації у сфері захисту рослин. Зокрема, це стосується таких аспектів: регулювання обігу засобів захисту рослин та встановлення нових правил імпорту, зберігання та використання рослинної продукції; запровадження відстеження рослин та засобів захисту рослин, включаючи обов'язкові паспорти рослин та реєстрацію на всіх етапах обігу; делегування повноважень приватним особам щодо видачі паспортів рослин, маркування пакувальних матеріалів, проведення навчання з питань поводження із засобами захисту рослин та проведення технічних оглядів обладнання; створення державних реєстрів у сфері захисту рослин для прозорого управління.

Студентів, які навчаються за спеціальністю «Біотехнології та біоінженерія», ознайомлювали з таким важливим для їхньої професійної діяльності документом, як Стратегія біобезпеки та біологічного захисту. Вона передбачає «запровадження ефективного і дієвого механізму поводження з біологічними агентами, інвазивними чужорідними видами, а саме запобігання проникненню, здійснення контролю за їх потраплянням або внесенням до природних екосистем, вилучення та пом'якшення (мінімізація) їх негативного впливу; розроблення дієвого державного механізму здійснення контролю за незаконним розповсюдженням генетично модифікованих організмів для

недопущення їх можливого негативного впливу на навколишнє природне середовище та здоров'я людей і тварин» («Стратегія біобезпеки та біологічного захисту», 2021).

У своєму дослідженні ми враховували, що сформованість правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю залежить не тільки від позитивної мотивації, але й від сформованої системи правових знань і, насамперед, розуміння сутності понять, що зробить можливим свідоме здійснення професійної діяльності у правовому полі. Зокрема, розглядали тлумачення таких понять: «норма», «норма права», «право», «право аграрне».

Термін «норма» має такі значення: «1. звичайний, узагальнений, загальноприйнятий, обов'язковий порядок, стан тощо; 2. зразок, правило поведінки людей у суспільстві; 3. установлена міра, розмір чого-небудь; 4. міжгалузеве поняття, що використовується для певної сукупності людських знань про природу і суспільство (Крашеніннікова, 2021, с.18).

Під нормою права розуміють «загальнообов'язкове правило поведінки людей, встановлене, санкціоноване і забезпечуване державою» (Крашеніннікова, 2021, с.19).

Сутність права полягає у тому, що це «система встановлених або санкціонованих державою загальнообов'язкових правил і норм, які регулюють відношення між громадянами; надана законами держави можливість здійснювати що-небудь; можливість робити щось у результаті якоїсь дії» (Крашеніннікова, 2021, с.29).

Важливе для майбутніх фахівців аграрного профілю «аграрне право» є системою нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини, які складаються у процесі виробництва, перероблення, зберігання та реалізації сільськогосподарської продукції» (Крашеніннікова, 2021, с.30).

Під час реалізації другої педагогічної умови, яка передбачає запровадження до змісту підготовки майбутніх фахівців аграрного профілю вивчення юридичних прав і юридичних обов'язків особистості шляхом

використання інноваційних технологій, орієнтувались на два основні напрями – майбутню професійну діяльність і загалом на права та обов'язки громадян.

З огляду на майбутню професійну діяльність у аграрній галузі акцентували на тих питаннях, які є важливими для фахівців практично всіх спеціальностей. Зокрема, біоетика в сільському господарстві передбачає моральні й етичні аспекти взаємодії людини з живою природою. Вона зосереджується на етиці тварин (благополуччя сільськогосподарських тварин), екологічній етиці (збереження ґрунтів, біорізноманіття) та етиці рослин (генна інженерія, патенти). Як бачимо, біоетика стосується усіх підгалузей аграрної галузі, а тому запровадження цих знань є необхідним для студентів різних спеціальностей.

Щодо прав і обов'язків громадянина наголошували, що це взаємний юридичний зв'язок між особою та державою. Вони гарантують людині свободу, безпеку і розвиток, а також визначають її відповідальність перед суспільством. Основні права, свободи та обов'язки громадян України закріплені в Конституції України.

Студенти засвоювали знання про основні права і свободи, які поділяються на кілька ключових категорій:

- особисті (право на життя, повагу до гідності, свободу та особисту недоторканність, а також таємницю листування та телефонних розмов);
- політичні (право брати участь в управлінні державними справами, свобода об'єднання у політичні партії та громадські організації, право на мітинги та демонстрації);
- економічні й соціальні (право на володіння майном, право на працю та відпочинок, право на достатній життєвий рівень та соціальний захист, а також право на освіту);
- культурні (право на користування рідною мовою, свободу літературної, художньої та наукової творчості).

Простим прикладом основного права, який ми наводили, є право на свободу слова. Студентам пояснювали, що вони мають право вільно

висловлювати та поширювати свою думку словами, письмово та за допомогою зображень. Водночас звертали увагу на те, що, з іншого боку, це також означає повагу та толерантність до свободи слова інших.

З огляду на актуальну ситуацію у країні акцентували на тому, що, хоч більшість основних прав є невідчужуваними та непорушними, існують ситуації, в яких вони можуть бути обмежені. Такі винятки є необхідними для захисту суспільних інтересів або прав інших осіб. Зокрема, певні обмеження діють під час воєнного стану.

При цьому ми намагались досягнути, щоб студенти зрозуміли різницю між основними правами і правами людини. Незважаючи на те, що терміни «основні права» і «права людини» часто використовують як синоніми, між ними є суттєва різниця. Основні права закріплені в національних конституціях і тому застосовуються лише в межах країни, а права людини є універсальними правами, які належать кожній людині незалежно від її національності. Прикладом є право на освіту. Конкретна реалізація цього права може відрізнятися в національному законодавстві, але основне право на освіту закріплене у Загальній декларації прав людини та має поважатися та здійснюватися всіма державами-членами ООН («Загальна декларація прав людини»).

Відповідно до Конституції України, громадяни мають певні зобов'язання перед державою і суспільством, а саме:

- захист Вітчизни (захист незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів);
 - сплата податків і зборів: (кожен громадянин зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом);
 - незаподіяння шкоди (обов'язок не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині та не шкодити правам і свободам інших людей);
 - освіта (обов'язок здобути повну загальну середню освіту)
- (Конституція України).

Загалом студентів ознайомлювали з колом «обов'язків людини в Україні (неухильно додержуватися Конституції України та законів України; не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей; обов'язки у шлюбі та сім'ї; батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття; повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків; здобути повну загальну середню освіту; не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині; відшкодовувати завдані збитки; сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом)» і колом «обов'язків громадянина України (захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України; шанування державних символів України)» (Греца, 2021, с. 48).

Використання інноваційних технологій, різноманітних інтерактивних методів і форм навчання сприяли підвищенню рівня засвоєння знань щодо прав та обов'язків громадян, розуміння їх значущості й необхідності дотримання як у професійній діяльності, так і в інших взаємовідносинах у суспільстві.

Інноваційні технології були обрані нами з тих міркувань, що у сучасному постійно мінливому освітньому ландшафті вони відіграють дедалі більшу роль у вдосконаленні освітнього процесу. Їх використовують як креативні підходи, а також як передові технології для підтримки та мотивації студентів. Зауважимо, що з огляду на швидкий темп сучасного світу, де знання повинні бути доступними будь-коли та будь-де, постійно зростає потреба саме в ефективних та інноваційних методах навчання.

Зарубіжні дослідники розробили так звану «Піраміду навчання», яку ще називають «Конусом навчання» (рис. 3.3). Вона демонструє поступове зростання запам'ятовування матеріалу в залежності від способу його представлення. Зокрема, у результаті читання засвоюється всього 10 відсотків прочитаного, після прослуховування – 20 %, а після перегляду відео – 30%. Найвищий показник засвоєння матеріалу досягається за умови безпосередньої залученості студентів до активної діяльності, тобто у результаті використання

інтерактивних видів навчання. У цьому випадку він може досягнути 90%, що значно більше за всі інші способи.

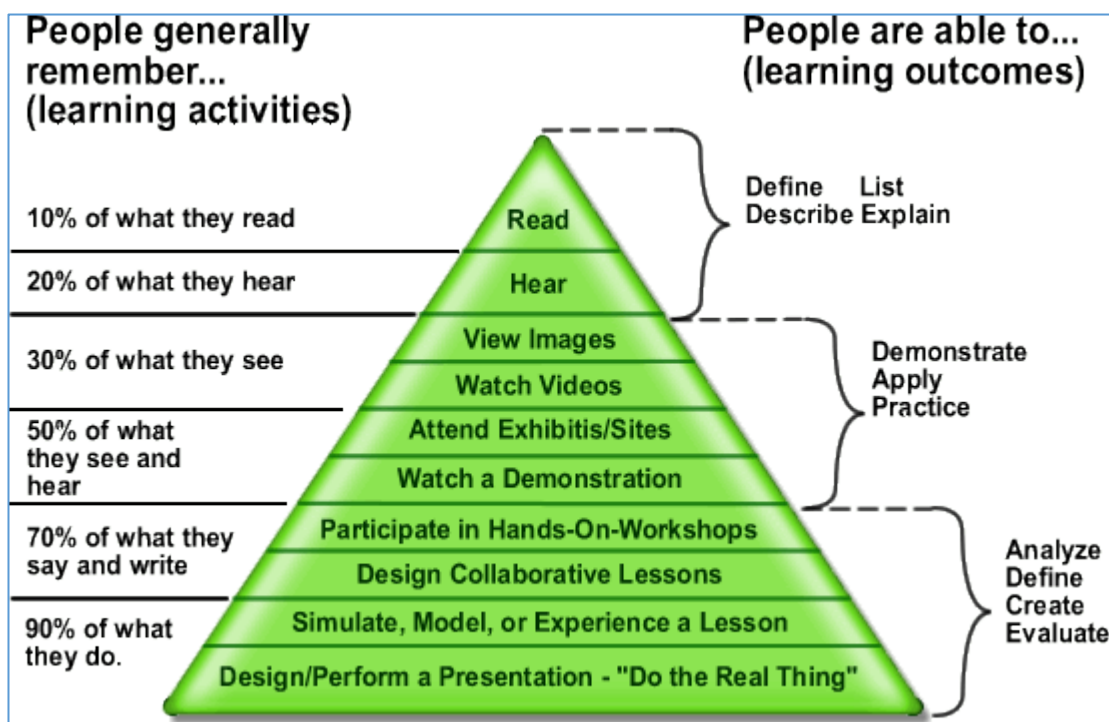

Рисунок 3.3. «Піраміда навчання»

Джерело: Jeffrey Anderson

Переваги інноваційних технологій полягають в тому, що вони «революціонізували» традиційне навчання. Інноваційні технології навчання дозволяють студентам не тільки пасивно засвоювати знання, а й активно застосовувати їх, що сприяє глибшому розумінню матеріалу і кращому запам'ятовуванню. Коли інформація подається новими та різноманітними способами, зростає залученість студентів до активного навчання.

Одним із важливих аспектів застосування інноваційних технологій є їх гнучкість. Оскільки індивідуальні способи сприйняття інформації та освітні потреби студентів є різними, ці технології пропонують різноманітні підходи до персоналізації освітнього процесу. Вони дозволяють здійснювати адаптацію навчального змісту, інтеграцію різних медіа і можливість самостійного навчання.

У перевагах застосування інноваційних технологій у процесі формування правової культури можна пересвідчитись, порівнявши їх з традиційними (табл. 3.2)

Таблиця 3.2

Порівняння традиційних та інноваційних технологій

Аспект	Традиційні технології	Інноваційні технології
Інтерактивність	Обмежена	Висока (у тому числі, завдяки цифровим інструментам)
Гнучкість	Обмеженість у часі та місці	Висока (навчання у будь-який час, у будь-якому місці)
Персоніфікація	Обмежені можливості персоніфікації	Можливість адаптації і персоналізованого контенту
Мотивація до навчання	Помірна	Підвищується завдяки гейміфікації та інтерактивним елементам

Джерело: складено автором

Використовуючи інноваційні технології навчання у нашому дослідженні й входячи за межі традиційних освітніх концепцій, ми намагались зробити навчання інтерактивним і динамічним. При цьому ми орієнтувались на практичну актуальність обраного навчального матеріалу й використання, наприклад, методу case-study, який дозволив розглядати конкретні реальні випадки. У результаті їх обговорення студенти пропонували своє бачення щодо варіантів вирішення проблем і переконувались у перевагах дотримання правових норм.

Рольові ігри сприяли активній участі студентів у симуляціях певних ситуацій, активізації їхнього правового мислення і отриманню задоволення від результативності власних дій на правовій основі. Під час реалізації другої педагогічної умови були використані різні види рольових ігор, які можна класифікувати таким чином:

- когнітивні (спрямовані переважно на отримання нових даних про правові норми, обґрунтованість дій тощо);
- поведінкові (формування умінь діяти в певних ситуаціях з позицій дотримання законів, норм і правил);

- атрибутивні (пояснення дій, їх результатів і можливої відповідальності за них).

Однак часто важко розмежувати ігри тільки за вище зазначеними функціями, оскільки ситуації з практики насправді поєднують ці функції. Прикладом такої рольової гри може бути «Дії студента у випадку хвороби». У групі, де проводилась гра, були визначені ролі – студент, який захворів і не мав можливості скласти іспит вчасно, разом із групою, і викладач, який приймає іспит у цієї групи. Студент звернувся до викладача із проханням дозволити складання іспиту в інший день і аргументує це станом здоров'я. Викладач суворо дотримується правил проведення іспитів, вимагає надання офіційної документації (наприклад, медичної довідки) і нагадує студенту про те, що регулювання питань перенесення сесії входить до компетенції деканату. При цьому мають бути вагомі підстави для такого дозволу, до того ж підтверджені документом. У результаті проведення такої рольової гри студенти усвідомлюють власні права і обов'язки: право на продовження чи перенесення сесії (для забезпечення усім студентам рівних можливостей) і обов'язок студентів своєчасно та повною мірою надавати документацію (наприклад, медичні довідки). Таким чином, студенти ознайомились із власними обов'язками у разі хвороби та тим, як поводитися щодо екзаменаційної сесії.

Під час проведення такої рольової гри дотримувались таких аспектів:

- Тривалість. Приблизно 10 хвилин були відведені на гру і стільки ж на її обговорення.
- Зміна перспективи. Учасники мінялись ролями, щоб краще зрозуміти іншу сторону і віднайти переконливі аргументи на користь кожної позиції.
- Правила. Гра передбачала врахування конкретних правил проведення іспитів університету.

Загалом здійснювали проведення рольових ігор за такими етапами:

- підготовчий (аналіз доречності вибору ситуації чи потреби у ній, підбір матеріалу, інформації тощо);
- розігрування ситуації (розподіл ролей, вибір виконавців, встановлення правил і часових обмежень тощо);
- аналіз проведеної гри (обговорення в групі, заслуховування різних думок, висновки).

У результаті використання гейміфікації підвищувалась внутрішня мотивація майбутніх фахівців до формування правової культури. Концепція навчання через гру виявилася надзвичайно мотивуючою. Завдяки інтегруванню ігрових елементів у освітній процес, можна досягнути додаткової мотивації студентів до активного розширення і застосування своїх, вже набутих, знань.

Гейміфікація є інноваційним підходом, який інтегрує ігрові техніки в неігровий контекст для підвищення залученості та мотивації студентів. Завдяки використанню гейміфікації під час занять студенти можуть отримати задоволення від участі в іграх, одночасно досягаючи навчальних цілей.

Варто констатувати, що навіть короткі інтерактивні завдання і вікторини є досить ефективним способом регулярного перегляду і закріплення вивченого матеріалу. Вони допомагають поглибити знання та виявити прогалини в розумінні конкретних понять, одночасно слугуючи стимулом для подальшого навчання.

Отже, гейміфікація є ефективним інструментом для підвищення мотивації до навчання. Вона надає можливість створити продуктивне та захопливе навчальне середовище за допомогою ігрового підходу. Інтеграція методів гейміфікації в повсякденну освітню практику може не лише покращити розуміння та запам'ятовування, але й зробити навчання загалом привабливішим.

Крім гейміфікації, під час формувального експерименту були застосовані також інші методи і форми інноваційного навчання.

«Перевернутий клас» («Flipped Classroom»). У цьому випадку засвоєння знань відбувалось вдома, а в аудиторії здійснювалось його обговорення і практичне застосування з подальшим поглибленим вивченням. Варто зауважити, що дієвою допомогою для організації цієї форми навчання стали відео, підібрані на YouTube, які демонстрували ті чи інші ситуації й потребували обговорення щодо правомірності дій, їх відповідності нормам, дотримання законодавства тощо.

Використання проєктної технології у нашому випадку було схожим на технологію «перевернутого класу». Замість того, щоб спочатку вивчати матеріал, а потім застосовувати його, студенти намагались вирішувати реальні проблеми, що дозволило їм набувати нові знання і формувати уміння в процесі виконання проєкту. Зазначимо, що робота над проєктом зазвичай триває протягом тривалого періоду, тому у нашому дослідженні студенти виконували міні-проєкти. При цьому, крім власне засвоєння знань зі сфери правознавства, ця технологія дозволила розвивати дослідницькі уміння, критичне мислення, здатність до роботи в команді та інші soft skills. Студенти не просто запам'ятовували факти; вони використовували свої знання на практиці, щоб досягнути мети проєкту. Це може значно підвищити мотивацію і результати навчання.

Цікавим і корисним досвідом під час реалізації другої педагогічної умови стало використання технології «Процес дизайн-мислення» («Design-Thinking-Prozess») як стратегії, орієнтованої на вирішення проблем, співпрацю та стимулювання активності студентів. Реалізація цієї технології передбачає п'ять етапів, а саме:

1. Емпатія (розвиток емпатії та визначення необхідних рішень).
2. Визначення (визначення проблем та їх потенційних рішень).
3. Формування ідей (обмірковування і розробка нових ідей).
4. Прототип (створення чернетки або зразка рішень для подальшого дослідження ідей).
5. Тестування (перевірка рішень, їх оцінка та збір відгуків).

На відміну від інших технологій і методів, реалізація яких здійснюється за певними етапами, у цьому випадку дотримуватися покрокового алгоритму чи певної послідовності не є необхідним. Це нелінійний процес, тому його можна адаптувати відповідно до своїх навчальних потреб.

Технологія навчання на основі досліджень передбачає, що воно починається з питань, а не з відповідей. Спочатку пропонуються проблеми або сценарії, які студенти повинні дослідити самостійно або в групах. Студенти розвивають дослідницькі навички, критичне мислення та здатність навчатися самостійно, шукаючи відповіді на нагальні питання.

Реалізація цієї технології відбувалась у такій послідовності:

- визначення проблеми або питання для дослідження;
- формулювання гіпотез або прогнозів;
- розробка дослідницьких підходів;
- збір та аналіз інформації;
- розробка висновків і рефлексія щодо результатів
- презентація отриманих результатів іншим.

Технології персоналізованого навчання виправдані з тієї точки зору, що різні студенти по-різному сприймають інформацію і засвоюють її у різному темпі. Наприклад, деякі з них краще сприймають інформацію у візуальному вигляді, а інші надають перевагу обговоренням. Персоналізовані завдання враховують ці відмінності й адаптують навчання до інтересів, потреб, сильних та слабких сторін кожного окремого студента. Підготовка таких завдань вимагає більше часу, ніж звичайно, але водночас надає суттєві переваги у вигляді покращеної продуктивності та збільшення залученості студентів. Варто зауважити, що персоналізація означає не створення абсолютно різних завдань для кожного студента, а пропонування вибору, гнучкого темпу навчання і диференційованої підтримки. Спростити персоналізацію можна завдяки застосуванню цифрових інструментів.

Доцільним виявилось використання методу SQ3R як ефективної стратегії читання для підвищення ефективності розуміння текстів правової тематики. Метод SQ3R передбачає такі кроки:

Survey – Опитування (отримання загального уявлення);

Question – Запитання (постановка питань);

Read – Читання (прочитування);

Recall – Пригадування (перевірка запам'ятовування);

Review – Перевірка (перегляд).

Завдяки використанню цього методу можна заохотити студентів до опрацювання текстів правової тематики, які здаються їм «сухими», «затеоретизованими», складними тощо.

Зауважимо, що візуальне навчання також є ефективним способом підвищення мотивації до вивчення нового складного матеріалу. Використання графіки, ментальних карт та інфографіки допомагає легше засвоювати та краще запам'ятовувати інформацію. Ці візуальні елементи посилюють зацікавленість студентів і є для них привабливою зміною у порівнянні з традиційними технологіями навчання.

Різні цифрові інструменти підтримують навчання новими та інноваційними способами. Ментальні карти, які можна створювати за допомогою таких інструментів, як MindMeister (рис. 3.4) або XMind (рис. 3.5), сприяють розвитку мислення і допомагають чітко структурувати складну інформацію, що є суттєвою підтримкою для засвоєння правових знань. Безкоштовне використання таких Інтернет-ресурсів робить їх доступними для всіх без винятку бажаючих, які мають відповідні технічні можливості.

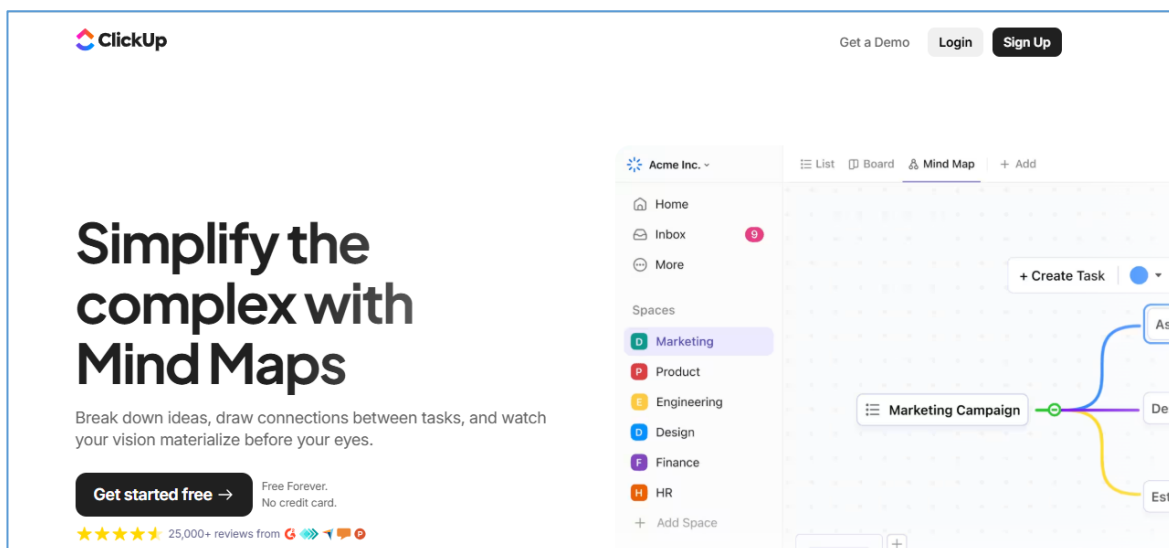

Рис. 3.4. Інструменти створення ментальних карт XMind (Джерело: <https://www.mindmeister.com/>)

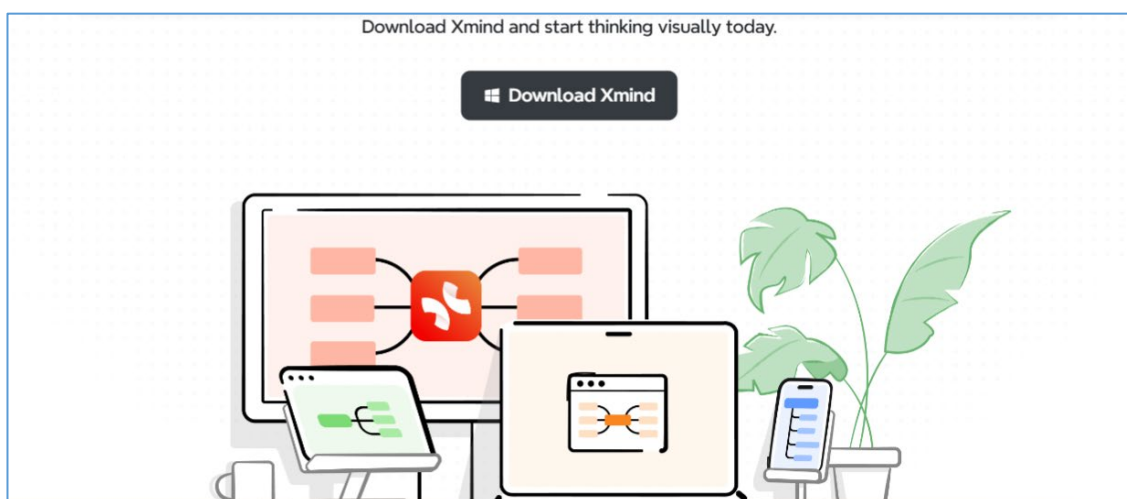

Рис. 3.5. Інструменти створення ментальних карт XMind (Джерело: <https://xmind.com/download>)

Ще одним ефективним інструментом вивчення складного матеріалу є використання флеш-карт, які можна створювати за допомогою таких програм, як Anki або Quizlet. Вони сприяють запам'ятовуванню шляхом багаторазового повторення.

Anki є найбільш популярним застосунком для збору інформації. Це безкоштовна програма з відкритим кодом для полегшення запам'ятовування слів, виразів і будь-якої іншої інформації. Цифрова флеш-карта адаптується

під пам'ять користувача: складні картки показуються частіше з певними інтервалами.

Використання Quizlet сприяє залученню студентів з різним рівнем попередніх знань до активної роботи за допомогою інтерактивних навчальних матеріалів та ігор. Можна знайти й обрати відповідний контент для своєї мети навчання серед вже наявних навчальних модулів, або ж створити власний. Інструменти Quizlet дозволяють швидко створити новий модуль за допомогою функцій прогнозування слів і рекомендацій зображень. Використання Quizlet допомагає підтримати персоналізацію, адже різні режими навчання (карточки, тестування, підбір) надають кожному студенту можливість вибору найбільш підходящого для нього. Корисною функцією Quizlet є відстеження прогресу зі зворотним зв'язком.

Реалізація третьої педагогічної умови – розвиток звички до правомірної поведінки – передбачала спрямування студентів щодо усвідомлення необхідності дотримання норм і правил, а також правових наслідків їх порушення.

З цією метою акцентували увагу студентів на тому, що права і обов'язки студента Національного університету біоресурсів і природокористування України (НУБіП) регулюються Статутом університету, Правилами внутрішнього розпорядку та законодавством України.

До основних прав, які мають студенти НУБіП, належать, зокрема, такі:

- вільний вибір дисциплін (вибір навчальних дисциплін в обсязі, передбаченому відповідною освітньою програмою);
- участь в управлінні університетом та обрання органів студентського самоврядування;
- академічна мобільність (навчання, стажування чи проведення досліджень в інших закладах вищої освіти в Україні та за кордоном);
- соціальний захист (отримання стипендій, пільг і користування гуртожитком університету);

- захист прав (оскарження рішень керівництва університету, якщо вони порушують права здобувача).

Водночас звернули увагу студентів на те, що, крім наданих їм прав, вони мають також і обов'язки. До основних обов'язків студентів НУБіП належать такі:

- дотримання академічної доброчесності (виконання завдань самостійно, недопущення списування, плагіату та фабрикації даних);

- виконання навчального плану (відвідування занять, своєчасне складання сесій, заліків та виконання всіх видів робіт, передбачених Положенням про організацію освітнього процесу в Національному університеті біоресурсів і природокористування України);

- дотримання Статуту (виконання вимог Статуту Національного університету біоресурсів і природокористування України) та Правил внутрішнього розпорядку;

- повага до учасників освітнього процесу (етична поведінка і повага до викладачів, адміністрації та співробітників університету).

Зауважимо, що найбільш актуальними для багатьох студентів у контексті реалізації третьої педагогічної умови стали аспекти академічної доброчесності, зокрема пов'язані з цифровою трансформацією і використанням штучного інтелекту (ШІ).

Зокрема, з цією метою проводили рольову гру «Академічна доброчесність». Ситуація, яка слугувала основою для цієї рольової гри, склалась у зв'язку зі звинуваченням студента у плагіаті. Студент подав свою бакалаврську роботу для перевірки на плагіат, й університетське програмне забезпечення інституту виявило запозичення. Викладач ознайомлює студента з отриманим звітом і висловлює свою підозру щодо того, що окремі фрагменти тексту бакалаврської роботи були скопійовані з інтернету без зазначення авторства. У свою чергу, студент намагається виправдатись, відкидаючи звинувачення у плагіаті й використовуючи такі аргументи, як «випадкова помилка», «неправильне цитування», «недбалість через дедлайн» тощо.

Під час обговорення цієї рольової гри студенти усвідомлюють свої обов'язки і права в аспекті дотримання принципів академічної доброчесності, зокрема, щодо обов'язку працювати самостійно і виконувати вимоги щодо коректного цитування. У результаті рольової гри «Академічна доброчесність» підвищилась обізнаність студентів із сутністю цього поняття та його практичною реалізацією. Їм стало зрозумілим те, що плагіатом є навіть перефразування без посилання на джерело.

У зв'язку з академічною доброчесністю все частіше постає питання щодо правомірності виконання навчальних завдань з використанням штучного інтелекту. Варто визнати, що багато студентів використовують ChatGPT замість того, щоб самостійно думати, аналізувати чи писати. Використання генеративного ШІ для письмових завдань «розмиває» межі між законною підтримкою та академічною недоброчесністю.

Дослідження зарубіжних наукоців показують, що, хоч усвідомлення плагіату існує в теорії, практичне впровадження часто не виправдовує очікувань (Janke et al., 2023). Оскільки цифрові технології спрощують копіювання, поширення і використання чужого контенту (текстів, зображень, відео), то студенти часто ставляться до цього досить недбало.

Навряд чи можливо повністю запобігти використанню ШІ для виконання завдань, але можна зменшити за рахунок такої мотивації студентів, коли вони бажатимуть працювати над завданнями самостійно, навіть за наявності штучного інтелекту. Дидактично добре розроблені завдання, пов'язані з реальними проблемами, можуть сприяти внутрішній мотивації. Коли завдання враховують інтереси студентів, внутрішня мотивація зростає, оскільки допитливість, ігрові елементи та автономія призводять до більш високого рівня залученості.

Інтеграція штучного інтелекту в освіту відкриває нові можливості. ШІ може надавати підтримку різними способами, створюючи середовище, де персоналізоване навчання стає все більш реальним. Персоналізований навчальний досвід є ключовою перевагою технології ШІ. Аналізуючи

поведінку та вподобання у навчанні, програми можуть пропонувати адаптований навчальний контент, точно узгоджений з індивідуальними потребами. Це дозволяє студентам навчатися більш ефективно і результативно.

Інноваційні технології, з їхніми сучасними можливостями, відкривають індивідуалізовані освітні підходи. Однією з головних переваг використання інноваційних технологій є персоналізація навчання. Індивідуальне навчання підтримується алгоритмами та збором даних, які адаптуються до потреб і темпу тих, хто навчається. Це дає змогу враховувати конкретні стилі навчання та пропонувати адаптований освітній контент.

З іншого боку, доцільно звернутися до почуття особистої відповідальності студентів. Замість заборони ШІ доречно вирішити, яким має бути його продуктивне використання та якими можуть бути правові наслідки у випадку порушення.

3.3 Аналіз результатів експерименту та перспективи подальшого розвитку правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю

Проведене на констатувальному етапі педагогічного експерименту визначення рівнів сформованості правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю засвідчило початковий стан і при цьому слугувало основою для визначення основних напрямів педагогічного впливу під час проведення формувального етапу експерименту. На підставі порівняння початкових даних і даних, отриманих під час контрольного зрізу після проведення формувальної діяльності, було зроблено висновки щодо ефективності розробленого й обґрунтованого комплексу педагогічних умов, а також запропонованої моделі. Варто зауважити, що відмінності між контрольною і експериментальною групами, зафіксовані на констатувальному етапі експерименту, були статистично незначущими.

Аналізуючи результати, отримані на констатувальному етапі експерименту, можна зробити висновки про те, що необхідно підвищувати рівні сформованості правової культури студентів.

Важливим компонентом правової культури є мотиваційно-ціннісний, оскільки наявність мотивації є визначальною для будь-якої діяльності, зокрема, й у нашому дослідженні. Вимірювання динаміки змін цього компонента проводили за такими показниками:

- мотиви вивчення освітнього права;
- інтерес до освітнього законодавства;
- розуміння цінності освітнього права;
- стійкість правових поглядів і переконань;
- свідоме ставлення до правових норм освітнього законодавства і

необхідності їх виконання.

З діагностичною метою використовували модифіковану методику визначення мотивації навчання у закладі вищої освіти (за Т.Ільїною). Модифікація полягала в тому, що деякі твердження опитувальника були переформульовані з урахуванням орієнтації нашого дослідження на формування правової культури. Результати представлені у таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

**Результати тестування за методикою «Мотивація навчання у ЗВО»
(модифікованою)**

Шкали	Середні показники		Різниця
	ЕГ	КГ	
Набуття знань	6,75	6,31	0,44
Оволодіння професією	8,42	8,15	0,27
Отримання диплома	7,45	7,26	0,19

Джерело: складено автором

Аналіз отриманих результатів показує, що при максимально можливому значенні 12,6 балів за шкалою «набуття знань» у студентів експериментальної

групи середній показник цього коефіцієнта складає 6,75, а в контрольній групі – 6,31, тобто менше на 0,44. Натомість вищі показники були отримані за шкалою «оволодіння професією», тут середній показник коефіцієнта мотивації в експериментальній групі склав 8,42, а в контрольній – 8,15, що на 0,27 менше. Враховуючи, що максимально можливе значення за цією шкалою становить 10 балів, отримані середні значення є високими, особливо у експериментальній групі. Вважаємо, що такі дані демонструють вмотивованість майбутніх фахівців аграрного профілю до оволодіння обраною професією, водночас засвідчуючи недостатнє розуміння ними важливості набуття знань і зв'язку між оволодінням знаннями і отриманням професії. Середні показники коефіцієнта мотивації за шкалою «отримання диплома» є досить високими в обох групах (ЕГ – 7,45, КГ – 7,26), і різниця між ними є найменшою у порівнянні з коефіцієнтами мотивації за іншими шкалами.

Узагальнені дані щодо динаміки сформованості мотиваційно-ціннісного компонента правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю представлені в таблиці 3.4.

Таблиця 3.4

**Динаміка сформованості мотиваційно-ціннісного компонента
правової культури (%)**

Рівні	На початку експерименту		Наприкінці експерименту	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Низький	54,0	42,2	32,1	36,4
Середній	33,2	38,4	42,2	42,4
Високий	12,8	19,4	25,7	21,2

Джерело: складено автором

Розглядаючи динаміку змін щодо рівнів сформованості мотиваційно-ціннісного компонента правової культури наприкінці формувального експерименту, можна пересвідчитись в тому, що реалізовані педагогічні умови формування правової культури сприяли позитивній динаміці цього компонента. Отримані дані показують, що приріст показників серед студентів експериментальної групи з високим рівнем сформованості мотиваційно-

ціннісного компонента склав 12,9%, а середнього рівня досягли 42,2%, що означає збільшення на дев'ять відсотків. Натомість кількість студентів з низьким рівнем сформованості мотиваційно-ціннісного компонента суттєво знизилась – на 21,9%. Зміни, які відбулися у контрольній групі, показали позитивні зрушення, але вони не були значущими.

Формування когнітивно-інформаційного компонента було спрямоване на набуття знань, зокрема загальних знань правової тематики і знань, пов'язаних із правовими засадами і особливостями професійної діяльності за фахом). Під час формувального етапу експерименту використовували зміст дисциплін, передбачених навчальним планом, доповнюючи його відповідними темами. Пропозиція дисциплін за вибором не здійснювалась, оскільки ми виходили з міркувань, що їх могли вибрати не всі студенти, які ввійшли до складу експериментальної групи. Це знівелювало б можливість вимірювання змін у результаті педагогічного впливу під час формувального експерименту. Крім того, на аудиторних заняттях моделювались ситуації, коли набуті правові знання потрібно було застосувати на практиці.

Діагностування сформованості когнітивно-інформаційного компонента правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю здійснювалось за такими показниками:

- знання освітнього права;
- розуміння основних освітньо-правових понять і категорій;
- конкретні й специфічні знання освітнього законодавства;
- практичні знання щодо вирішення правових завдань і розв'язання правових ситуацій у сфері освіти;
- опанування правового досвіду.

Знання студентів оцінювались за допомогою тестових завдань і контрольних робіт з точки зору повноти та міцності засвоєння понять зі сфери правознавства.

Для перевірки обсягу знань нами використовувалась формула П.Москаленко:

$$K_{y(гр.)} = \frac{n_0 + n_1 \cdot 0,8}{n} \leq 1, \quad [3.1]$$

де K_y – коефіцієнт засвоєння знань,

0,8 – умовний коефіцієнт цінності правильних відповідей,

n – усього студентів,

n_0 – можлива кількість засвоєних повних і правильних відповідей студентів,

n_1 – кількість засвоєних правильних і неповних відповідей.

Глибина засвоєння професійних понять і знань студентів визначалась за такими критеріями: причинно-наслідкові зв'язки студентів встановлювались повністю; частково; не встановлені.

При цьому використовувалась формула:

$$R_y = \frac{R_0 + R_1 \cdot 0,8}{R} \leq 1, \quad [3.2]$$

де R_y – глибина засвоєння професійних знань,

R – кількість причинно-наслідкових зв'язків,

R_0 – можлива кількість правильно і повно виділених причинно-наслідкових зв'язків,

R_1 – кількість правильних і неповно виділених причинно-наслідкових зв'язків.

Для визначення обсягу і глибини знань майбутніх фахівців аграрного профілю був розроблений ряд завдань. Їх сутність полягала в необхідності розкриття змісту запропонованих понять із сфери правознавства, відзначення сутнісних ознак цих понять, встановлення причинно-наслідкових зв'язків.

Отримані дані щодо окремих аспектів засвоєння майбутніми фахівцями аграрного профілю знань представлені в таблицях 3.5 і 3.6.

Таблиця 3.5

Динаміка коефіцієнтів засвоєння майбутніми фахівцями аграрного профілю правознавчих знань

Показники	КГ		ЕГ	
	На початку експерименту	Наприкінці експерименту	На початку експерименту	Наприкінці експерименту
Коефіцієнт ступеня обсягу засвоєння знань правознавчого змісту	0,35	0,57	0,32	0,85
Коефіцієнт ступеня глибини засвоєння знань правознавчого змісту	0,32	0,52	0,33	0,86

Джерело: складено автором

Аналіз отриманих даних дозволяє констатувати, що на початку експерименту коефіцієнти ступеня обсягу і глибини засвоєння знань правознавчого змісту в контрольних і експериментальних групах були практично однаковими. Однак у результаті проведеної формувальної роботи відзначаємо суттєві зрушення у експериментальній групі, де перший коефіцієнт збільшився на 0,53, а другий – на 0,34. Водночас в контрольній групі також відбулись зміни, але вони були значно меншими (на 0,22 і 0,20 відповідно).

Таблиця 3.6

Встановлення майбутніми фахівцями аграрного профілю причинно-наслідкових зв'язків (%)

Показники	КГ		ЕГ	
	На початку експерименту	Наприкінці експерименту	На початку експерименту	Наприкінці експерименту
Причинно-наслідкові зв'язки встановлені повністю	—	12,3	—	21,1
Причинно-наслідкові зв'язки встановлені частково	32,5	51,2	31,2	75,2
Причинно-наслідкові зв'язки не встановлені	67,5	36,5	68,8	3,7

Джерело: складено автором

Отримані дані щодо встановлення причинно-наслідкових зв'язків свідчать про значний прогрес у експериментальній групі, де тільки 3,7% учасників не були здатними встановити причинно-наслідкові зв'язки наприкінці експерименту. Для порівняння: в контрольній групі було 36,5 % таких студентів, хоч їхня кількість і зменшилась з 67,5% на 31,0%.

Узагальнені дані щодо динаміки рівнів сформованості когнітивно-інформаційного компонента правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю представлені у табл. 3.7.

Таблиця 3.7

**Динаміка сформованості когнітивно-інформаційного компонента
правової культури (%)**

Рівні	На початку експерименту		Наприкінці експерименту	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Низький	74,6	73,2	52,5	67,5
Середній	21,3	22,5	30,2	24,7
Високий	4,1	4,3	17,3	7,8

Джерело: складено автором

Аналіз даних щодо динаміки сформованості когнітивно-інформаційного компонента правової культури показує, що зміни, які відбулись серед студентів експериментальної групи, були значущими. Зокрема, відсоток студентів з високим рівнем сформованості цього компонента збільшився на 13,2%. З іншого боку, зміни у контрольній групі були незначними; різниця показників щодо високого рівня на початку і наприкінці експерименту склала всього 3,5 %. Показники середнього рівня зросли в експериментальній групі на 8,9%, а в контрольній – на 2,2 %.

Вимірювання сформованості діяльнісно-поведінкового компонента здійснювалось за такими показниками:

- дотримання правових норм і правослукхняна поведінка;
- уміння аналізувати правові явища й ситуації та прогнозувати можливі правові наслідки дій;
- морально-правові орієнтації у суб'єкт-суб'єктних відносинах;

- уміння використовувати в роботі різні види джерел освітньо-правової інформації.

Узагальнені дані щодо динаміки рівнів сформованості діяльнісно-поведінкового компонента правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю представлені у табл. 3.8.

Таблиця 3.8

**Динаміка сформованості діяльнісно-поведінкового компонента
правової культури (%)**

Рівні	На початку експерименту		Наприкінці експерименту	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Низький	47,7	47,8	24,8	43,3
Середній	45,9	44,7	56,9	46,3
Високий	6,4	7,5	18,3	10,4

Джерело: складено автором

Як стає очевидним з таблиці, в експериментальній групі високого рівня досягли 18,3 %, а середнього – 56,9 %, і тільки 24,8% залишились на низькому рівні. Результати контрольної групи є іншими. Там високий рівень зафіксовано у 10,4 % респондентів, а середній – 46,3 %, проте на низький рівень продемонстрували – 43,3%.

Діагностування сформованості морально-особистісного компонента правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю здійснювалось за такими показниками:

- глибока переконаність у необхідності свідомого виконання вимог освітнього законодавства;
- сприйняття освітнього права і права взагалі як найвищої соціальної цінності;
- готовність до виконання професійного обов'язку;
- уміння переконливо відстояти свою точку зору в складних правових ситуаціях і аргументувати свою позицію;
- дотримання норм професійної етики у спілкуванні з іншими людьми.

З цією метою була використана методика М.Рокича «Ціннісні орієнтації». Вона передбачає ранжування респондентами списку цінностей, об'єднаних у дві категорії. Перша з них – термінальні цінності – передбачає переконання особистості в тому, що кінцева мета індивідуального існування варта того, щоб прагнути до неї. Другу категорію складають інструментальні цінності, до яких належить переконання в тому, що певному способу дії чи якості особистості потрібно надавати перевагу у будь-якій ситуації. Згруповані таким чином цінності протиставляються як цілі і засоби.

Термінальними цінностями є такі:

- активне діяльне життя (повнота й емоційна насиченість життя);
- життєва мудрість (зрілість суджень і здоровий глузд, що досягаються життєвим досвідом);
 - здоров'я (фізичне і психічне);
 - цікава робота;
- краса природи і мистецтва (переживання прекрасного в природі й у мистецтві);
 - любов;
- матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних утруднень);
- наявність гарних і вірних друзів; суспільне визнання (повага навколишніх, колективу, товаришів по роботі);
- пізнання (можливість розширення своєї освіти, кругозору, загальної культури, інтелектуальний розвиток);
- продуктивне життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил і здібностей);
- розвиток (робота над собою, постійне фізичне і духовне удосконалювання);
- розваги (приємне, необтяжливе проведення вільного часу, відсутність обов'язків);
- воля (самостійність, незалежність у судженнях учинках);

- щасливе сімейне життя;
- щастя інших (добробут, розвиток і удосконалювання інших людей, усього народу, людства в цілому);
- творчість (можливість творчої діяльності);
- впевненість у собі (внутрішня гармонія, воля від внутрішніх протиріч, сумнівів).

До інструментальних цінностей віднесено такі:

- акуратність (охайність), вміння тримати в порядку речі, порядок у справах;
- вихованість (гарні манери);
- високі запити (високі вимоги до життя і високі домагання);
- життєрадісність (почуття гумору);
- ретельність (дисциплінованість);
- незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче);
- непримиренність до недоліків у собі й інших;
- освіченість (широта знань, висока загальна культура);
- відповідальність (почуття обов'язку, вміння тримати слово);
- раціоналізм (вміння здорове і логічно мислити, приймати обмірковані, раціональні рішення);
- самоконтроль (стриманість, самодисципліна);
- сміливість у відстоюваннях своєї думки, поглядів;
- тверда воля (вміння настояти на своєму, не відступати перед труднощами);
- терпимість (до поглядів і думок інших, вміння прощати іншим їхні помилки й омани);
- широта поглядів (вміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інші смаки, звичаї, звички);
- чесність (правдивість, щирість);
- ефективність у справах (працьовитість, продуктивність у роботі);
- чуйність (дбайливість).

Узагальнені дані щодо динаміки рівнів сформованості морально-особистісного компонента правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю представлені у табл. 3.9.

Таблиця 3.9

**Динаміка сформованості морально-особистісного компонента
правової культури (%)**

Рівні	На початку експерименту		Наприкінці експерименту	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Низький	61,8	61,9	24,1	56,2
Середній	23,5	23,3	47,3	26,1
Високий	14,7	14,8	28,6	17,7

Джерело: складено автором

Дані таблиці переконують, що результати сформованості високого і середнього рівнів морально-особистісного компонента наприкінці експерименту в експериментальній групі зросли на 13,9% і 23,8% відповідно. При цьому показники низького рівня зменшились на 37,7%. Зміни у контрольній групі не досягнули значущого рівня, оскільки збільшення склало на високому рівні 2,9% і середньому – 2,8%, а зменшення на низькому – 5,7%.

Вимірювання оцінно-рефлексивного критерію проводилось за такими показниками:

- усвідомлення рівня власних знань і умінь;
- здатність критично оцінювати результати власної роботи;
- адекватність самооцінки;
- вміння виявляти й виправляти помилки;
- прагнення до самовдосконалення.

Узагальнені дані щодо динаміки рівнів сформованості оцінно-рефлексивного компонента правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю представлені у табл. 3.10.

Таблиця 3.10

Динаміка сформованості оцінно-рефлексивного компонента правової культури (%)

Рівні	На початку експерименту		Наприкінці експерименту	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Низький	47,7	47,8	18,3	43,3
Середній	45,9	44,7	56,9	46,3
Високий	6,4	7,5	24,8	10,4

Джерело: складено автором

На основі одержаних даних можна констатувати, що у результаті формувального експерименту суттєво зросла кількість студентів експериментальної групи з високим рівнем сформованості оцінно-рефлексивного компонента правової культури (з 6,4% до 24,8%) і значно знизилась кількість студентів з низьким рівнем (з 47,7% до 18,3%). Зміни у складі контрольної групи були незначущими.

Розглянувши покомпонентне порівняння рівнів сформованості правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю, здійснили порівняльний аналіз динаміки змін на початку й наприкінці експерименту. Узагальнення отриманих даних представлено у таблиці 3.11 і на рисунку 3.6.

Таблиця 3.11

Динаміка змін рівнів сформованості правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю (%)

Рівні	КГ		Різниця	ЕГ		Різниця
	На початку експерименту	Наприкінці експерименту		На початку експерименту	Наприкінці експерименту	
Високий	10,4	13,1	2,7	8,9	21,3	12,4
Середній	34,8	38,4	4,4	33,7	42,4	8,7
Низький	54,8	48,5	-6,3	57,4	36,3	-21,1

Джерело: складено автором

Отримані результати щодо динаміки рівнів сформованості правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю свідчать про ефективність визначених педагогічних умов та не випадковість і значущість зафіксованих

змін у показниках, які характеризують сформованість як окремих компонентів, так і правової культури в цілому.

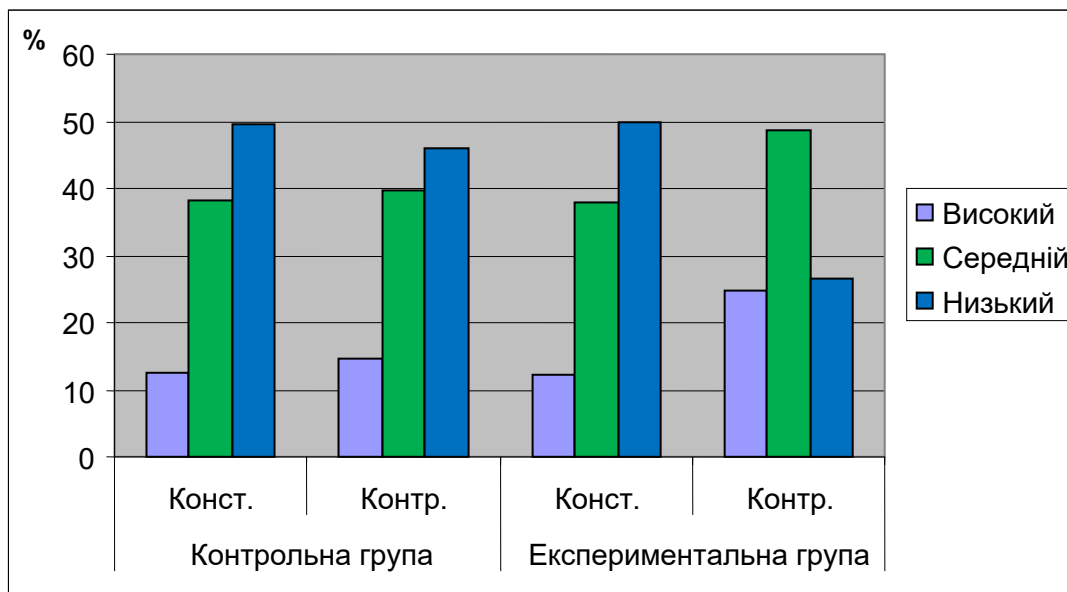

Рис. 3.6. Гістограма динаміки рівнів сформованості правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю

Джерело: складено автором

Проведена експериментальна робота дозволяє зробити висновок про те, що реалізація комплексу педагогічних умов зумовила отримання позитивних результатів. Про це свідчить переважання показників студентів експериментальної групи у порівнянні з показниками студентів контрольної групи, де навчання проводилося за традиційними методами. У цих студентів динаміка змін рівнів сформованості компонентів правової культури була несуттєвою у порівнянні з вихідними даними цієї групи на початку експерименту.

Для перевірки зв'язку між рівнем сформованості правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю і ефективністю впровадження визначених і обґрунтованих нами педагогічних умов її формування було висунуто дві гіпотези:

$\dot{I}_0$ - між рівнем сформованості правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю і ефективністю впровадження педагогічних умов існує пряма сильна залежність:

$$r_{xy} = 0,51 - 1 \text{ (} r_{xy} \text{ - коефіцієнт кореляції Пірсона);}$$

$\dot{I}_1$ - рівень сформованості правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю не залежить від педагогічних умов: $r_{xy} = 0$.

Визначення коефіцієнта кореляції Пірсона здійснювали за формулою:

$$r_{xy} = \frac{\sum x_i y_i - (\sum x_i)(\sum y_i) / n}{\sqrt{[n \sum x_i^2 - (\sum x_i)^2][n \sum y_i^2 - (\sum y_i)^2]}} \quad [3.2]$$

Розрахунки засвідчили, що показник у нашому випадку становить 0,76, тому нульова гіпотеза $\dot{I}_0$ - приймається, а альтернативна гіпотеза $\dot{I}_1$ - відкидається. Це свідчить про прямий зв'язок між рівнем сформованості правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю і впровадженими педагогічними умовами її формування. Отже, результати застосування методу математичної статистики свідчать про ефективність визначених педагогічних умов формування правової культури.

Висновки до третього розділу

На базі університету Національного університету біоресурсів і природокористування України та трьох його відокремлених підрозділів було проведено педагогічний експеримент, який передбачав констатувальний і формувальний етапи.

Під час проведення формувального етапу здійснювалась реалізація визначених і теоретично обґрунтованих педагогічних умов. Реалізація педагогічної умови, яка передбачає формування у студентів позитивного ставлення до права і правових засад професійної діяльності, відбувалась

шляхом доповнення змісту дисциплін навчального плану темами і матеріалами, конкретизованими відповідно до спеціальностей аграрного профілю, за якими навчаються студенти. Під час реалізації другої педагогічної умови, яка передбачає запровадження до змісту підготовки майбутніх фахівців аграрного профілю вивчення юридичних прав і юридичних обов'язків особистості шляхом використання інноваційних технологій, студенти засвоювали свої права та обов'язки, з одного боку, як громадян, а з іншого – пов'язані з їхньою майбутньою професією. Реалізація третьої педагогічної умови – розвиток звички до правомірної поведінки – передбачала спрямування студентів щодо усвідомлення необхідності дотримання норм і правил, а також правових наслідків їх порушення.

У процесі проведення формувального етапу експерименту було використано ряд інноваційних технологій навчання (гейміфікація, «Перевернутий клас», технологія міні-проектів, технологія «Процес дизайн-мислення», метод SQ3R, ментальні карти, елементи імерсивних технологій). Використання інноваційних технологій сприяло підвищенню інтересу студентів до вивчення правових тем, а відтак і підвищенню мотивації до формування правової культури.

Проведення експериментальної роботи підтвердило позитивний вплив запровадження комплексу визначених педагогічних умов на формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю. Результати формувального експерименту засвідчили значущі кількісні та якісні зміни щодо рівнів сформованості компонентів правової культури у експериментальній групі у порівнянні з контрольною групою. Зокрема, високого рівня досягли 21,3% студентів експериментальної та 13,1% – контрольної груп; середнього – 42,4 % студентів експериментальної та 38,4% контрольної групи; на низькому рівні залишилися 36,3% студентів експериментальної і 48,5% контрольної групи.

Результати експериментального дослідження загалом засвідчили ефективність визначених і теоретично обґрунтованих педагогічних умов формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю.

Отже, висунута гіпотеза про те, що процес формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю буде успішним завдяки запровадженню у освітній процес закладу вищої освіти комплексу педагогічних умов (формування у студентів позитивного ставлення до права і правових засад професійної діяльності, запровадження до змісту підготовки майбутніх фахівців аграрного профілю вивчення юридичних прав і юридичних обов'язків особистості шляхом використання інноваційних технологій, розвиток звички до правомірної поведінки), виявилась вірною.

Список використаних джерел до третього розділу

Аграрне право України: підручник / В. М. Єрмоленко, О. В. Гафурова, М. В. Гребенюк [та ін.]; за заг. ред. В. М. Єрмоленка. К.; Юрінком Інтер, 2010. 608 с.

Аграрне право: підручник / В.М. Корнієнко, Г.С. Корнієнко, І.М. Кульчій та ін.; за ред. А.М. Статівки. Вид. 2-ге, змін. Харків: Право, 2021. 416 с.

Греца С.М. (2021). Види конституційних обов'язків людини і громадянина в Україні та в Європейському Союзі. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія ПРАВО. Випуск 66. С. 46-49.

Долинська М.С., Заболотна Н.Я., Марич Х.М. (2020). Аграрне право: навчальний посібник. Львів: Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка», 2020. 252 с.

Загальна декларация прав людини.
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

Конституція України. Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

Крашеніннікова Т.В., Нагорна Ю.А. (2021). Словник-довідник юридичної лексики (етимологічні нотатки). Дніпро: ВНПЗ «ДГУ». Ч. 2. 72 с.

Про ветеринарну медицину та благополуччя тварин: Закон України від 2 березня 2026 року № 1206-IX 2026. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1206-20#Text>

Правила видачі ветеринарних рецептів: Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 29 вересня 2022 року № 752. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1452-22#Text>

Правила внутрішнього розпорядку.
https://nubip.edu.ua/sites/default/files/official/2025-08/pravila_vnutrishnogo_rozporyadku-2025.pdf

Про державне регулювання сфери захисту рослин: Закон України від 17.12.2024 № 4147-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4147-20#Text>

Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, ветеринарну медицину та благополуччя тварин: Закон України від 16 грудня 2025 року № 4718-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2042-19#Text>

Про карантин рослин: Закон України від 30.06.1993 № 3348-XII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3348-12#Text>

Про пестициди і агрохімікати: Закон України від 02.03.1995 № 86/95-ВР. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/86/95-%D0%B2%D1%80#Text>

Статут Національного університету біоресурсів і природокористування України. Київ, 2018.
https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u18/statut_nubip_ukrayini.pdf

Стратегія біобезпеки та біологічного захисту.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/668/2021#Text>

Janke S., Fritz T., Cruz H.G., Rudert S.C., Daumiller M. (2023). Entwicklung und Überprüfung einer Kurzsкала zur Messung akademischen Betrugsverhaltens im Selbstbericht. *Diagnostica* (2023), 69 (4), 207–217.

ВИСНОВКИ

1. На основі аналізу розробленості проблеми дослідження у працях вітчизняних і зарубіжних науковців схарактеризовано сутність і структуру правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю. Встановлено, що правова культура є невід'ємним складником духовної культури людства. Завдяки правовій культурі відбувається розвиток правових феноменів суспільства, збереження його правових цінностей та ідеалів. Виокремлюючи спільні риси у трактуванні науковцями поняття правової культури, розглядаємо її як якісний стан правового життя суспільства, відображеного в досягнутому рівні досконалості правових актів, правової і правозастосувальної діяльності, правосвідомості та правового розвитку особистості.

2. Визначено й обґрунтовано комплекс педагогічних умов, спрямованих на формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю. На основі узагальнення результатів досліджень науковців щодо формування правової культури до них віднесено: формування у студентів позитивного ставлення до права і правових засад професійної діяльності, запровадження до змісту підготовки майбутніх фахівців аграрного профілю вивчення юридичних прав і юридичних обов'язків особистості шляхом використання інноваційних технологій, розвиток звички до правомірної поведінки. Для вирішення проблеми формування правової культури у майбутніх працівників аграрного профілю розроблено структурно-функціональну модель формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю, яка складається з чотирьох блоків: методологічно-цільовий, суб'єктний, змістово-технологічний, діагностико-результативний. Методологічно-цільовий блок моделі охоплює мету, завдання, методологічні підходи і педагогічні принципи – загальні й специфічні. Суб'єктний блок передбачає залучення усіх суб'єктів освітнього процесу (викладачів, керівників закладів вищої освіти аграрного спрямування, методистів, здобувачів освіти, роботодавців) і їхню взаємодію. Змістово-технологічний

блок відображає реалізацію мети та завдань формування рівнів правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю здійснюється протягом трьох послідовних етапів: мотиваційно-інформаційного, діагностичного, формувально-технологічного. Діагностико-результативний блок містить критерії з відповідними показниками, рівні сформованості правової культури та прогнозований результат.

3. Уточнено критерії, показники і рівні сформованості правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю. Сформованість правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю визначається за такими критеріями: мотиваційно-ціннісний критерій, когнітивно-інформаційний, діяльнісно-поведінковий, морально-особистісний, оцінно-рефлексивний. Показниками сформованості мотиваційно-ціннісного критерію є мотиви вивчення освітнього права, інтерес до освітнього законодавства, розуміння цінності освітнього права, стійкість правових поглядів і переконань, свідоме ставлення до правових норм освітнього законодавства і необхідності їх виконання. Когнітивно-інформаційному критерію відповідають такі показники, як знання освітнього права, розуміння основних освітньо-правових понять і категорій, конкретні й специфічні знання освітнього законодавства, практичні знання щодо вирішення правових завдань і розв'язання правових ситуацій у сфері освіти, опанування правового досвіду. Діяльнісно-поведінковий критерій характеризується такими показниками: дотримання правових норм і правослухняна поведінка, уміння аналізувати правові явища й ситуації та прогнозувати можливі правові наслідки дій, морально-правові орієнтації у суб'єкт-суб'єктних відносинах, уміння використовувати в роботі різні види джерел освітньо-правової інформації. Морально-особистісний критерій визначається такими показниками: глибока переконаність у необхідності свідомого виконання вимог освітнього законодавства, сприйняття освітнього права і права взагалі як найвищої соціальної цінності, готовність до виконання професійного обов'язку, уміння переконливо відстояти свою точку зору в складних правових ситуаціях і аргументувати

свою позицію, дотримання норм професійної етики у спілкуванні з іншими людьми. Оцінно-рефлексивний критерій вимірюється такими показниками: усвідомлення рівня власних знань і умінь, здатність критично оцінювати результати власної роботи, адекватність самооцінки, уміння виявляти й виправляти помилки, прагнення до самовдосконалення.

На основі уточнених критеріїв і показників виокремлено три рівні сформованості правової культури майбутнього фахівця аграрного профілю: високий, середній, низький.

4. Експериментально перевірено ефективність педагогічних умов формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю.

Експериментальна перевірка засвідчила позитивний вплив запровадження комплексу визначених педагогічних умов на формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю. Результати формувального експерименту продемонстрували значущі кількісні та якісні зміни щодо рівнів сформованості компонентів правової культури у експериментальній групі у порівнянні з контрольною групою. Високого рівня досягли 21,3% студентів експериментальної та 13,1% – контрольної груп; середнього – 42,4 % студентів експериментальної та 38,4% контрольної групи; на низькому рівні залишилися 36,3% студентів експериментальної і 48,5% контрольної групи.

Використання інноваційних технологій, різноманітних інтерактивних методів і форм навчання (гейміфікація, «Перевернутий клас», технологія міні-проектів, технологія «Процес дизайн-мислення», метод SQ3R, ментальні карти, елементи імерсивних технологій) сприяли підвищенню рівня засвоєння знань щодо прав та обов'язків громадян, розуміння їх значущості й необхідності дотримання як у професійній діяльності, так і в інших взаємовідносинах у суспільстві. Інноваційні технології навчання дозволяють студентам не тільки пасивно засвоювати знання, а й активно застосовувати їх, що сприяє глибшому розумінню матеріалу і кращому запам'ятовуванню.

Встановлено їх основні переваги у порівнянні з традиційними методами навчання: інтерактивність, гнучкість, персоніфікація, мотивація.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів вирішення проблеми формування правової культури майбутнього фахівця аграрного профілю. Перспективними напрямками подальших наукових пошуків можуть бути пов'язані з вивченням методичних аспектів цього процесу і розробкою системи методів оцінювання сформованості правової культури.

ДОДАТКИ

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ
Статті у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових
видань України

1. Івашківський, А. (2024). Формування правової культури майбутніх фахівців як педагогічна проблема. *Гуманітарні студії: педагогіка, психологія, філософія*, 12(1), 17–23.
2. Івашківський, А. (2025). Особливості формування правової культури майбутніх фахівців аграрної сфери. *Наукові перспективи та інновації*, 11(51), 2370–2380.
3. Івашківський, А. (2025). Педагогічні умови формування правової культури майбутніх фахівців аграрної сфери. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*, 44(2), 97–103.
4. Амеліна, С., Івашківський, А. (2026). Зарубіжний досвід формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю. *Наука і техніка сьогодні*, 1(55), 894–904.

Тези наукових доповідей конференцій

5. Івашківський А.О. Формування правової культури майбутніх фахівців як педагогічна проблема. Духовний код української ідентичності у вимірі міжкультурної комунікації. Міжнародна науково-практична конференція. Збірник матеріалів. Київ, 2022. С.171–172.
6. Івашківський А.О. Правова культура майбутніх фахівців аграрного профілю. 2-га міжнародна науково-практична інтернет-конференція Importance of Soft Skills for Life and Scientific Success. Дніпро. 2023. С.41–42.
7. Івашківський А. О. Правова культура майбутніх фахівців аграрного профілю на етапі відновлення України. Сучасний світ та економічна дипломатія: виклики, рішення та відновлення України. Міжнародна науково-практична конференція. м. Київ, 2023. С.99–101.

8. Івашківський А.О. Особливості формування правової культури фахівців аграрної сфери. Сучасні гуманітарні дослідження молодих науковців у глобалізаційному світі: виклики, інновації, безпека. Міжнародна очно-дистанційна науково-практична конференція молодих вчених. Київ, 2023. С.74–76.

9. Івашківський А.О. Формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю в контексті євроінтеграції. Інтеграція теорії у практику: проблеми, пошуки, перспективи в умовах євроінтеграційних процесів. Міжнародна науково-практична конференція. Чернігів, 2024. С.32–33.

10. Івашківський А.О. Особливості формування правової культури майбутніх фахівців аграрної сфери. Україна та світ в умовах російської збройної інтервенції (з 2014 р.). Міжнародна науково-практична конференція. Київ, 2024. С.315–316.

11. Івашківський А.О. Педагогічні умови формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю. Сучасні соціокультурні трансформації: медіа, мова, комунікації. II Міжнародна науково-практична конференція. Київ, 2025. С.133.

12. Івашківський А.О. Формування правової культури майбутніх фахівців аграрного профілю на етапі відновлення України. Українська дипломатія: становлення, розвиток та перспективи. Міжнародна науково-практична конференція. Київ, 2025. С.121–122.

Мотивація навчання у ЗВО (Т. Н. Ільїна)
(модифікована)

Методики містить три основні шкали: набуття знань, оволодіння професією, отримання диплома. У контексті нашого дослідження були модифіковані окремі твердження, значущі для діагностики за темою дослідження.

Інструкція

Відзначте Вашу згоду з твердженнями, наведеними нижче, знаком «+», а незгоду знаком «-».

Опитувальник

1. Краща атмосфера на занятті – атмосфера вільних висловлювань.
2. Зазвичай я працюю з великою напругою.
3. У мене рідко бувають головні болі після пережитих хвилювань і неприємностей.
4. Я самостійно вивчаю ряд дисциплін, необхідних, на мою думку, для моєї майбутньої професії.
5. Яку з притаманних вам якостей ви цінуєте найбільше? Напишіть відповідь.
6. Я вважаю, що правові знання потрібні для обраної професії.
7. Я відчуваю задоволення від розгляду на занятті важких проблем.
8. Я не бачу сенсу в більшості завдань, які ми виконуємо на заняттях.
9. Велике задоволення мені дає розповідь знайомим про мою майбутню професію.
10. Я досить посередній студент, ніколи не буду цілком хорошим, а тому немає сенсу докладати зусилля, щоб стати краще.
11. Я вважаю, що не обов'язково бути обізнаним з правовими аспектами.
12. Я твердо впевнений у правильності вибору професії.
13. Яких з притаманних вам якостей ви хотіли б позбутися? Напишіть відповідь.
14. Коли є слухна нагода, я використовую на іспитах допоміжні матеріали (конспекти, шпаргалки, записи, формули).
15. Найбільш чудовий час для набуття додаткових знань (зокрема, правових) – студентські роки.
16. У мене надзвичайно неспокійний і переривчастий сон.
17. Я вважаю, що для повного оволодіння професією всі навчальні дисципліни потрібно вивчати однаково глибоко.
18. Я хотів би обрати іншу спеціальність.
19. Я звичайно спочатку беруся за більш легкі завдання, а більш важкі залишаю на кінець.

20. Для мене було важко при виборі професії зупинитися на одній з них.
21. Я можу спокійно спати після будь-яких неприємностей.
22. Я твердо впевнений, що здатність дотримуватись правового регулювання у моїй професії дасть мені моральне задоволення і матеріальний достаток в житті.
23. Мені здається, що мої друзі здатні вчитися краще, ніж я.
24. Для мене дуже важливо мати диплом про вищу освіту.
25. З деяких практичних міркувань я намагаюсь не порушувати правила.
26. У мене достатньо сили волі, щоб вчитися без нагадування адміністрації.
27. Навчання для мене майже завжди пов'язане з надзвичайним напруженням.
28. Іспити потрібно здавати, витрачаючи мінімум зусиль.
29. Є багато спеціальностей, за якими я міг би вчитися з не меншим інтересом.
30. Яка з притаманних вам якостей найбільше заважає вчитися? Напишіть відповідь.
31. Усі мої захоплення так чи інакше пов'язані з майбутньою роботою.
32. Занепокоєння про іспит або роботі, яка не виконано в строк, часто заважає мені спати.
33. Висока зарплата після закінчення університету для мене не головне.
34. Мені потрібно бути в хорошому настрої, щоб підтримати спільне рішення групи.
35. Я змушений був вступити до університету, щоб зайняти бажане положення в суспільстві, уникнути служби в армії.
36. Я вчу матеріал, щоб стати професіоналом, а не для іспиту.
37. Мої батьки хороші професіонали, і я хочу бути на них схожим.
38. Для просування по службі мені необхідно мати вищу освіту.
39. Яке з ваших якостей допомагає вам вчитися? Напишіть відповідь поруч.
40. Мені дуже важко змусити себе вивчати дисципліни, які прямо не стосуються моєї майбутньої спеціальності. Наприклад, пов'язані з правовими знаннями.
41. Мене дуже непокоять можливі невдачі.
42. Я виконую завдання краще, коли мене періодично стимулюють, мотивують.
43. Мій вибір спеціальності остаточний.
44. Мої друзі мають вищу освіту, і я не хочу відстати від них.
45. Щоб переконати в чому-небудь групу, мені доводиться самому працювати дуже інтенсивно.
46. У мене зазвичай рівний і гарний настрій.

47. Мене приваблюють зручність, чистота, легкість майбутньої професії.

48. До вступу до університету я давно цікавився цією професією, багато читав про неї.

49. Професія, яку я отримую, важлива і перспективна.

50. Мої знання про мою професію були достатні для впевненого вибору університету.

Обробка результатів

Ключ до опитувальника

Шкала «набуття знань» – за згоду з твердженням п. 4 надається 3,6 бали; п. 17 – 3,6 бали; п. 26 – 2,4 бали; за незгоду з твердженням п. 28 – 1,2 бали; п. 42 – 1,8 бала. Максимум – 12,6 бала.

Шкала «оволодіння професією» – за згоду п. 9 – 1 бал; п. 31 – 2 бали; п. 33 – 2 бали, п. 43 – 3 бали; п. 48 – 1 бал; п. 49 – 1 бал. Максимум – 10 балів.

Шкала «отримання диплома» – за незгоду п. 11 – 3,5 бали; за згоду п. 24 – 2,5 бали; п. 35 – 1,5 бали; п. 38 – 1,5 бала; п. 44 – 1 бал. Максимум – 10 балів.

Питання до пп. 5, 13, 30, 39 є нейтральними до цілей опитувальника і під час обробки не враховуються.

Вивчення спрямованості особистості (методика В. Смекала і М. Кучера)

В основі методики Смекала-Кучера лежить дещо змінена орієнтовна анкета Б. Баса. Методика Смекала-Кучера заснована на словесних реакціях випробуваного в передбачуваних ситуаціях, пов'язаних з роботою, або участю в них інших людей. Відповіді випробуваного залежать від того, яким видам задоволення і винагороди він віддає перевагу.

Призначення дослідження – визначення спрямованості людини: особистісної (на себе), ділової (на завдання) і колективістської (на взаємодію).

Інструкція:

На кожен пункт анкети можливі 3 відповіді, позначені літерами А, В, С. З відповідей на кожен пункт виберіть ту, яка найкраще виражає вашу точку зору, яка для вас найбільш цінна, або найбільше відповідає правді. Букву вашої відповіді напишіть в листі відповідей проти номера питання в стовпчику «Найбільше». Потім з відповідей на це ж питання виберіть ту, яка найдалі стоїть від вашої точки зору, найменш цінна для вас, або найменше відповідає правді. Відповідну букву напишіть проти номера питання, але в рубриці «Найменше». Для кожного питання використовуйте тільки дві літери, відповіді, що залишилися, не записуйте ніде. Над питаннями не думайте занадто довго: перший вибір самий правильний.

зазвичай буває найкращим. Час від часу контролюйте себе: чи правильно ви записуєте відповіді, в ті чи стовпці, чи скрізь проставлені букви. Якщо виявиться помилка, виправте її.

Текст опитувальника

1. Найбільше задоволення в житті дає:
 - А. Оцінка роботи.
 - В. Свідомість того, що робота виконана добре.
 - С. Свідомість, що знаходишся серед друзів.
2. Якби я грав у футбол, то хотів би бути:
 - А. Тренером, який розробляє тактику гри.
 - В. Відомим гравцем.

- С. Обраним капітаном команди.
3. Кращими викладачами є ті, які:
- А. Мають індивідуальний підхід.
 - В. Захоплені своїм предметом і викликають інтерес до нього.
 - С. Створюють в колективі атмосферу, в якій ніхто не боїться висловити свою точку зору.
4. Учні оцінюють як найгірших таких викладачів, які:
- А. Не приховують, що деякі люди їм несимпатичні.
 - В. Викликають у всіх дух змагання.
 - С. Проводять враження, що предмет, який вони викладають, їм не цікавить.
5. Я радий, коли мої друзі:
- А. Допмагають іншим, коли надається випадок.
 - В. Завжди вірні і надійні.
 - С. інтелігентність і у них широкі інтереси.
6. Кращими друзями вважають тих:
- А. С якими складаються взаємні відносини.
 - В. Які можуть більше, ніж я.
 - С. На яких можна сподіватися.
7. Я хотів би бути відомим, як ті:
- А. Хто домогся життєвого успіху.
 - В. Хто може сильно любити.
 - С. Хто відрізняється дружелюбністю і доброзичливістю.
8. Якщо я б міг вибирати, я хотів би бути:
- А. Науковим працівником.
 - В. Начальником відділу.
 - С. Досвідченим льотчиком.
9. Коли я був дитиною, я любив:
- А. Ігри з друзями.
 - В. Успіхи в справах.
 - С. Коли мене хвалили.
10. Найбільше мені не подобається, коли я:
- А. Зустрічаю перешкоду при виконанні покладеної на мене завдання.
 - В. Коли в колективі погіршуються товариські відносини.
 - С. Коли мене критикує дорослий (учитель).
11. Основна роль школи повинна полягати в:
- А. Підготовці учнів до роботи за фахом.
 - В. Розвитку індивідуальних здібностей і самостійності.
 - С. Виховання в учнів якостей, завдяки яким вони могли б уживатися з людьми.
12. Мені не подобаються колективи, в яких:
- А. Недемократична система.
 - В. Людина втрачає індивідуальність в загальній масі.
 - С. Неможливо прояв власної ініціативи.

13. Якби у мене було більше вільного часу, я б використав його:
- А. Для спілкування з друзями.
 - В. Для улюблених справ і самоосвіти.
 - С. Для безтурботного відпочинку.
14. Мені здається, що я здатний на максимальне, коли:
- А. Працюю з симпатичними людьми.
 - В. У мене робота, яка мене задовольняє.
 - С. Мої зусилля досить винагороджені.
15. Я люблю, коли:
- А. Приємно проводжу час з друзями.
 - В. Інші цінують мене.
 - С. Відчуваю задоволення від виконаної роботи.
16. Якщо про мене писали в газетах, мені хотілося б, щоб:
- А. Відзначили справу, яке я виконав.
 - В. похвалили мене за мою роботу.
 - С. Повідомили про те, що мене вибрали в комітет або бюро.
17. Найкраще я вчився б, якби викладач:
- А. Мав до мене індивідуальний підхід.
 - В. стимулювати мене на більш цікава праця.
 - С. Викликав дискусію по розбираємо питань.
18. Немає нічого гіршого, ніж
- А. Образа особистої гідності.
 - В. Неуспіх при виконанні важливого завдання.
 - С. Втрата друзів.
19. Найбільше я ціную:
- А. Особистий успіх.
 - В. Загальну роботу.
 - С. Практичні результати.
20. Дуже мало людей:
- А. Дійсно радіють виконану роботу.
 - В. С задоволення працюють в колективі.
 - С. Виконують роботу по-справжньому добре.
21. Я не переношу:
- А. Сварки і суперечки.
 - В. відкидання всього нового.
 - С. Людей, які ставлять себе вище інших.
22. Я хотів би:
- А. щоб оточуючі вважали мене своїм другом.
 - В. Допомогати іншим у спільній справі.
 - С. Викликати захоплення інших.
23. Я люблю начальство, коли воно:
- А. Вимогливе.
 - В. Користується авторитетом.
 - С. Доступне.
24. На роботі я хотів би:

- А. Щоб рішення приймалися колективно.
 В. Самостійно працювати над вирішенням проблеми.
 С. Щоб начальник визнав мої достоїнства.
25. Я хотів би прочитати книгу:
 А. Про мистецтво добре уживатися з людьми.
 В. Про життя відомої людини.
 С. Типу «Зроби сам».
26. Якщо у мене були б музичні здібності, я хотів би бути:
 А. диригент.
 В. Солістом.
 С. Композитором.
27. Вільний час з найбільшим задоволенням проводжу:
 А. Дивлячись детективні фільми.
 В. В розвагах з друзями.
 С. Займаючись своїм захопленням.
28. За умови однакової фінансової успіху я б із задоволенням:
 А. Вигадав цікавий конкурс.
 В. Виграв би в конкурсі.
 С. Організував би конкурс і керував ним.
29. Для мене найважливіше знати:
 А. Що я хочу зробити.
 В. Як досягти мети.
 С. Як залучити інших до досягнення моєї мети.
30. Людина повинна вести себе так, щоб:
 А. Інші були задоволені ним.
 В. Виконати насамперед свою задачу.
 С. Не потрібно було докоряти йому за роботу.

Ключ до опитувальника Смекала-Кучера

НС			НВ			НЗ		
А	В	З	З	З	А	В	А	В
В	В	З	З	А	А	А	З	В
А	З	В	З	А	З	В	В	А
А	З	З	В	А	А	З	В	В
В	А	В	А	З	А	З	В	З
З	В	В	А	З	А	В	А	З
А	А	А	З	З	В	В	В	З
З	А	В	В	З	З	А	В	А
З	А	А	А	В	З	В	З	В
З	З	З	В	В	А	А	А	В

Обробка результатів. Якщо зазначена в ключі буква занесена в рубрику «Найбільше» (форма 5а), то випробуваному ставиться знак «+» по даному виду спрямованості: якщо - «Найменше», то йому ставиться знак «-». Потім підраховують кількість голосів, яке записують до відповідних стовпці підсумкової таблиці (форма 5б). Так само підраховується кількість мінусів. Далі кількість плюсів підсумовується з кількістю мінусів (з урахуванням знака!). Отриманий результат записується в підсумкову таблицю в рядок «Сума». Нарешті, до отриманого числа додається 30 (знову з урахуванням знака!). Цей показник і характеризує рівень вираженості даного виду спрямованості. Загальна сума всіх балів за трьома видами спрямованості повинна дорівнювати 90.

БЛАНК ВІДПОВІДЕЙ

№	найбільше	Менше всього		№	найбільше	Менше всього		№	найбільше	Менше всього
1.				11.				21.		
2.				12.				22.		
3.				13.				23.		
4.				14.				24.		
5.				15.				25.		
6.				16.				26.		
7.				17.				27.		
8.				18.				28.		
9.				19.				29.		
10.				20.				30.		

Вивчення спрямованості особистості (методика В. Смекала і М. Кучера)

Електронний ресурс. – Режим доступу:

http://om.net.ua/10/10_6/10_6100_izuchenie-napravlenosti-lichnosti.html

Методика «Ціннісні орієнтації»
(М. Рокич)

Список А (термінальні цінності):

- активне діяльне життя (повнота та емоційна насиченість життя);
- життєва мудрість (зрілість суджень, здоровий глузд як наслідки життєвого досвіду);
- здоров'я (фізичне та психічне);
- цікава робота;
- краса природи та мистецтва (переживання прекрасного в природі та мистецтві);
- кохання (духовна та фізична близькість з коханою людиною);
- матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних труднощів);
- гарні і вірні друзі;
- суспільне визнання (повага оточення);
- пізнання (можливість поглиблення власної освіти, кругозору, загальної культури, інтелектуального розвитку);
- продуктивне життя (максимальне використання своїх можливостей, сил і здібностей);
- розвиток (робота над собою, постійне фізичне та духовне зростання);
- розваги (приємне проведення часу, відсутність обов'язків);
- свобода (самостійність, незалежність суджень і вчинків);
- щасливе сімейне життя;
- щастя інших (розвиток та вдосконалення інших, усього народу, людства);
- творчість (можливість творчої діяльності);
- упевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх суперечностей, сумнівів).

Список В (інструментальні цінності):

- охайність, здатність тримати речі в належному вигляді порядок у справах;
- вихованість (гарні манери);
- високі запити (високі вимоги до життя, високі вимоги);
- життєрадісність (почуття гумору);
- виконавська дисципліна;
- незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче);
- несприимість до недоліків у собі та в інших;
- освіченість (широта знань, висока загальна культура);
- відповідальність (почуття обов'язку, здатність тримати);
- раціоналізм (уміння логічно мислити, приймати обдумані раціональні рішення);
- самоконтроль (стриманість, самодисципліна);
- сміливість у захисті власної позиції;

- розвинена воля (здатність наполягти на своєму, не пасувати перед труднощами);
- терпимість (до поглядів і думок інших, уміння пробачати іншим їх помилки);
- широта поглядів (уміння зрозуміти позицію іншого, поважати смаки, звичаї, звички інших);
- чесність (щирість, правдивість);
- ефективність у справах (працелюбство, продуктивність у праці);
- здатність до співпереживання (турботливість).

Інструкція

Пронумеруйте запропоновані твердження в порядку значущості ваших життєвих принципів.

Уважно прочитайте кожне твердження й оберіть найбільш значуще для вас. Напишіть проти нього цифру 1. Потім оберіть другу за значущістю цінність і напишіть проти неї цифру 2. Те саме зробіть з рештою тверджень. Найменш важливе залишиться останнім і отримає 18 місце.

Працюйте вдумливо, не поспішаючи. Якщо під час роботи у вас зміниться точка зору, то номер твердження можна буде виправити. Кінцевий результат має відображати вашу реальну позицію.

Довідки про впровадження

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
ВІДОКРЕМЛЕНИЙ СТРУКТУРНИЙ ПІДРОЗДІЛ «РІВНЕНСЬКИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ БІОРЕСУРСІВ І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ»
(ВСП «РФК НУБІП УКРАЇНИ»)

вул. Коперніка, 44, м. Рівне, 33001, Тел./факс: (0362) 26-59-23

e-mail: rcnubip@nubip.edu.ua

веб-сайт: rfc.nubip.edu.ua

код ЄДРПОУ 40266301

Від 16.02.2026 № 38

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Івашківського Андрія Олеговича

на тему «Формування правової культури у майбутніх фахівців аграрного профілю», поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю А5 Професійна освіта (за спеціалізаціями)

У Відокремленому структурному підрозділі «Рівненський фаховий коледж Національного університету біоресурсів і природокористування України» здійснювалось впровадження окремих результатів дисертаційної роботи Івашківського Андрія Олеговича на основі представлених аспірантом навчально-методичних матеріалів. Зокрема, розглядалась методика формування правових знань і умінь, організація цього процесу в рамках професійної підготовки здобувачів ОС Бакалавр (спеціальність «Геодезія і землеустрій»). Для діагностики досягнутих результатів здобувач надав матеріали з розробленими ним критеріями, показниками і рівнями сформованості правової культури.

Івашківський А.О. запропонував для використання під час вивчення дисципліни «Земельне право» тематичні розробки, які сприяють не тільки засвоєнню правових знань професійного спрямування, а і формуванню ціннісного ставлення до природних багатств, усвідомленню відповідальності й можливих правових наслідків власної професійної діяльності. Таким чином формується позитивне ставлення до права, законності та правопорядку, переконаність у необхідності дотримання правових норм; сформована правова культура спонукає фахівців діяти згідно із законом. Майбутні фахівці засвоюють елементи правової культури, такі як правова свідомість, правові знання, правові переконання, правова поведінка, що втілюватиметься у соціально-правовій активності, знанні своїх прав і обов'язків та нетерпимості до протиправної діяльності

Директор коледжу

Василь ЦАРУК

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

**ВІДОКРЕМЛЕНИЙ СТРУКТУРНИЙ ПІДРОЗДІЛ
«ІРПІНСЬКИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
БІОРЕСУРСІВ І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ»
(ІРПІНСЬКИЙ ФК НУБІП УКРАЇНИ)**

вул. Драча Івана, 9, м. Ірпінь
, Бучанський район, Київська область, 08205, тел. (04597) 6 20 03
e-mail: ieknubip@nubip.edu.ua. web: iek.irpin.com
Код ЄДРПОУ 33295386

20.02.2026 № 23

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
ІВАШКІВСЬКОГО Андрія
на тему «Формування правової культури у майбутніх фахівців аграрного
профілю»**

Основні наукові положення дисертаційної роботи Івашківського Андрія Олеговича та розроблені ним науково-методичні матеріали впроваджувались у освітній процес підготовки фахівців Відокремленого структурного підрозділу «Ірпінський фаховий коледж Національного університету біоресурсів і природокористування України» протягом 2024-2025рр.

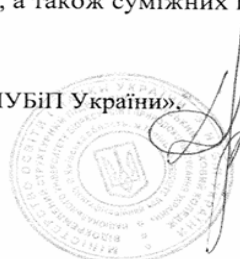
Під час проведення занять із дисципліни «Правове регулювання професійної діяльності» для здобувачів за освітньою програмою «Харчові технології» були використані матеріали дисертаційного дослідження, в яких увага акцентувалась на повагу до права, стан законодавства, правосвідомість та правомірну поведінку. Це вплинуло на вибір системи завдань, спеціально підібраних для представників цієї професії. Комплекс таких завдань був розроблений здобувачем, використаний у його експериментальному дослідженні і запропонований для тривалого використання у освітньому процесі з метою підвищення якості професійної підготовки майбутніх фахівців. Варто зазначити, що підходи, запропоновані Івашківським А.О., можуть бути використані також у процесі підготовки майбутніх фахівців інших спеціальностей для аграрної галузі чи суміжних галузей.

Загалом матеріали дослідження Івашківського А.О. можуть бути рекомендовані для використання у освітньому процесі фахових коледжів, які здійснюють підготовку фахівців зі спеціальностей аграрного і природоохоронного спрямування, а також суміжних галузей.

Директор

ВСП «Ірпінський фаховий коледж НУБІП України».

кандидат педагогічних наук, доцент

Дмитро КОСТЮК

УКРАЇНА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
ВІДОКРЕМЛЕНИЙ СТРУКТУРНИЙ ПІДРОЗДІЛ
«НЕМІШАЇВСЬКИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
БІОРЕСУРСІВ І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ»
вул. Технікумівська, 4, селище Немішасве, Бучанський р-н, Київська обл., 07854,
тел. (04577) 4-14-55, факс (04577) 4-11-55, E-mail: nat_college@nubip.edu.ua, Код ЄДРПОУ 33295412

№ 38 від «09» жовтня 2026р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Івашківського Андрія Олеговича
на тему:

«Формування правової культури у майбутніх фахівців аграрного профілю»

Для впровадження у освітній процес були надані науково-методичні матеріали, розроблені Івашківським Андрієм Олеговичем в межах його дисертаційної роботи. Вони впроваджувались протягом 2023-2025 рр.

Під час проведення занять із дисципліни «Основи правознавства» для майбутніх фахівців ОПС «Фаховий молодший бакалавр», які навчаються на освітньо-професійних програмах «Агрономія», «Харчові технології», «Електроенергетика, електротехніка та електромеханіка», «Агроінженерія» були використані матеріали дослідження, в яких увага акцентувалась на формуванні у здобувачів освіти правосвідомості й правового мислення, прищеплення основ правомірної поведінки загалом і особливо у сфері власної професійної діяльності. При цьому здійснювалось акцентування на тому, що правова культура особистості передбачає не тільки знання законодавства, але й уміння користуватись правовим інструментарієм у практичній діяльності.

У період впровадження результатів дисертаційного дослідження Івашківського А.О. було проведено низку заходів теоретико-педагогічного, методичного та соціально-практичного спрямування, які доповнювали традиційні форми і методи навчання.

У цілому проведене дослідження є доцільним, логічним, послідовним, досить аргументованим та таким, що сприяло формуванню правової культури у майбутніх фахівців.

Т.в.о. директора

Олександр САНЧЕНКО